

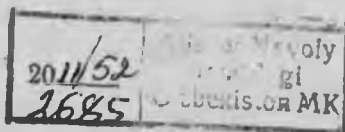
АБДУЛЛА АВЛОНИЙ

**ТУРКИЙ ГУЛИСТОН
ЁХУД АХЛОҚ**

ТОШКЕНТ "ЎҚИТУВЧИ" 1992

Абдулла Авлонийнинг "Туркий гулистон ёхуд ахлоқ" китоби	Иқтисод	34
Гулисиди	Виқор	35
Туркий гулистон ёхуд ахлоқ	Хавф ва ражо	35
Бисмиллоҳир раҳмонир раҳийм	Итоат	36
Ахлоқ	Ҳақшунослик	36
Хулқ	Хайрихоҳлик	37
Яхши хулқ, ёмон хулқ	Муносилик	38
Тарбия	Садоқат	38
Тарбиянинг замони	Адолат	39
Бадан тарбияси	Муҳаббат	39
Фикр тарбияси	Олиҳиммат	40
Ахлоқ тарбияси	Афв	41
Яхши хулқлар	Ёмонхулқлар	41
Фатонат	Ғазаб	42
Диёнат	Шаҳват	43
Исломият	Ақсоми жаҳолат	43
Назофат	Жаҳолат	44
Саъй ва ғайрат	Сафоҳат балоси	45
Риёзат	Ҳамоқат	46
Шижоат	Атолат	47
Қаноат	Ҳасосат	48
Илм	Раҳоват	48
Ақсоми илм	Анонийат	49
Сабр	Адоват	49
Ҳилм	Намимат	50
Интизом	Ғийбат	51
Миқёси нафс	Ҳақорат	52
Виждон	Қаримталиқ дунёдир	52
Ватанни суймак	Жибонат	52
Ҳаққоният	Ҳасад	53
Назари ибрат	Кизб	54
Иффат	Нифоқ	55
Ҳаё	Тама	56
Идрок ва зако	Зулм	57
Ҳифзи лисон	Бир икки сўз	58
	Луғат	59

Ю 38161
3

А 4602020400—172 196—92
353 (04)—92

ISBN—5-645-01609-2

ИМЧ 7
Н А 22

© У қитувчи, 1992

ПОДР.

АБДУЛЛА АВЛОНИЙНИНГ “ТУРКИЙ ГУЛИСТОН ЁХУД АХЛОҚ” КИТОБИ ТЎҒРИСИДА

Абдулла Авлониининг педагогикага оид асарлари ичида унинг 1913 йилда ёзган ва 1917 йилда иккинчи бор нашр қилинган “Туркий гулистон ёхуд ахлоқ” асари XX аср бошларидаги педагогик фикрлар тараққиётини ўрганиш соҳасида катта аҳамиятга моликдир. Бу асар мазмун томондан муаллифнинг бошқа ижтимоий ва педагогик асарлари билан узвий боғлиқдир.

“Туркий гулистон ёхуд ахлоқ” асари ахлоқий ва таълимий асардир. Бу асарда Абдулла Авлониий ўз ижтимоий ва ахлоқий-таълимий қарашларини баён этади. “Туркий гулистон ёхуд ахлоқ” Кайковуснинг “Қобуснома”, Юсуф Хос Хожибнинг “Қутадғу билик”, Носир Хусравнинг “Саодатнома”, Саъдийнинг “Гулистон” ва “Бўстон”, Жомийнинг “Баҳористон”, Навоийнинг “Маҳбул қулуб”, Аҳмад Донишнинг “Ўғилларга насиҳат” каби асарлари тарзидаги ўзига хос асардир. XX аср бошларида бундай асарни ўзбек тилида биринчи бўлиб Абдулла Авлониий яратди ва таълим-тарбия ишларида уни татбиқ этди. Абдулла Авлониий араб, форс, рус ва озарбайжон тилларини яхши билган олим эди. Унинг қардош халқлар ва чет эл тилларини билиши педагогик ва поэтик ижодининг тараққиёти учун катта замин ҳозирлади.

Абдулла Авлониий “Туркий гулистон ёхуд ахлоқ” китобини яратишда ўзбек ва тожик адабиёти классикларининг юқорида номлари зикр қилинган асарларидан ижодий фойдаланди. “Туркий гулистон ёхуд ахлоқ” китоби катта-кичик 64 бобдан иборат бўлиб, ҳар бир боб таълим-тарбия масаласига бағишланади ва бири иккинчисини тўлдирди, тақомиллаштиради. Ёзувчи бу асарини яратишда халқ педагогикасидан кенг фойдаланади.

Абдулла Авлониий одамларни хулқ-хатти-ҳаракат нуқтаи назаридан икки гуруҳга бўлади: бири яхши хулқли кишилар, иккинчиси ёмон хулқли кишилардир. У бундай дейди: “Ахлоқ уламеси инсонларнинг хулқларини иккига бўлишлар: агар нафс тарбият топиб, яхши ишларни қилурга одат қилса, яхшиликга тавсиф бўлуб “яхши хулқ”, агар тарбиятсиз ўсуб, ёмон ишлар ишлайдурган бўлуб кетса, ёмонликга тавсиф бўлиб “ёмон хулқ” аталур”.

Абдулла Авлониий инсоннинг фатонат, назофат, саъй ва ғайрат, риёзат, шижоат, қаноат, илм, сабр, ҳилм, интизом, миқёси нафс, виждон, ватанни севмак, ҳаққоният, назари ибрат, иффат, ҳаё, идрок ва зако, ҳифзи лисон, иқтисод, виқор, хавф ва ражо, итоат, ҳақшунослик, хайрихоҳлик, мунислик, садоқат, адолат, муҳаббат, олиҳиммат, афв каби ижобий хусусиятларининг ҳаммасини “Яхши хулқлар” сарлавҳаси остида беради. Ҳазаб, шаҳват, жаҳолат, разолат, сафохат, ҳамоқат, атолат, ҳасосат, раховат, аноният, адоват, наммимат, ғийбат, ҳақорат, жибонат, ҳасад, кизб, нифоқ, тама, зулм - буларнинг ҳаммасини муаллиф “Ёмон хулқлар” сарлавҳаси остида беради. Абдулла Авлониий педагог сифатида бола тарбиясига алоҳида эътибор беради ва тарбиянинг ролини тўғри аниқлайди. “Агар бир киши ёшлигида нафси бузулуб, тарбиясиз, ахлоқсиз бўлуб ўсдини, аллоҳу акбар, бундай кишилардан яхшилик кутмак ердан туруб юлдузларга қўл узатмак кабудур”, - дейди. Унинг фикрича, болаларда ахлоқий ҳислатларнинг таркиби топишида ижтимоий муҳит, оилавий шароит ва боланинг атрофидаги кишилар гоят катта аҳамиятга эга. Ҳақиқий инсоний ахлоқни ўзида барқарор қилган яхши кишилар ёшларга яхши таъсир кўрсатади ва уларни меҳр-шафқатли, софдил ва мақбул бўлиб тарбияланиши учун замин ҳозирлайди.

Ўзбек педагогикаси тарихида Абдулла Авлониий педагогикага биринчи марта тўғри таъриф беради. Ҳозирги давримизда совет педагогикасига “Педагогика ўсиб келаётган ёш авлодни тарбиялаш тўғрисидаги фандир” деб таъриф берилса, Абдулла Авлониий “Туркий гулистон ёхуд ахлоқ” асарида “Педагогия”, яъни “бола тарбиясининг фани демакдир” деб таърифлайди. Табиий, бундай таъриф Авлониининг педагогика фанини яхши билганидан, бу соҳада кучли ва кенг маълумотга эга бўлганидан далолат беради.

Абдулла Авлоний "Тарбия" сарлавҳаси остида тарбия турлари ҳақида фикр юритади: 1. "Тарбиянинг замони", 2. "Бадан тарбияси", 3. "Фикр тарбияси", 4. "Ахлоқ тарбияси". Болани тарбиялашда бу тўрт масала роғат муҳим аҳамият касб қилишини таъкидлайди.

Бола тарбиясида муаллиф бола яшаб турган шароит, муҳит, кишиларнинг роли катта эканлигини кўрсатади ва бу соҳада оила, мактаб шароитини ҳам назар-эътиборидан четда қолдирмайди. Тарбия боланинг ахлоқиға, хулқ-атвориға кучли таъсир этишни эътироф қилади ва ота-оналарни ўз болаларини тарбия қилишға чақиради. Таълим билан тарбия бир-бири билан борлиқ бир бутун жараён эканлигини таъкидлайди.

Абдулла Авлоний фикрича, соғлом фикр, яхши ахлоқ, илм-маърифатға эга бўлиш учун бадани тарбия қилиш зарур. "Баданининг саломат ва қуваатли бўлмоғи инсонға энг керакли нарсадур. Чунки ўқимоқ, ўқитмоқ ва ўргатмоқ учун инсонға кучли, касалсиз жасад лозимдур".

Муаллиф болани соғлом қилиб тарбиялашда дастлаб оилаға, ота-оналарға мурожаат қилади ва боланинг соғлиғи заифлашган, касал бўлган тақдирда табиб ёки докторға (шифокорға) кўрсатишни таклиф қилади. Хусусан, соғлом баданға эга бўлиш учун муаллиф кишининг жисмоний томонига зарар келтирадиган нарсалардан сақланишни тавсия қилади: "Ичкилик, кўкнор, наша, афюн, тарёқ, чилим, нос, папирус каби баданининг саломатлиғиға зарарли оғулик нарсалардан қочмак, сақланмак шарият, ақл, ҳикмат юзасиндан лозимдур".

Абдулла Авлоний бадан тарбияси масаласида болани соғлом қилиб ўстиришда ота-оналарға мурожаат қилса, болани фикрий томондан тарбиялашда ўқитувчиларнинг фаолиятлариға алоҳида эътибор беради.

Абдулла Авлоний боланинг фикрий тараққиётини оилаға эмас, мактабға, муаллимлар зиммасиға юклайди: "Фикр тарбияси энг керакли, кўп замонлардан бери тақдир қилинуб келган, муаллимларнинг диққатлариға суялган, виждонлариға юкланган муқаддас бир вазифадур. Фикр инсоннинг шарофатлик, ғайратлик бўлишиға сабаб бўладур. Бу тарбия муаллимларнинг ёрдамиға сўнг даража муҳтождирки, фикрнинг қуваати, зийнати, кенглиги муаллимнинг тарбиясиға боғлидур". Айни замонда муаллиф таълим билан тарбиянинг бир-бириға боғлиқ эканини ҳам таъкидлайди: "Дарс ила тарбия орасида бир оз фарқ бор бўлса ҳам, иккиси бир-биридан айрилмайдурган, бирининг вужуди бириға бойланган жон ила тан кабидур" дейди.

Шундай қилиб, машҳур педагог Авлоний ўзининг "Туркий гулистон ёхуд ахлоқ" китобида яхши ва ёмон хулқлар масаласиға ўтмасдан илгари тарбиянинг буюк ролиға кенг тўхталади ва болаларни ёшлик чоғидан бошлаб тарбиялаш зарур деб ўқтиради.

Абдулла Авлонийнинг "Туркий гулистон ёхуд ахлоқ" китобининг иккинчи боби инсоннинг ижобий хулқлариға бағишланади. Буни "Яхши хулқлар" сарлавҳаси остида баён қиладики, яхши хулқлар фатонат, диёнат, назофат, ғайрат, риёзат, қаноат, шижоат, илм, сабр, ҳилм, интизом, миқёси нафс, виждон, ватанши суймак, ҳаққоният, назари ибрат, иффат, ҳаё, идрок ва зако, ҳифзи лисон, иқтисод, виқор, кавф ва ражо, итоат, ҳақшунослик, хайрихоҳлик, мунислик, садоқат, муҳаббат ва афдан иборат.

"Яхши хулқлар" бобининг биринчи қисми "Фатонат" дир.

Авлоний фатонати "ақл эгаси бўлув демакдур" деб таърифлайди, айни замонда, Фирдавсий, Носир Хусрав, Рудакий, Саъдий, Навоий каби Авлоний ҳам ақлға катта эътибор беради. У: "Ҳукамолардан бири ақлининг қўли нафсининг жиловини ушласа, сани ёмон йўлларға кирмоқдан сақлар" деган эди деб ўқтиради. Бу рационалист Декартнинг фикри бўлиб, "Ҳиссиёт бизни алдайди, фақат ақл орқалиғина биз мавжудликни фаҳмлаймиз" деган эди. Марксистик фалсафа ҳиссиёт ақлий ва логик тушунчалар тажриба билан ҳамда инсоннинг амалий фаолияти билан узвий равишда боғланган деб таълим беради.

Баъзан Авлоний ақлни инсон тажрибаси билан ҳам боғлаб талқин қилади: "ақл эса, - дейди у, - илм ва тажриба соясида қанча кўпайса, шунча қимматбаҳо бўлур".

Абдулла Авлоний ўз даврида кишиларда ёш авлодда чин инсоний ахлоқий хислатлар тарбиялашни истади. У таълим ва тарбия, илм ва маърифат олиш йўли билан ватандошларининг бахтли ва саодатли бўлишини орзу қилди.

Абдулла Авлоний фикрича, оламнинг яратилишидан мақсад инсондир. Инсон бутун борлиқнинг кўрки ва шарафидир. Инсон ўз гўзаллиги ва мураккаблиги билан ер юзидagi барча махлуқотлардан афзалдир. Бутун мавжудот инсонга хизмат қилиши керак: инсон унинг соҳибидир. Чунки инсоннинг ақли бор. У шу ақл ёрдамида илм эгаллайди, илми туфайли дунёни бошқаради. "Ақл, - дейди Авлоний, - инсонларнинг пири комили, муршиди ягонасидур. Руҳ ишловчи, ақл бошловчидир. Инсон ақл ва идроки соясида ўзига келадурган зарар ва зулмлардан сақланур, ер юзидagi ҳайвонларни асир қилуб, бўйнидан бойлаб, ипларининг учини қўлларига берган инсонларнинг ақлидур". Авлоний инсонга ва унинг ақлига ана шундай юксак баҳо беради.

Унинг педагогик қарашлари фақат мактаб-маориф билан чекланмайди, аксинча, халқ ва унинг ҳаётий воқеалари, турмуш шаронти ва маишати унинг эътиборидан четда қолмади. "Туркий гулистон ёхуд ахлоқ" китобидаги "Назофат" боби бунга аққол мисол бўла олади. Чор Россияси замонасида меҳнаткашларнинг соғлиғи ҳақида ҳеч ким ўйламас ва ғамхўрлик қилмас эди. Ифлослик авж олган эди. Натижада турли хил касалликлар (вабо, ришта, тиф, безгак, чечак) тарқала бошлади. Абдулла Авлоний каби илгор зиёлилар бунга қарши жиддий фикрлар билан майдонга чиқдилар ва халқ орасида озодаликни тарғиб қилдилар.

Абдулла Авлоний "Назофат" бобида кишининг соғлиғи билан узвий боғланган тозалик ва озодаликни тарғиб қилади. "Пок бўлмак саломатимиз, саодатимиз учун энг керакли нарсадур... Назофат деб аъзоларимизни, кийимларимизни, асбобларимизни пок ва тоза тутмоқни айтилур", дейди.

Муаллиф тозаликни медицина нуқтаи назаридан тўғри ҳал қилади: "Агар тан пок бўлиб ювилиб турмаса, қулоқ кир бўлса эшитмагани каби, бадан ҳам ўзига керак бўлган ҳавони ичига ололмас, ичидagi рутубат ҳам кирдан ўтиб чиқиб кетолмас, чунки бадан элга каби кўзалидур... Тамизи бўлмаган кишилар қўрқинчли касалларга тезгина гирифтор бўладилар..."

Абдулла Авлоний меҳнат, ҳаракат ҳақида ҳам кенг мулоҳаза юритади. Муаллиф бу ўринда дангасалик, ялқовлик билан меҳнатни, ҳаракатни таққослайди ва меҳнат, ҳаракатни олқишлайди: "Сиҳатимиз, саодатимиз, сарватимиз, қаноатимиз, сабримиз, фазилатимиз, алҳосил, бутун ҳаётимиз ҳаракатимизга боғлидур. Ҳаракатли кишилар тезгина мақсудларига етурлар, ялқов кишилар ҳар нарсадан маҳрум, доим бошқаларнинг ёрдамига муҳтож бўлиб хорликда қолирлар". Шу билан бирга, Авлоний меҳнатни улуғлаб, болаларни ҳунар ўрганишга чақиради, кишиларни бирор касб билан шуғулланишга ундайди "... бу кўмурсилик, бу темирчилик менга муносиб иш эмас деб дангасалик қилуб ишсиз юрса, зўр айб, ғайратсизлидур", дейди.

Болаларни жасоратли, қўрқмас, довурак қилиб тарбиялашда "Туркий гулистон ёхуд ахлоқ" асари роят муҳим аҳамиятга эгадир. Бу китобда муаллиф "Шижоат" бобида болани жасоратли қилиб тарбиялашни илгари суради ва қўрқоқликни қоралайди. Бу тарбия бола учун ниҳоят муҳим ва аҳамиятлидир. Шунинг учун муаллиф: "Шажия киши ҳеч нарсадан қўрқмайдурган ботир ва юракли бўлур... Ҳар ишда шижоатни қўлдан бермаслик лозимдур. Шижоат инсоннинг соф ойинаси, иффат, ғайрат, истиқомат каби яхши хулқларнинг нуронийсидур" дейди. Шижоатга шундай юксак баҳо бериш Авлонийнинг бола тарбиясига катта аҳамият берганлигидир.

Авлоний инсоннинг энг гўзал хислати бўлган қаноат, сабр, ҳилм, интизом каби фазилатларни мақтайди. Муаллиф инсонга хос бўлган ҳилмнинг икки хил хусусиятини кўрсатади: бири ҳилмнинг ижобий фазилати, иккинчиси ҳилмнинг салбий хусусияти. Ҳилмнинг ижобий фазилати ҳақида шундай дейди: "Ҳилм инсонларнинг табиъдан хусумат, адоват, ғазаб, ҳиддат каби ёмон хулқларни йўқ қиладурган ҳар кимга мақбул бир сифатдур. Ҳилм илми ахлоқ юзасидан инсонга энг керакли нарсадур. Нафснинг роҳати, қалбнинг матонати, фикрнинг салоҳи, виждоннинг ҳаловати ҳилм табиат бўлмоқ ила ҳосил бўлур". Аммо муаллиф

ҳалим табиат бўлиб, бошқаларга лаганбардор, мутиъ бўлиб қолишни рад қилади. Авлоний инсоннинг иззат-нафсини поймол қилувчи ҳалимликни қоралайди. У Сукрот ҳакимдан мисол келтиради: "Сукрот ҳаким" Шиддат ила муомила қилган кишиларга ман виқор ва ҳалимлик ила муомила қилурман, чунки ҳалим шиддатни ва хусуматни паст қилур. Лекин кишини ожиз ва хорлик даражасига тушурадурган ҳалимликдан ман безор", демиш. Шунинг учун муаллиф ноурин ҳалимлик қилишни қоралаб: "Ўринсиз ерда қилм истеъмол қилмак инсоннинг виқор ва эътиборини поймол қилур", - дейди.

Муаллиф ҳар бир фазилатни ўз ўрнида ишлатишни, яъни ғайрат, шижоатни ўз ўрнида, ҳалимликни ўз жойида ишлатишни талаб қилади: "... тепса тебранмайдурган, туртса тинг этмайдурган бўлиб ғайрат, шижоат ўрунларига ҳам мулойимлик ишлатув ҳалимлик худудидан ошуб, бушлик, анқовлик дунёсига чиқмакдур. Бундай ҳалимликдан қочмак, ҳазар қилмак керак", - дейди.

Авлоний илмнинг амалий ва ҳаётий фойдаларини назарда тутиб таърифлайди: (Илм) ёмон феъллардан, бузуг ишлардан қайтарур. Яхши хулқ ва одоб соҳиби қилур... Алҳосид, бутун ҳаётимиз, саломатимиз, саодатимиз, сарватимиз, маишатимиз, ҳимматимиз, ғайратимиз... илма борлидур".

Кўрииб турибдики, Авлоний маърифатпарварлик қарашларида юксак инсоний принципларга, улур инсоний гоёларга таянар эди. Бинобарин, адибнинг "Туркий гулистон ёхуд ахлоқ" асарида инсон мавзуи марказий ўрин эгаллайди.

Авлоний интизомни инсон хулқини тарбияловчи, мукаммаллаштирувчи манба деб билди ҳамда унга доимий равишда риоя қилиш кераклигини таъкидлайди: "Интизом деб қиладурган... ишларимизнинг ҳар бирини ўз вақтида тартиби ила қилмакни айтилур. Агар ер юзида интизом бўлмаса эди, инсонлар бир дақиқа яшолмас эдилар".

Авлоний интизомнинг инсоният жамияти учун қанчалик муҳим аҳамиятга эга бўлишини таъкидлаш билан бирга, ўқувчилар учун ҳам шунчалик зарур эканлигини ҳам уқтиради. У "Замонга мувофиқ равишда қурилмиш низоми ва тартиблар"га риоя қилишни таъкидлайди. Илгор тартиб ва интизомларни тавсия қилади. Ана шундай замонавий тартиб ва интизомларга "риоя қилмаган кишиларнинг ишлари ҳамма вақт нотаом, ўзлари паришон бўлишлари" ни эслатиб ўтади. Авлоний инсоннинг энг гўзал фазилатларидан бири бўлган виждон ҳақида тўхтаб, ўз замондошларини виждонли кишилар бўлишга чақиради. Шу нуқтаи назардан муаллифнинг "Виждон" бобида ёзган фикрлари диққатга сазовордир. Муаллиф виждон тўғрисида бундай дейди: "Виждон яхши хулқларнинг манбаи ўлдиригидан виждон соҳиблари ҳар бир ишни бегараз, холис ният ила ишлар. Шу сабабли ҳар ким назарида мақбул ва суюкли бўлур".

Айниқса, Авлонийнинг "Алҳосил, виждон ҳар кимнинг аҳвол ва ҳаракотини кўрсатадурган мусаффо бир ойинадурки, бу кўзуга чин назар қилган киши ўз айби ва камчиликларини тузатмак ҳаракатида бўлуб, бошқаларнинг айб ва қусурларини ахтармоққа вақти бўлмас", деб виждонни таърифлаб бериши ва ҳар бир кишининг ўз виждони олдида жавобгар эканлигини кўрсатиб бериши Авлонийнинг зўр бир мураббийлигидан далолат беради.

Абдулла Авлоний виждон ҳақидаги ўз қарашини Арасту, Ибн Сино каби машҳур олимларнинг фикрлари билан қувватлайди: "Ибн Сино ҳаким, виждон руҳ ва фикримизни туйғун қилмоққа биринчи воситадир, демиш".

Абдулла Авлоний "Туркий гулистон ёхуд ахлоқ" китобида ватан муҳаббати тўғрисида сўзлайди. Бу гоё "Ватанни севмак" бобида баён этилади. Авлоний ҳар бир халқ, ҳар бир миллатда бўлган ватан муҳаббатини ҳурматлайди, у: "Биз туркистонликлар ўз ватанимизни жонимиздан ортуқ суйдигимиз каби араблар арабистонларини, қулмик иссиқ чўлларини, эскимулар шимол тарафларини, энг совуқ қор ва музлик ерларини бошқа ерлардан зиёда суялар", дейди.

Муаллиф "Назари ибрат" бўлимида ҳар бир воқеа ва ҳодисадан ибрат олиш ҳар бир шахснинг вазифасидир деб қарайди ва маърифатпарварлик нуқтаи назаридан масалани ҳал қилишга уринади: "Ҳозирги замондаги тараққий қилган миллатларнинг ҳунар ва санъатларининг барчаси илм ва назари ибрат соясида намоён ўлуб, олами мунаввар ва мусаҳҳар қилишлар".

Абдулла Авлоний инсон ақлига қандай юксак баҳо берса, идрок ва закога ҳам шу хилда юксак баҳо беради. У инсон ақлига маърифатпарварлик нуқтаи назаридан қараганидек, идрок ва закога ҳам маърифатпарварлик нуқтаи назаридан қарайди.

Авлоний идрок ва закони бундай таърифлайди: "Идрок ва зако деб очуқ фикрли, ҳушабиат, зийрак бўлмоқни айтилур". Шу билан бирга, идрок ва закони маърифатпарварлик билан боғлайди: "Ёшликдан бошлаб зеҳн ва идрокимизни қувватландурмак учун азиз умримизни ўюң-кулги, сафсата, молоътани каби беҳуда сўзлар ила ўткармай, ҳар хил китоб, газета ва журналларни ўқув, фикримизни очмоқ, зеҳнимизни қувватландурмоқ лозимдур".

Бундай қараш Авлонийнинг халқни маърифатга ташвиқ қилганидан далолат беради. Хусусан, шоирнинг қуйидаги шеъри фикримизнинг далили бўла олади:

Идрок ила ақлингга аюр яхши, ёмонни,
Беҳудага сарф этма, шу қимматли замонни.
Саъй эт, жадал эт, илм, фунуна ҳаракат қил,
Бок, найладилар ҳикмат ила ушбу жаҳонни.

Абдулла Авлоний тил масаласига катта эътибор беради, тилни халқ билан боғлаб талқин қилади: "Ҳар бир миллатнинг дунёда борлигини кўрсатадурган ойинайи ҳаёти тил ва адабиётидур". У ўз асарида ҳар бир кишининг ўз она тилини мукамал билиши, ҳар бир сўзни ўз ўрнида ишлатиши, миллий-адабий тилнинг тараққийси учун жонкуярлик қилиши зарурлигини қайд қилади. "Ҳифзи лисон деб ҳар бир миллат ўз она тили ва адабиётини сақламакни айтилур".

Авлоний ўз ватандошларини халқ тилининг туганмас манбаларидан кенг фойдаланишга, унинг бойлигини янада ўстиришга, уни қадрлашга чақиради.

"Умумий миллий тилни сақламак ила баробар хусусий оғиз орасидаги тилни ҳам сақламак лозимдур. Чунки сўз инсоннинг даража ва камолини, илм ва фазлини ўлчаб кўрсатадурган тарозусидир. Ақл соҳиблари кишининг дилидаги фикру ниятини, илм ва қувватини, қадр ва қимматини сўзлаган сўздан билурлар..." Ҳамма демократ маърифатпарвар шоир ва педагоглар рус тилини ўрганишга жуда катта эътибор берганлар. Фурқат, Аҳмад Дониш, Аваз Ўтар ўғли, Ҳамза Ҳакимзода, Ибрат ва бошқалар рус тилига ҳурмат билан қараб, ўзбек халқини бу тилни ўрганишга чақирган бўлсалар, Абдулла Авлоний ҳам буларнинг илғор анъанасини давом эттириб, рус тилини ўрганишга зўр эътибор беради ва XX аср бошларидаги илғор маърифатпарвар сифатида ўзбек халқини, ўзбек болаларини рус тилини ўрганишга чақирди.

Инсон такомил учун зарур бўлган омиллардан яна бири виқордир. Авлоний қайд қилишича, эл-улусдан, кишилардан ўзини холи тутишга ёки юқори тутишга уринган шахс элнинг, кишиларнинг назаридан тушиб, яқкаланади ва унутилади. Кишининг камтар бўлиши зарурлиги таъкидланади: "Виқор деб кибр ва ғурурдан, манманликдан ўз нафсини сақламакни айтилур", - деб ёзади Авлоний.

Абдулла Авлоний "Виқор" бобида инсоннинг икки хил хусусиятини очишга ҳаракат қилади. Бири кишидаги виқорнинг ижобий фазилати. Бу фазилатни у бундай ифода этади: "Виқорлик киши ёмон хулқлардан пок, адолатли, ишида, сўзида тўғри, шафқат ва марҳаматли, ...арслон юракли бўлур". У такаббурликни қаттиқ қоралайди ва такаббурлик энг ёмон хусусият эканлигини фош қилади: "ғурур, манманлик, такаббурлик кишини хор, халқ орасида безътибор қилур. Ҳар қанча илм ва давлат сарҳи бўлса ҳам бир пулча қадр ва қиммат бўлмас..."

"Туркий гулистон ёҳуд ахлоқ"нинг биринчи саҳифасидан то сўнгги саҳифасигача Авлонийнинг инсонпарварлик ғоялари ифодаланган. У ҳамма нарсадан аввал халқ манфаатини кўзлашни, халққа хизмат қилишни биринчи ўринга қўяди. Унинг назарида кишига ғамхўрлик қилмаган, халқдан узоқ турган одам инсон эмас. Унинг бундай инсонпарварлик фикрлари "итоат", "ҳақшунослик", "хайрихоҳлик", "мунислик", "садоқат", "адолат", "муҳаббат", "олиҳиммат", "афв" бобларида баён қилинган.

Авлоний итоат ҳақида сўзлаганда, бировга қул бўлиб бўйсунинишни кўзда тутмайди. Аксинча, ота-она, устод, ўқитувчиларнинг насиҳатларига итоат

қилишни, уларни ҳурматлашни таъкидлайди. Буни инсоннинг энг яхши фазилати деб билади: "Ота-она, устод, муаллим каби ўзидан улур кишиларга бўйсуниб итоат қилмак энг яхши сифатлардандир", дейди. "Ҳақшунослик" бўлимида инсонга доимо ёрдам бериш: яхшилиқ қилиш ва инсон яхшилигини асло унутмаслиқни таъкидлайди. У ўзининг бу инсонпарварлик фикрини машҳур тожик файласуф шоири Бедилнинг икки мисра шеърини келтириш билан тасдиқлайди:

Дилдан дил узра очиладур икки хил йўли,

Меҳра меҳр йўли очилур, кина кин йўли.

Бундай олижаноб фикрлар Авланийнинг "Мунислик" бобида ёзган қарашларида ҳам ифода этилади. Бунда Авланий дўстлик хусусида фикр юритади. "Мунислик" ҳақида тўхтаб, ҳақиқий ва сохта дўстлар бўлишини айтади.

"Чин дўст бўлган киши бошинга кулфат ва қайғу келган вақтларда сан ила баробар қайғурур. Хотирингдаги қайғуни бўлишуб олур. Сирингни ноаҳил ва нодон кишиларга айтмас, айбингни орқангдан сўйламасдан юзинга айтур, шодлик вақтингда сан ила баробар шодланур". Сохта дўст бутун сирларингни фош қилади, дейди. У бундай мунофиқ кишилардан эҳтиёт бўлишга чақиради: "Ёлгон дўст сандан бир фойда умидида ёки ўз бошига келган зарарни қайтармак учун мунофиқона дўстлик қилур. Сирингни ноаҳил кишиларга сўзлаб, қадр ва эътиборингни поймол қилур".

"Садоқат" бўлимида ҳам у тўғрилиқни, ватан ва халққа содиқ бўлишни, чин юракдан хизмат қилишни олқишлайди. Авланий садоқат билан хиёнатни бир-бирига қарама-қарши қўяди. У дейди: "Садафдан инжу, илондан заҳар ҳосил бўлдиғи каби ростликдан фойда, хиёнатдан зарар ҳосил бўлур". Айни замонда муаллиф камбағалларнинг садоқатли, тўғри эканлигига, бойларнинг эса ёлгончи, хиёнаткор эканлигига қаттиқ ишонади. "Ахлоқ юзасидан тўғри фақир ёлгончи бойдан эътиборлидир. Чунки содиқ киши аҳдига вафо қилур. Ёлгончи эса ваъдасида турмай, ўзини хижолат, бошқаларни овора қилур".

Абдулла Авланий адолатга катта баҳо беради: "Киши адолат ва инсоният вазифасини ёлғиз ўзи бузук ишлардан сақланмак ила адо қилмас, балки ўзи ила баробар жинсдошларини хато ва фанолиқларини тузатмак ва яхши йўлга сазй қилмак ила адо қила билур. Адолатни риоя қилган кишилар ҳеч бир кишига жабр ва зулм хоҳламас. Давлат ва ҳукуматларнинг узун яшамоғи адолатга боғлиқдур".

Абдулла Авланий ватан ва оилани бир-бири билан узвий боғлайди: "Кишини кеча ва кундуз тиндирмасдан... меҳнат ва машаққатларга кўкрак бериб ишлатадурган нарсаси ватан ва бола-чақаларнинг меҳру муҳаббатига эмасми?" Маълумки, ватансиз оила, оиласиз ватан бўлмайди, жамияттаги бу икки нарсаси бир-бири билан узвий боғланади ва бири иккинчисини тўлдиради.

Шундай қилиб, Абдулла Авланий кишининг ижобий фазилатларини биринкетин санаб ўтади ва кишиларни яхши хулқлар соҳиби бўлишга чақиради.

Авланий болаларни тарбиялаш, уларнинг ахлоқини тўғри йўлга солиш, ўша даврдаги ёш авлоднинг фикр ва тушунчасига демократик қарашларни сингдириш учун кўп ҳаракат қилди.

Шоир ва педагог Абдулла Авланийнинг "Туркий гулистон ёхуд ахлоқ" китобининг "Ёмон хулқлар" боби 18 бўлимдан иборат:

Ғазаб, шаҳват, жаҳолат, сафоҳат, ҳамоқат, атолат, ҳасосат, раҳоват, аноният, адоват, наминат, ғийбат, ҳақорат, жибонат, ҳасад, нифоқ, тама, зулм, кизб. Инсонларнинг бу хулқини "Саодати абадиядан маҳрум қиладурган... ва халқ назаридан мазмум, ҳаёти жовидонимиз учун масмум бўлган ахлоқи замималар", деб атайди.

Авланий кишиларнинг ҳам ижобий хулқини, ҳам салбий хулқини баён қилиб, китобонинг мулоҳазасига таштайди. У "бу санаган ёмон хулқларнинг фанолиқларини юқорида санаган яхши хулқларнинг гўзаллигини инсоф мувозанаси ила ўлчаб, виждон муҳокамаси ила таҳқиқлаб, яхшиларини танлаб амал қилмак, ёмонларини англаб ҳазар қилмак лозимдур", - дейди.

Абдулла Авланий разабининг икки хил хусусиятини баён қилади. Бири душмандан ўзини мудофаа қилишда инсоннинг разаби муҳим аҳамиятга эга бўлса, ик-

кинчиси бировни жабр-зулм йўли билан ишлатиш, одамларга унинг совуқ муомаласи билан даҳшат солиг дан иборат бўлган салбий хусусиятдир. Ҳазабнинг энг салбий томони шундаки, ҳазаб қилувчи ўзининг хулқ-атворидан пушаймон қилади, зарар кўради. Бу соҳада Авлоний Суқрот ҳакимдан, Афлотундан мисоллар келтириб, ўз фикрларини исботлайди. Масалан, Суқрот ҳаким "Ҳазабнинг аввали жунун, охири надоматдур" деса, Афлотун "Ҳаяжон ила пайдо бўлган бир ҳол, албатта, пушаймонлик ила тамоm бўлур. Ҳазаб ҳазаб қилинувчидан кўпроқ ҳазаб қилувчига зарар қилур..." , - дейди.

Ҳаҳолат билимсизлик ва нодонлик демакдур. Авлоний маърифатни ҳаҳолатга қарши қўяди: "Илм ва маърифат соҳиблари фазлу камоллари соясида ҳар бир ишни тадқиқ ва мушоҳада ила қилурлар. Аммо жоҳиллар эса бир нарсанинг моҳиятини мушоҳада қилурга ақл ва фаросатлари етмас. Чунки жоҳл худбин ва зоҳирпарастдан иборатдур". Абдулла Авлоний ҳаҳолатни "инсоният номина ярашмаган бир сифат..." деб талқин қилади.

Авлоний дангасалик ва ялқовликни қаттиқ қоралайди. Китобдаги "Атолат" бўлими шунга бағишланган. Бу бўлимда у дангасалик билан саъй-ҳаракатни бир-бирига қарама-қарши қўяди. Масалан: "Атолат инсоннинг саодатлигининг зўр офатидур" деса, саъй-ҳаракатга нисбатан: "Ҳар ишнинг самараси бир неча вақт чолишмоқ ва саъй қилмак сўнгидан зоҳир ва ҳувайдо бўлур", - дейди. Бу фикрлари билан ялқов ва дангасаликни қоралайди. Авлоний бахтга, бирор муваффақиятга фақат саъй-ҳаракат ва меҳнат билангина эришиш мумкинлигини таъкидлайди.

Абдулла Авлоний инсоннинг энг ёмон хулқларидан ғийбат ва адоватнинг бир-бирига яқинлигини ва ғийбатнинг оқибати адоват билан тугашини кўрсатиб ўтади. У дейди: "Ғийбат соҳиби лаззат ўрнига ўз бошига ёки бир бошқа кишининг бошига бир бало ҳозирлайдур. Чунки сўз боруб ғийбат қилинмиш кишининг қулоғига етар, ҳазаб қони ҳаракатга кирар, ғийбатчидан ўч олмак фурсатини пойлар... Шул тариқа ғийбатдан тугилган адоват чўзилмоқга оид бўлуб, душманлик зўрайиб, ўз ораларидаги хусусий жанжаллар ила азиз умрларини ўздируб, умумий халқ фойдаси учун ишланадурган миллий ишлардан маҳрум бўлмаклари ила баробар аҳолининг орасидан иттифоқнинг йўқолувиға сабаб бўлурлар".

Авлоний ўзининг мазкур асарида: "Тама нони ила суяги қотган иш ва касбга бўйин қўймай, дангаса ва ялқовликка ўрганган" чор чиновниклари, қози ва руҳонийларнинг ишёқмас кишилар эканлигини, инсоният тарихида энг ярамас урф-одат ва хулқнинг, яъни таманинг қурбони бўлганини қаттиқ танқид қилади.

АСАРИ АБДУЛЛА АВЛОНИЙ

Туркий гулистон ёхуд ахлоқ

Мен бу асари ночизонимни биринчи мактабларимизнинг юқори синфларида таълим бермак ила баробар улур адабиёт муҳиблари, ахлоқ ҳаваскорларининг анзори олийлари тақдим қилдим.

Ҳар кун ўлурам шомғача мен ғамга гирифтор,
Ҳар шаб ёнарам оташа парвона каби зор.
Ҳеч кимса эмас бу мени аҳволима воқиф,
Мен хастаяму миллатим ўлмиш нега бемор.

Ношири ва шоири АБДУЛЛА АВЛОНИЙ

2- таъби
сана 1336 ҳ.
1917 м.

Ташкент

Тип. Лит. "Пар. Соц. революц" 1917 г.

БИСМИЛЛОҲИР РАҲМОНИР РАҲИЙМ

АХЛОҚ

Инсонларни яхшиликга чақиргувчи, ёмонликдан қайтаргувчи бир илмдур. Яхши хулқларнинг яхшилигини, ёмон хулқларнинг ёмонлигини далил ва мисоллар ила баён қиладурган китобни ахлоқ дейилур.

Ахлоқ илмини ўқуб, билуб амал қилган кишилар ўзининг ким эканин, жаноби ҳақ на учун халқ қилганин, ер юзида нима иш қилмак учун юрганин билур. Бир киши ўзидан хабардор бўлмаса, илми, уламони, яхши кишиларни, яхши нарсаларни, яхши ишларнинг қадрини, қимматини билмас. Ўз айбини билуб, иқдор қилуб, тузатмакга саъй ва кўшиш қилган киши чин баҳодир ва паҳлавон кишидур. Расули акрам набиййи муҳтарам афандимиз: “Мезон тарозусига қўйиладурган амалларнинг ичида яхши хулқдан оғирроқи йўқдур. Мўъмин банда яхши хулқи сабабли кечаси ухламасдан, кундузлари рўза тутуб ибодат қилган кишилар даражасига етар”, демишлар.

Сўйласанг сўйла яхши сўзлардан,
Йўқса жим турмоқинг эрур яхши.
Ўйласанг яхши фикрлар, ўйла,
Йўқса гунг бўлмоқинг эрур яхши.
Ишласанг ишла яхши ишларни,
Йўқса бекорлигинг эрур яхши.

ХУЛҚ

Инсон икки нарсадан мураккабдур. Бирини жасад, иккинчиси нафсдур. Жасад кўз ила бор нарсаларни кўрур. Аммо нафс идрок ила яхшини ёмондан, оқни қорадан айирур. Жасаднинг ҳам, нафснинг ҳам бирор сурати бордурки, ё яхши ва ё ёмон бўладур. Жасаднинг сурати ҳаммага маълум бир нарсадурки, ҳар вақт кўзга кўриниб турадур. Аммо нафснинг сурати кўзга кўрунмайдурган, ақл ила ўлчанадурган бир нарсадурки, буни хулқ деб аталур. Агар бир киши ёшлигида нафси бузуллуб тарбиясиз, ахлоқсиз бўлиб ўсдими, “аллоҳу акбар”, бундай кишилардан яхшилиқ кутмак ердан туруб юлдузларга қўл узатмак кабидур. Расули акрам набиййи муҳтарам саллоллоҳу алайҳи васаллам афандимиз:

“Бир тоғнинг ўрнидан кўчиб кетганини эшитсангиз, ишонингиз, аммо бир одамнинг хулқи бошқа бўлди деб эшитсангиз, ишонмангиз”, - демишлар.

Хулқи ёмон юз, кўзидин на суд,
Юз, кўзли хулқни қилмас кашуд.

Хулқ маризига, даво истасанг,
Марг давосин берилур қистасанг.

Хулқи ёмонинг кетурар кўп зарар,
Хулқинг ўзи бошингга калтак урар.
Хулқи фано бўлса дегил алҳазар,
Хору залилликда қолур дарбадар.

ЯХШИ ХУЛҚ, ЁМОН ХУЛҚ

Ахлоқ уламси инсонларнинг хулқларини иккига бўлмишлар: агар нафс тарбият топиб, яхши ишларни қилурга одат қилса, яхшиликга тавсиф бўлуб “яхши хулқ”, агар тарбиятсиз ўсуб, ёмон ишлайдурган бўлур кетса, ёмонликга тавсиф бўлуб “ёмон хулқ” деб аталур.

Жаноби ҳақ инсонларнинг асл хилқатда истеъдод ва қобилият ли, яхши ила ёмонни, фойда ила зарарни, оқ ила қорани айирадурган қилуб яратмишдур. Лекин бу инсондаги қобилиятни камолга еткурмак тарбия ила бўладур. “Қуш уясинда кўрганин қиладур”. Инсон жавҳари қобилдур. Агар яхши тарбия топиб, бузуқ хулқлардан сақлануб, гузал хулқларга одатлануб катта бўлса, ҳар ким қошида мақбул, бахтиёр бир инсон бўлуб чиқар. Агар тарбиятсиз, ахлоқи бузулуб ўсса, аллоҳдан қўрқмайдурган, шариатга амал қилмайдурган, насиҳатни қулоғига олмайдурган, ҳар хил бузуқ ишларни қиладурган, нодон, жоҳил бир расвойи олам бўлиб қолур.

Расули акрам набийи муҳтарам афандимиз: “имони комил бўлган кишилар яхши хулқли бўлурлар, сизнинг энг яхшиларингиз хотунларига яхшилик қилганларингиздур”, - демишлар.

Худонинг раҳмату файзи ҳама инсонга яксардур.
Ва лекин тарбият бирла етушмак шарти акбардур.
Тугуб тошлов ила бўлмас бола, бўлгай бало сизга,
Вужуди тарбият топса, бўлур ул раҳнамо сизга.

Темурчининг боласи тарбият топса, бўлур олим,
Бузулса хулқи, Луқмон ўрли бўлса, бўлгуси золим.
Ёмонларга қўшулди Нуҳнинг ўрли ўлди беимон,
Юруди қаҳф ити хублар ила бўлди оти инсон.

ТАРБИЯ

Тарбия “Педагогия”, яъни бола тарбиясининг фани демакдур.

Илми ахлоқнинг асоси тарбия ўлдуғиндан шул хусусда бир оз сўз сўйлаймиз. Боланинг саломати ва саодати учун яхши тарбия қилмак, танини пок тутмак, ёш вақтидан маслакини тузатмак, яхши хулқларни ўргатмак, ёмон хулқлардан сақлаб ўсдурмакдур. Тарбия қилгувчилар табиб кабидурки, табиб хастанинг бада-нидаги касалига даво қилгани каби тарбияни боланинг вужудида-

ги жаҳл маразига “яхши хулқ” деган давони ичидан, “поклик” деган давони устидан беруб, катта қилмоғи лозимдур. Зероки, (Ҳассину ахлоқикӯм) амри шарифи узра хулқимизни тузатмакға амр улинганмиз. Лекин хулқимизнинг яхши бўлишининг асосий панжаси тарбиядур.

Ахлоқимизнинг биносининг гузал ва чиройли бўлишига тарбиянинг зур таъсири бордур. Баъзилар “тарбиянинг ахлоққа таъсири йўқ, инсонлар асл яратилишида қандай бўлсалар, шундай ўсарлар, табиат ўзгармас”,

Ёмон хў тузалмайди дармон ила,
Ипак ўлмас ип, ранги алвон ила,
Боқинг, бир дарахт мевасидур ёмон,
Бўлур яхши пайванд, парво билан.
Билур ҳар киши аслини рангидан,
Ва ёким улангандаги зангидан”, - демишлар.

Лекин бу сўз тўғри эмасдур. Чунки тарбиянинг ахлоққа, албатта таъсири буладур. Орамизда масал борки, “сут ила кирган, жон ила чиқар”, мана бу сўз тўғридур. Расули акрам набийи муҳтарам саллоллоҳу алайҳи васаллам афандимиз:

“Бешикдан то мозорга боргунча илм ўрган”, - демишлар. Бу ҳадиси шарифнинг маъноси бизларга далилдур. Ҳукамолардан бири: “ҳар бир миллатнинг саодати, давлатларнинг тинч ва роҳати ёшларнинг яхши тарбиясига боғлидур”, - демиш. Шариа-ти исломияда ўз болаларини яхшилаб тарбия қилмак оталарга фарзи айн, ўз миллатининг етим қолган болаларини тарбия қилмак фарзи кифоядур. Пайгамбаримиз: “Болаларингизни етти ёшида намозга ўргатингиз. Агар ўн ёшида ўқумаса урингиз”, - демишлар.

Ҳар кишининг дунёда ороми жони тарбият,
Балки охирида эрур доруламони тарбият.
Тарбият ҳамроҳ этадур ҳур ила рузвонлара,
Ҳар десам бўлмас хато жаннат макони тарбият.
Эй, оталар! Жонларингиздан сучук фарзандингиз,
Ҳайрат айланг ўтмасун вақт-замони тарбият.
Мояи зилли хумодур тарбиятнинг сояси,
Бизда анқо тухмидек йўқ ошёни тарбият.

ТАРБИЯНИНГ ЗАМОНИ

Эмди очиқ маълум бўлдики, тарбияни туғулган кундан бошламак, вужудимизи қувватландурмак, фикримизи нурландурмак, ахлоқимизи гузалландурмак, сеҳнимизи равшанландурмак лозим экан. Тарбияни кимлар қилур? Қайда қилинур? деган савол келадур. Бу саволга, “биринчи уй тарбияси. Бу она вазифасидур. Иккинчи мактаб ва мадраса тарбияси. Бу ота, муаллим, мударрис ва ҳукумат вазифасидур”, деб жавоб берсак, бир киши деярки, “қайси оналарни айтурсиз, билимсиз боши пақмоқ, қўли

тўқмоқ оналарми? Ўзларида йўқ тарбияни қайдан олиб берурлар", дер. Мана, бу сўз кишини юрагини эзар, бағрини ёндуради. Отасига нима дерсиз, десак "қайси ота? Тўйчи, улоқчи, базмчи, дўмбирачи, карнайчи, сурнайчи, илм қадрини билмаган, илм учун бир пулни кўзлари қиймаган, замондан хабарсиз оталарни айтурсизми? Аввал ўзларини ўқитмак, тарбия қилмак лозимдур", - дер. Мана бу сўзни эшитгач, умид қўллари қўлтуққа урилури.

Хайр, бўлмаса, муаллимчи десак, "қайси муаллим? Мақсади пул, маслаги шуҳрат, юқори мактабларда ўқимаган, "усули таълим" кўрмаган муаллимларни айтурсизми? Аввал ўзлари "дорилмуаллимин"ларда ўқимақлари, сўнгра дарс бермақлари лозимдур", - дер. Мана бу сўз инсонни ҳайрат дарёсига фарқ қилур.

Мударрисларга на дерсиз десак, "қайси мударрис? Матлаблари ош, мақсадлари чопон, дарслари беимтиҳон, ислоҳ яқинидан юрмаган мударрисларни айтурсизми? Булар ўз вазифаларини биллуб, нафсларидан кечуб, замонга мувофиқ равишда дарсларини ислоҳ қилуб, имтиҳон бирла ўқутмақлари лозимдур", - дер. Мана бу сўз ҳар кимни "Алислоҳ" демакга мажбур қилур. Бўлмаса, ҳукумат-чи? десак, "хайр, ҳукумат ҳамманинг отасидур. Ўз фуқаросининг болаларини тарбия қилмак лозим. Шунинг учун бизнинг Русия ҳукумати ўгай бўлсак ҳам, ҳар ерда бизлар учун ҳам мактаблар очуб, болаларимизни текин ўқитур. Лекин ўзимиз иш билмаган, ялқов, уйда онамиз тарбияси, отадан пул тарбияси, муаллимдан ахлоқ тарбияси, мударрисдан фунун тарбияси кўрмаганимиздан, ҳукумат мактабларидан ҳам ўз ҳиссаларимизни ололмаймиз", - дер. Мана бу сўз бизларни тарбиядан маҳрум, ҳуқуқнинг на эканин билмаганлигимизни билдиур.

Алҳосил, тарбия бизлар учун ё ҳаёт - ё мамот, ё нажот - ё ҳалокат, ё саодат ё фалокат масаласидур. Расули акрам набийи муҳтарам саллолоҳу алайҳи васаллам афандимиз: "инсонларнинг карами динидадур, муруввати ақлиндадур, ҳасаби ахлоқиндадур", - демишлар.

Агар бир қушнинг ёш боласин олиб,
Бўлур тарбият бирла йўлга солиб.
Онасин олиб асрагон бирла ром,
Қилмас киши саъй қилса мудом.

Керак тарбият ёшликдан демак,
Улур бўлса лозим келур ҳам емак.
Эгур бемашаққат киши наздани,
Тўғунчи эгур куйдириб кавдани.

БАДАН ТАРБИЯСИ

Баданнинг саломат ва қувватли бўлмоғи инсонга энг керакли нарсадур. Чунки ўқумоқ, ўқутмоқ, ўрганмоқ ва ўргатмоқ учун инсонга кучлик, касалсиз жасад лозимдур. Соғ баданга эга бўлмаган инсонлар амалларинда, ишларинда, ибодатларинда камчилик қилурлар. Маишатимизни роҳатда бўлмоғи жасадимизнинг соғлом бўлмоғига боғлидур. Биз сиҳатимизни сақламак ила амр

ўлинганиз, шунинг учун вужудимизи ҳифзи-сиҳатга зид бўлган ёмон одатлар ила чуритмакдан сақланмаклигимиз лозимдур.

Бадан тарбиясининг фикр тарбиясига ҳам ёрдами бордур. Жисм ила руҳ иккиси бир чопоннинг ўнг ила териси кабидур. Агар жисм тозаллик ила зийнатланмаса, ёмон хулқлардан сақланмаса, чопонни устини қўйиб астарини ювуб овора бўлмоқ кабидурки, ҳар вақт устидаги кири ичига урадур. Фикр тарбияси учун маҳкам ва соғлом бир вужуд керакдур. Шунинг учун оналар болалари касал бўлган замон бепарволик қилмай, тезлик ила табиб ёки дўхтурга боқизмак керак.

Имом Шофеъи ҳазратлари: “Илм икки хилдур: бири бадан илми, иккинчи дин илми”, - демишлар. Бунга қараганда энг аввал ҳифзи сиҳат қондаларини билмак, саломатликга терс бўлган нарсалардан сақланмак ила бўладур.

Ичкулик, кўкнор, наша, афюн, тарёк, чилим, нос, попирус каби баданнинг саломатликига зарарли, оғулик, баъзиси харом, баъзиси макруҳ, баъзиси исроф бўлган нарсалардан қочмак, сақланмак шариат, ақл, ҳикмат юзасидан лозимдур. Расули акрам набийи муҳтарам салл оллоҳу алайҳи васаллам афандимиз: “Ҳар нарса кўп ичганда маст қиладурган бўлса, ман сизни онинг озгинасидан ҳам наҳй қиламан”, - демишлар.

Саломатликни сақлов лозим ишдур,
Гунаҳдин сақла жисминг ёзу қишдур.
Касал бўлсанг, бўлур дунё қоронгу,
Маишат талх ўлуб ҳасрат чекишдур.
Харому шубҳадан пок эт ўзингни,
Бу дунё айшу ишратдан кечишдур.
Ҳама ишратчи ҳижронликда кетди,
Бу оламда бир иш ишлаб кетишдур.

ФИКР ТАРБИЯСИ

Фикр тарбияси энг керакли, кўп замонлардан бери тақдир қилинуб келган, муаллимларнинг диққатларига суялган, виждонларига юкланган муқаддас бир вазифадур. Фикр инсоннинг шарофатлик, ғайратлик бўлишига сабаб бўладур. Бу тарбия муаллимларнинг ёрдамига сўнг даража муҳтождурки, фикрнинг қуввати, зийнати, кенглиги муаллимнинг тарбиясига боғлидур. Дарс ила тарбия орасида бир оз фарқ бор бўлса ҳам, иккиси бир-биридан ойилмайдурган, бирининг вужуди бирига бойланган жон ила тан кабидур.

Масалан: жой солинмаган яхши бир уйнинг ичида ўтирмак мумкин ўлмадиғи каби, ичига ҳар хил янги ашёлар тўлдуруб зийнатланган эски иморат ҳам ўлтурушга ярамайдур. Башарти ўлтурса, инсонлар: “Эски уйга янги золдивор”, “кир кўйлакка жун жияк”, “мис қозонга лой тувоқ” деб ҳажв, кулги қилурлар.

Фикр агар яхши тарбият топса,
Ханжар, олмосдан бўлур ўткур.
Фикрнинг ойинаси олурса занг,

Руҳи равшан замир ӯлур бенур.

АХЛОҚ ТАРБИЯСИ

Ахлоқ тарбияси: инсонларга энг муҳим, зиёда шараф, баланд даража бергувчи ахлоқ тарбиясидур. Биз аввалги дарсда тарбия ила дарс орасида фарқ бор, дедук, чунки дарс олувчи билувчи, тарбия олувчи амал қилувчи демакдур.

Шунинг учун тарбия қилувчи муаллимларнинг ўзлари илмларига омил бўлуб, шогирдларга ҳам берган дарсларини амал ила чақуштуруб ўргатмаклари лозимдур. Бу равиши таълим ила берилган дарс ва маълумот шогирдларнинг дилига тез таъсир қилуб, муллои боамал бўлурлар.

Расули акрам набиййи муҳтарам саллоллоҳу алайҳи васаллам афандимиз: “Энг ёмон кишилар илмига амал қилмайдурган кишилар”, - демишлар. Агар тарбия қилувчи муаллим ўзи олим бўлуб, амалсиз бўлса, бунинг ҳам шогирдларнинг ахлоқиға зўр таъсири бўладур. “Домламнинг ўзи фалон жойда фалон ишни қилди. Аммо бизларга қилманглар, ҳаромдур, деб ваъз этадур”, деб фикр ва ҳаёлларига бўйла шак ва шубҳа тушуб қоладур.

Байт

Минбар узра жилва айлаб ваъз этарлар қилма деб,
Ўзларин хилватда кўрсанг они қилмоқда эмиш.
Ичма сув дерлар биза олтун-кумуш асбобда,
Билсамиз мақсудлари қўлтуқға урмоқда эмиш.

ЯХШИ ХУЛҚЛАР

Яхши хулқ: бир қисми ўз нафсимизга, бир қисмининг бир-биринизга қаршу ишлатмак учун керакли бўлган яхши хулқлар: фатонат, диёнат, исломият, назофат, ғайрат, риёзат, қаноат, шижоат, илм, сабр, ҳилм, интизом, миқёси нафс, виждон, ватанни суймак, ҳаққоният, назари ибрат, иффат, ҳаё, идрок ва зако, ҳифзи лисон, иқтисод, виқор, хавф ва ражо, итоат, ҳақшунослик, хайрихоҳлик, мунислик, садоқат, муҳаббат ва афвдур. Мана бу ёздиғимиз яхши хулқлар ақл ва шаръи шарифға мувофиқ. Аллоҳ таоло ҳам бандалар қошида мақбул ва муътабардур. Эмди бу яхши хулқларни қўлга олмак учун ота-она, муаллим устодларимиз ҳазратларининг ҳикматли насиҳатларини жон қулоғи бирла тинглаб, доим хотирда тутмоқ, ахлоқи яхши кишилар бирла улфат бўлмак, ахлоқи бузуқ ёмон кишилардан қочмак лозимдур. Бизим шарияти исломияда “ахлоқи ҳасана” - яхши хулқлар ила хулқланмак, ҳар нарсага ибрат кўз ила боқуб, хулқини тузатмак вожибдур. Расули акрам набиййи муҳтарам саллоллоҳу алайҳи васаллам “исломиятда бузуқлик йўқдур, бузуқликни устига олуб ҳам йўқдур. Исломиятда энг муътабар кишилар яхши хулқ эгаларидур”, - демишлар.

Байт

Яхши бирла юрса, ҳар ким мақсуди ҳосил бўлур,
Юрса нодонлар ила, бир кун бориб қотил бўлур.
Катталар қилган насиҳатни кичиклар олмаса,
Оқибат хулқи бузуқ бир беадаб жоҳил бўлур.

ФАТОНАТ

Фатонат ақл эгаси бўлув демакдир. Ақл инсонларнинг пири комили, муршиди яғонасидур. Руҳ ишловчи, ақл бошловчидур. Инсон ақли ила дин ва эътиқодини маҳкам қилур, шарият ҳукмларига бўюнсунар. Ақлсиз жинни кишилар буларга бўюн қўймас, шариятдан ташқари ишларни ҳам қилур. Жаноби ҳақ инсонни ҳайвонлардан сўз ва ақл ила айирмишдур. Ҳайвонлар ўзларига бўлаклар тарафидан келадурган зулм ва жабрларни шох, тиш, тумшуқ, тирноқлари ила қайтарурлар. Лекин инсон жаноби ҳақ тарафидан берилмиш ақл ва идроки соясида ўзига келадурган зарар ва зулмлардан сақланур. Ер юзидаги ҳайвонларни асир қилуб, бўйнидан бойлаб, ипларини учини қўлларига берган инсонларнинг ақлидур.

Илм инсонларнинг мадори ҳаёти, раҳбари нажотидур.

Илм ўрганмак, олим бўлмак учун мактабга кирмак, муаллимдан таълим олмак лозим, ақлсиз кишилар на мактабга кирар ва на муаллимни билар.

Расули акрам набийи муҳтарам саллоллоҳу алайҳи васаллам афандимиз: “Эй инсонлар! Ақлингизга тавозеъ қилингиз. Сиз жаноби ҳақ буюрган ва қайтарган нарсаларни ақлингиз ила билурсиз”, - демишлар.

Ҳукамолардан бири: “Агар ақлингни қўли нафсингни жилловини ушласа, сани ёмон йўлларга кирмоқдан сақлар. Ҳар нарса кўп бўлса, баҳоси арзон бўлур, ақл эса илм ва тажриба соясида қанча кўпайса, шунча қимматбаҳо бўлур”, - демиш.

Ақлдек зебо сифатни кўрди ҳақ, инсонга эб,
Оқил инсонлар билан берди жаҳон-оламга зеб.
Ақл нури бирла тўлди дунёга илму ҳунар,
Ақлсиз инсон қачон билгусидур нафъу зарар.
Ақлсизлар билмағайлар дин надур, дунё надур?
Бўлмаса ақли билурми фарз ила суннат надур?

ДИЁНАТ

Диёнат аллоҳ ҳузурина яқин қиладурган муқаддас эътиқоддурки, оламда мундан суюкли нарса йўқдур.

Дин ва эътиқоди саломат бўлмаган кишилар ҳақни ботилдан, фойдани зарардан, оқни қорадан, яхшини ёмондан айира олмас, шундай кишилардан на ўзига ва на бошқа кишиларга, ва на мил-

Abdulla Avloniy, O'zbekiston MF

2685

латга тариқча фойда йўқдур. Дин жаноби ҳақ тарафидан бандалари учун қурилмиш тўғри йўлдурки, банда дунё ва охирада бу йўл ила соҳили саломатга чиқар. Дин уламолари диний китобларда аллоҳ таолога ибодат қилишни йўл ва қоидаларини баён қилмишлар. Ибодат икки турли бўладур. Бири тан ибодати, иккинчи руҳ ибодати. Тан ибодати таҳорат, намоз, рўза, закот, ҳаж каби амаллардурки, буларнинг ҳар бирини ўз вақтида шариатга мувофиқ равишда миннат қилмасдан, риё қилмасдан дилни поклаб, ниятни холис қилуб, шавқ ва завқ ила адо қилмоқ лозимдур. Руҳ ибодати қалб ила адо қилинадурган ибодатдурки, эътиқодни маҳкам, дилни пок қилуб, Қуръон, Ҳадис, фикҳ каби диний китоблар ўқилганда жон қулоғи ила тинглаб асарланмакдур. Бир киши тан ибодатини қилуб, руҳ ибодатини қилмаса, ё руҳ ибодатини қилиб, тан ибодатини қилмаса ўз вазифасини адо қилмаган бўладур. Ақл дин ила, дин амал ила, амал тақво ила камол топар. Дин инсонларнинг дилидан саховат, марҳамат, шафқат, улфат, мурувват эшикларини очуб, саодат ва саломат бўстониға олиб борур. Расули акрам набийи муҳтарам саллоллоҳу алайҳи васаллам афандимиз: “Аллоҳни кўз олдиндан кўруб тургандек ибодат қил, зероки, сан они кўрмасанг ҳам, албатта, ул сани кўрадур, нафсингни ўлган ҳисоб эт”, - демишлар.

Байт

Пок қилгил динингни, имонингни,
Қул ҳувар-раҳмон оманно биҳ.
Динингни ёқмасун ҳавас зинҳор,
Ва қино раббано азобан-нор.

ИСЛОМИЯТ

Исломият бутун инсониятдур. Инсоният эса яхши хулқдан иборатдур. Исломиятни расули акрам саллоллоҳу алайҳи васаллам афандимизнинг ёлғуз ўзлари бутун дунё юзига яхши хулқлари соясида тарқатдилар. Саҳобалар ҳам пайғамбаримизнинг орқаларидан эргашуб, маҳкам эътиқодлари, яхши ахлоқлари, пок қалблари, ўткур шижоатлари ила ер юзини титратдилар. Кундан кун исломиятнинг шавкат ва қуввати ортди. Оламга маданият, маърифат, мусовот, адолат уруғлари Арабистон ярим отасидан ёйилди. Бунинг сабаби саҳобалардаги матин эътиқод, бузулмас иттифоқ, соф қалб, яхши амал, холис ният, туганмас ғайрат, гузал ахлоқ эди. Ҳар нарсанинг офати ўлдиғи каби замонларнинг ўтуви ила исломиятнинг иттифоқина кўз тегди. Мусулмонлар орасига тафриқа тушди. Ҳикмат эгалари, фунун соҳиблари исломиятдан қувланди. Илму ҳикмат хазиналари қулфланди. Жаҳолат, адоват ҳукм сурди-да, бўйла ўлди:

Афсус экинзорни селоб олибдур,
Деҳқонни фалокат босуб, уйқуда қолибдур.

Мусулмонларнинг дилига иттифоқ ўрнига нифоқ, адолат ўрнига зулм, муҳаббат ўрнига адоват, ғайрат ўрнига атолат, мурувват ўрнига ғазаб, саховат ўрнига бухл, тавозуъ ўрнига кибр, садоқат ўрнига ифтиро, шафқат ўрнига ҳасад, ҳилм ўрнига ҳамоқат, ҳурмат ўрнига хусумат, қаноат ўрнига тама, сабр ўрнига ғурур, иқтисод ўрнига исроф, афв ўрнига даҳшат, саъй ўрнига сафоҳат, ғайрат ўрнига хурофот ерлашди. Мана, шул ёмон хулқлари сабабидин асри саодатдан буён исломият кейин қараб кетди. Ғариб миллатнинг чин хулафоси, уламози, ҳукамоси тахтиндан, мансабиндан, мазҳабиндан сурулди. Одишлар ерина золимлар, олимлар ерина абу жаҳллар, булбуллар ерина қарғалар, қумрилар ерина бойқушлар, билмам ва ҳокимлар ерина кимлар ўтурди. Шул сабаблара мабни исломият дунёси инқироз саҳросина юзланди. Ислом ҳукуматларида бирин-кетин кўздин ниҳон ўлди.

Етса навбат ўлтурур бойқуш Сулаймон томига,
Ўрмагушлар ин қўяр Афросиёб айвониға.

НАЗОФАТ

Назофат деб аъзоларимизни, кийимларимизни, асбобларимизни пок ва тоза тутмоқни айтилур.

Поклик зеҳн ва идрокингни кенг ва ўткур қилур. Халқ орасида эътибор ва шуҳратга сабаб бўлур. Поклик ила ҳар хил касаллардан қутулуб, жонимизнинг қадрини билган бўлурмиз. Пок бўлмак саломатимиз, саодатимиз учун энг керакли нарсадур. Пок бўлмаган киши аллоҳ ҳам халқ қошида сеvimсиздур. Йиртиқ, эски кийимлар киймак айб эмас, янги кийимларни кир қилуб, ёғини чиқаруб юрмак зўр айб ва гуноҳдур. Чунки бу иш шариатга терс, тарбияти баданга зид, ажнабийлар кўзига исломиятни чиркин қилиб кўрсатмоқ бўладур, ҳам бир йилга етадурган кийимлар олти ойга етмай, қирқулуб тамом бўладур. Бу исроф, мол қадрини билмасликдур. Ифлослик балосидан поклик давоси ила қутулмоқ керак. Балиқнинг ҳаёти сув ила ўлдиғи каби, инсоннинг саломатлиғи ҳаво иладур. Агар тан пок бўлуб ювилиб турмаса, қулоқ кир бўлса, эшитмагани каби бадан ҳам ўзига керак бўлган ҳавони ичига ололмас, ичидаги рутубат ҳам кирдан ўтуб чиқуб кетолмас, чунки бадан элак каби кўзликдур. Агар кўзи кир олса, ун туруб сув ҳам ўтмас, шунинг учун тамиз бўлмаган кишилар қўрқинч касалларга тезгина гирифтор бўлурлар. Шодлиқлари ғамда, олтундан қадри умрлари касалхоналарда ўтар. Мана шуларни риоя қилуб, шариатимиз бизга покликни фарз қилмишдур. Поклик мусулмонлиғнинг илдизидур. Шунинг учун тани, кийими, жойномози пок бўлмаган кишининг ибодати ҳам дуруст бўлмайду. Расули акрам набийи муҳтарам саллоллоҳу алайҳи васаллам афандимиз: “Ислом дини пок диндур. Бас, пок бўлингиз, пок бўлмаган киши жаннатка кирмас”, - демишлар.

Халқи олам севгусидур тозалик, покни,
 Ёсклик орттургусидур фаҳм ила идрокни.
 Ҳар кишини кўксиди поклик нишони бўлмаса,
 Тозалик майдонидан қувғайлар ул бебокни.

САӢЙ ВА ҒАЙРАТ

СаӢй ва ғайрат деб устига юкланган ибодат ва хизматларни ҳаракат бирла адо қилмакни айтилуру. Шариат ҳам ақл юзасидан ялқовлик қилуб, ишсиз, бекор юрмак дуруст эмасдур. Зероки, Қуръони карим бизларни саӢй қилмоқға амр этмишдур. Дангасалик ҳар вақт инсонни хор, тама балосига гирифтор қилур. Бир ишга машғул бўлган кишилар вақтни ўтганини билмас, ялқов кишилар учун бир соат ўткармак қиёматдан қийиндур. Ғайрат вужудимизга қуввати масъуд ва бахтиёр бўлишимизга сабабдур. Шунинг учун ҳар биримиз саӢй қилуб, ўз кучимиз ила маишати-мизга керак бўлган нарсаларни топуб, бошқаларга муҳтож бўлмай роҳат-роҳат яшамоқ лозимдур. Сиҳатимиз, саодатимиз, сарватимиз, қаноатимиз, сабримиз, фазилатимиз, алҳосил, бутун ҳаётимиз ҳаракатимизга боғлидур. Ҳаракатлик кишилар тезгина мақсудларига етурлар. Ялқов кишилар ҳар нарсадан маҳрум, доим бошқаларнинг ёрдамига муҳтож бўлуб хорликда қолурлар.

Киши ёш вақтида илм ва маърифат, ҳунар ва санъатга бўйин қўймаса, тараддуд қилмаса, албатта, қора ишчи бўлуб қолур. Шариатга терс, қонунга зид бўлмаган хизматларни қилмак айб эмасдур. Агар бунга ҳам бўйин қўймай бу кўмурчилик, бу темирчилик менга муносиб иш эмас деб, дангасалик қилуб, ишсиз юрса, зўр айб, ғайратсизликдур. “Ғайратликдан имон қутилмас” деган масал бор. Бунга қараганда дунё ва охиратимиз учун ғайратни қўлдан бермаслик лозимдур. Ғайрат имона, салобати виждона далолат эдар. Ҳазрати Умар эшик олдида бекор ўтирган бир кишини кўруб: “Ғайратсиз кишилардан худо безор, исломият ғайрат ила ривож топди, сендек ялқов кишилардан исломият ҳазар қилур”, - демишлар.

Ҳақ буюрди: “Лайса лилинсонни илло мо саӢй”.
 Ғайрат ила ўтди оламдан Муҳаммад Мустафо.
 Бизда умматимиз, қилайлук саӢй ила хайру сахо,
 Қилсалар шояд шафоат соҳиби рўзи жазо.

РИЁЗАТ

Риёзат деб савоб ишларни қилуб, гуноҳ ишлардан сақланмоқни айтилуру. Риёзат адабнинг кони, руҳнинг дармонидур. Инсонларни тўғри йўлга солуб, эгри йўлдан қайтаргувчи риёзатдур. Шул сабабли риёзат қилгувчилар оқил ва фозил бўлуру. Аллоҳ ҳам халқ қошида мақбул ва муътабардур. Ялқовлик, кўп ухламак, ёмон одамлар ила юрмак, вақтни бекор ўткармак, айшу ишрат қилмак, кўп ошамак, фойдасиз сўзлар сўзламак, самовар-

ларда, кучаларда азиз умрни буш ўткармак каби ишларнинг ҳаммаси риёзатга зид, умрнинг эгови, худонинг ғазабидур. Аллоҳнинг буйруғи, расулуллоҳнинг суънатлари, шариат қил деган ишларнинг бирин-кетин ўз вақтида қилмак ибодат ҳам риёзатдур.

Риёзатни риоя қилган кишилар ҳеч вақт шариат йўлидан айрилмас, Аллоҳ буйруғидан четга чиқмас ва бу йўл ила охират азобидан қутулур, роҳат ва раҳмат саройига кирар, риёзатни риоя қилмаган кишилар Аллоҳ таолонинг ризосини тополмас, хор-зор бўлуб, охиратда аламлик азобига гирифтор бўлур.

Афлотун ҳаким: "Мен риёзатдаги лаззатни ҳеч насада кўрмадим, зероки, вужудимнинг саломати, руҳимнинг саодатини риёзатда топдим. Шунинг учун риёзат айна саодатдур деярм, чунки фикрнинг, тилнинг ислоҳи баданнинг риёзатига боғлидур". - демиш.

Ибн Сино ҳаким: "Тан риёзатидан кўпроқ руҳ риёзати лозимдур. Мард киши ўзини риёзат ва адаб ила кўрсатсун, инсон ила ҳайвон орасидаги фарқ ёлғуз маишатда эмас, яхши ахлоқ касб қилмоқдадур", - демиш.

Риёзат мевасидур мисли бодом,
Юзи қаттиғ ичидур ишта инъом.
Кишин мақсудина элтар риёзат,

Риёзатсиз иш ўлғай бесаранжом.
Агар сабру риёзат чексанг, эй жон,
Пишуб олдинга тушгай меваи хом.

ШИЖОАТ

Шижоат деб ботир ва юракли бўлмакни айтилур. Шажия киши ҳеч нарсадан қўрқмайдурган ботир ва юракли бўлур. Сабй ва ғайратнинг зидди дангаса ва ялқовлик ўлдиғи каби шижоатнинг зидди қўрқоқликдур. Қўрқоқ савдогар фойда қилмас. Қўрқоқ киши ўзининг соясидан ҳурқар, ҳеч бир иш қилишга юраги бўлмас. Кўп кишилар ваҳима ва қўрқоқлик орқасидан молларидан, жонларидан, ватанларидан айрилулар. Шунинг учун ҳар ишда шижоатни қўлдан бермаслик лозимдур. Шижоат инсониятнинг соф ойинаси, иффат, ғайрат, истиқомат каби яхши хулқларнинг нурунийсидур. Шижоатнинг ҳақиқати қалбнинг матонатиндан, руҳнинг саломатиндан иборатдур. Ҳозирги замонда ботирлик - бойликда, қайси давлат ва миллатнинг давлати бўлса, шул устун бўлмакдадур. Чунки ҳукумат учун халқ, халқ учун ҳунар, ҳунар учун илм, илм учун ақча лозимдур.

Сарватли миллатлар миллиятларини йўқотмас, роҳат ва саодатда яшар. Бу куида маданий миллатлар урушларини тижорат ва саноатга айландурдилар ва бу сояда бир-бирларига ғалаба ва рақобат қила бошладилар. Сеҳрғар ва жодугарлик ила эмас, тижорат ва саноатгарлик ила чолишқон Европа, Африқо ва Осиёни ўзига асир ва мусаххар қилмакдадур.

Бу замонда фил ила жанг айламак эрлик эмас,
Эр ўшалдурким тутар илму ҳунарнинг ёқасин.

Бешлаб, ўнлаб сўм топишса, илм ила ағёрлар,
Биз бўлуб ҳаммол, оладурмиз тийинлаб чоқасин.
Бошқалар санъат, тижоратла тараққий айласа,
Бизни эл тортар аёғдин ўлган отнинг тоқасин.

ҚАНОАТ

Қаноат деб жаноби ҳақ тарафидан ихсон бўлган аҳволга етишдугимиз неъмат ва молга шукр, бошимизга келган фақр, мусибат, фалокатларга чидаб, сабр қилмоқни айтилуру. Қаноат ҳасад, тама, ҳирс, хорлик каби иллатларнинг давоси, нафсимизнинг ғиносидур.

Қаноат бир ҳазинадурки, нақдинаси кундан кун ортар. Бу ҳазинага эга бўлган кишилар умрларини шавқ ва роҳатда кечирурлар. Бунинг ила баробар қаноатсизликдан пайдо бўладурган ҳасад деган жоннинг энг зўр душманидан қутулурлар. Чин инсонлар кишининг молина, мулкина, саодатина, маишатина ҳасад қилмас, қаноатдан айрилмас, умрини роҳатда ўтқарур. Инсон ҳар бир ишга кучи етгунча чолишмоқ жаноби ҳақ тақдирдаги нарсасидан нимани берса, шунга қаноат қилмоқ лозимдур.

Зероки, инсон ўз маишатини, номусини сақламақ учун фидойи жон даражасига боргунча саъй қилмоқга буюрилмишдур, лекин бу саъйнинг машруи ҳар бир ишда қаноатни қўлдан бермасликдур. Оламда қаноат каби дилни поклайдурган нарса йўқдур. Жаноби ҳақнинг амрига итоат қандай саодат эса, тақдирига қаноат зиёда бахтиёрликдур. Ҳазрати Али афандимиз: “Дунёда саъй-жадали ила маишат ўтқарган қаноат эгаси ҳеч кимга муҳтож бўлмаган зўр бойлар каби роҳатда, саодатда яшар”, - демишлар.

Афлотун ҳаким: “Инсоннинг саодати қаноатини қўлда тутмакда, сарват ва маишат тўғрисида жаноби ҳақнинг тақдирига рози бўлмакдадур”, - демишлар.

ИЛМ

Илм деб ўқимак, ёзмакни яхши билмак, ҳар бир керакли нарсаларни ўрганмакни айтилуру. Илм-дунёнинг иззати, охира-нинг шарофатидур. Илм инсон учун гоят олий ва муқаддас бир фазилатдур. Зероки, илм бизга ўз аҳволимизни, ҳаракотимизни ойина каби кўрсатур. Зеҳнимизни, фикримизни қилич каби ўткур қилур. Савобни гуноҳдан, ҳалолни ҳаромдан, тозани мурдордан айуруб берур. Тўғри йўлга раҳнамолик қилуб, дунё ва охи-ратда масъуд бўлишимизга сабаб бўлур. Илмсиз инсон мевасиз дарахт кабидур. Чунки илмсиз кишилар ота-онасига, қариндош-уруғига, ёр-дўстига, дин ва миллатига фойда еткурмак бир тараф-да турсун ўз устига лозим бўлган ибодат ва тоатни ҳам лойиқича қила олмас. Илмнинг фойдаси у қадар кўпдурки, таъриф қилгон бирла адо қилмак мумкин эмасдур. Бизларни жаҳолат қоронғулигидан қутқарур. Маданият, инсоният, маърифат

дунёсига чиқарур, ёмон феъллардан, бузуғ ишлардан қайтарур, яхши хулқ ва адаб соҳиб қилур, аллоҳ таолога муҳаббат ва эътиқодимизни ортдирур, жаноби ҳақнинг азамат ва қудратини билдирур. Алҳосил, бутун ҳаётимиз, саломатимиз, саодатимиз, сарватимиз, маишатимиз, ҳимматимиз, ғайратимиз, дунё ва охи-ратимиз илма боғлидур. Пайғамбаримиз: “Илмга амал қилгучилардан бўлингиз, нақл ва ривоят қилгучилардан бўлман-гиз”, - демишлар.

Илм бир дарё ичи тўлмиш дуру тавҳар билон,
Қиймату қадрин қачон билгай они жоҳил йилон.

Олим кишилар ҳар ерда азиз ва ҳурматлидур. Шариатимизда қайси илмга муҳтож бўлсанг, шуни билмак бизга фарздур.

Шунинг учун ўқимак, билмак замонларини қўлдан бермай, вужудимизнинг душмани бўлган жаҳолатдан қутулмакга жони-миз борица саъй қилмагимиз лозимдур.

АҚСОМИ ИЛМ

Илм диний ва фанний қисмлар ила иккига бўлинур.

Диний киши бўлмак учун улуи диния ўқумак ила баробар ҳисоб, ҳандаса, тарих, ҳикмат, кимё, тиб, зироат илмлари каби фанний илмларни ҳам билмак, чин олим бўлмак лозимдур. Чун-ки бу илмларнинг иккиси ҳам дунё ва охиратимиз, ҳаёт ва саода-тимиз учун энг керакли нарсалардур.

Ўткан замондаги ислом уламолари ҳар бир илмга тиш-тир-ноқлари ила ёпишдилар¹, ўқидилар, ўқитдилар, улум ва фунун соясида исломият тараққий қилди, маданият тарқатди, китобхо-налар, қироатхоналар, етимхоналар, камбағалхоналар, касалхо-налар очилди. Ҳозирги мусулмонлар таассуб ва жаҳолатлари ила мақтанулар киби, аввалги замон мусулмонлари илм ва маъри-фат, китоб ва асарлари ила мақтанурлар эди. Алҳосил, ҳар бир миллатнинг тараққий ва таолийси ёшларининг илм ва маърифа-тига, ҳунар ва санъатига боғлидур. Расули акрам набиййи муҳтарам саллоллоҳу алайҳи васаллам афандимиз:

“Илм ўқимак ҳар бир мўъмин эру хотунга фарздур”, - демиш-лар. Ажабо, қуръонимиз, пайғамбаримиз ўқингиз, деб амр қилгон ҳолда, бизлар на учун ҳаракат қилмаймиз, қимирламаймиз, бошқа миллатларнинг ўғуллари, қизлари кеча демай, кундуз демай, ёз демай, қиш демай илм йўлида жонларини фидо қилуб, қувушуб, югурушуб, кўзларимизни қамашдируб турган бир за-монда бизлар ҳамон² уйқудан, ғафлатдан, жаҳолатдан бошимиз-ни кўтармаймиз, ибрат олмаймиз. Пайғамбаримиз: “Олим бўл,

- 1 Ислом уламосиндан Имом Ғаззолий ҳазратлари тўқуз юзга яқин китоб тасниф қилмишлар.
- 2 Имом Ғаззолий бешинчи асрнинг зўр уламосиндандурлар. Тус шахрида бир фақир кишининг ўғлидурлар. Кўп шаҳарларни саёҳат қилуб, 55 ёшларида 505- ҳижрийда вафот қилмишлар.

илм талаб қилувчи бўл, ёки илмни эшитувчи бўл, ҳеч бўлмаса, шуларга муҳаббат қилувчи бўл, бешинчиси бўлма, ҳалок бўлурсан, демадиларму?

Топар илм ила одам ўгли камол,
Етурмас камола жамол ила мол.
Керак ўртанур илм учун шамъдек,
Танумоқ худони илмсиз маҳол.

Талабгор ўлур илма оқил киши,
Сотар илм бозори моли ҳалол.
Талаб айламак фарздур бизга илм,
Бу амр узрадур эр-хотун, ёш, чол.

САБР

Сабр деб бошимизга келган бало ва қазоларга чидамли бўлмакни айтилар. Ҳар бир ишда сабр ва совуққонлик ила ҳаракат қилмак лозимдур. Чунки бошимизга келадурғон бало ва қазо, заҳмат ва машаққатларнинг барчаси жаноби ҳақнинг иродаси ила ўлдиғи учун буларга сабрсизлик қилган кишилар ажр ва савобдин қуруқ қолурлар. Сабр инсонлар учун буюк бир фазилатдурки, жаноби ҳақ собирларни суяр. Қуръони карим ичида кўп ерда сабрни, собирларни мадҳ қилмишдур. Шариати исломияда жаноби ҳақ тарафидан келган бало ва қазога сабр қилмоқ фарзи айн-дур.

Инсон ҳар бир ишни сабр ва матонат ила юрутса, мақсудига тинч ва роҳатда боруб етар. Ҳамиша саодатда яшар.

Секин борган киши мақсуда етгай,
Шошуб бесабрлар каж йўлга кетгай.
Агар сабринг бўлса нафсинга йўлдош,
Сени тавфиқи раббонига элтгай.

Нафсини сабр ила ром қилган киши ҳар ишда ошиқмай, оҳиста ҳаракат қилур. Нафсини ҳалокатдан, ғурурдан сақлар. Сабр шундай бир кучли нарсадурки, шаҳватни ифбатга, ғазабни ши-жоатга, шиддатни ҳилмга, катталикини тавозуъга, ёмонликини ях-шилиқга айландурмакга қуввати етар.

Шул хусусда сўйланмиш бир ҳадиси шарифнинг маъноси "илм имонли кишиларнинг муҳиби, ҳилм ҳомийси, ақл далили, яхши амал сармояси, мулойимат волиди, афв ахавони, сабр ҳокими виждонидур", - дейилмиш. Араблар "ассабуру мифтоҳул-фараҳ" - сабр шодлиғнинг калидидур", - деюрлар.

Сабр ила ҳар мушкил иш зойил бўлур, Нафс кўйина юруб сойил бўлур.
Сабр эдан мақсудина нойил бўлур. Сабр қилсанг, ғурадан ҳалво битар.
Ҳар кишида бўлмаса сабри жамил, Сабрсизлар ўз оғидан йитар.

ҲИЛМ

Ҳилм деб бўлар-бўлмас ишга аччиғланмайдурган, арслон юракли, юмшоқ табиатли бўлмоқни айтилуру.

Ҳилм инсонларнинг табиатдан хусумат, адоват, ғазаб, ҳиддат каби ёмон хулқларни йўқ қиладурган ҳар кимча мақбул бир сифатдур.

Ҳилм илми ахлоқ юзасидан инсонга энг керакли нарсадур.

Нафснинг роҳати, қалбнинг матонати, фикрнинг саломати, виждоннинг ҳаловати ҳалим табиат бўлмоқ ила ҳосил бўлур. Чунки ҳалим кишилар ҳар қанча қувват ва қудрат соҳиби бўлса ҳам, ўзидан ожиз кишиларга шиддат ила муомила қилмас. Фикри саломат кишиларнинг қалби ҳалим, таби карим ўлур. Зероки, вужудимиздан пайдо бўладирган афъол ва ҳаракотимизнинг манбаи ҳақас ва орзудур. Бу ҳавас ва орзуга фақат ҳилм ила ғолиб келурмиз ва бу васила ила тўғри йўлга кируб, яхши хулқ соҳиби, дин ва миллат ходимларидан бўлурмиз. Дунёда чин инсон бўлмак учун ҳаваснинг қўлига нафснинг жиловини бермайдирган, бўлар-бўлмас нарсалардан аччиғланмайдурган, совуққонли, юмшоқ табиатли, мулойим сўзли, ҳалим ва сабрли бўлмак лозимдур.

Зотиға, ҳилмияти мавсуф қилса ҳар киши,

Икки оламда бўлур роҳат, ҳаловатда иши.

Расули ақрам набийи муҳтарам афандимиз: “Алҳилму саййидал ахлоқ - Ҳилм хулқларнинг саййидидур”, - демишлар.

Суқрот ҳаким: “Шиддат ила муомала қилган кишиларга ман виқор ва ҳалимлик ила муқобила қилурман, чунки ҳилм шиддатни, хусуматни паст қилур. Лекин кишини ожиз ва хорлик даражасига тушурадурган ҳалимликдан ман безор”, - демиш.

Бу сўзга қараганда саҳоватнинг ифроти исроф ўлдиғи каби ўринсиз ерда ҳилм истеъмол қилмак инсоннинг виқор ва эътиборини поймол қилур. Шунинг учун ҳилмият ҳудудидан-чегарасидан чиқмай, ғазаб, ҳиддат каби ерларда ҳилм истеъмол қилуб, нафснинг ҳароратини паст қилмолидур. Лекин тепса тебранмайдурган, туртса тинг этмайдиган бўлуб, ғайрат, шижоат ўрунларига ҳам мулойимлик ишлатув ҳалимлик ҳудудидан ошуб, бўшлик, анқовлик дунёсига чиқмакдур. Бундай ҳалимликдан қочмак, ҳазар қилмак керак.

Ҳалимликни қилсанг агар ихтиёр,

Бўлур халқи олам санга дўсту ёр.

Бўлур мевалик шоҳни боши паст,

Ҳалим ўлғуси оқили ҳушёр.

ИНТИЗОМ

Интизом деб қиладурган ибодатларимизни, ишларимизни ҳар бирини ўз вақтида тартиби ила қилмакни айтилуру. Агар ер юзида интизом бўлмаса эди, инсонлар бир дақиқа яшолмас эдилар. Жа-

ноби ҳақ еру осмонларни, ой ва юлдузларни, инсон ва ҳайвонларни, қурт ва қушларни шундай бир низом ила тарбият бериб яратмишдурки, ақл билмакдан, қалам ёзмакдан, тил сўзламакдан ожиздур. Дунёга келган пайғамбарларнинг ҳар бирлари дин ва шариатларини тарбият ва низом ила юрутмишлар. Хусусан, ислом дини мукаммал равишда тартиб ва низомни риоя қилмишдур. Ва бу сояда озгина замонда ислом уруғлари бутун дунё юзига ёйилмишдур. Ислом давлатларининг барпоси низом ва интизом ила ўлдиғи каби барбод ва инқироzi ҳам тартиб ва низомсизлик ила бўлмишдур. “Хайр, ўтган ишга салавот”. Алҳосил, ҳар бир миллатнинг тараққий ва таолийси ишларини вақтида низомдан чиқармай тартиби ила юритмакга боғлидур. Шогирдлар мактаб ва мадрасалардаги замонга мувофиқ равишда қурилмиш, низом ва тартибларни риоя қилмаклари лозимдур. Чунки тартиб ва низомни риоя қилмаган кишиларнинг ишлари ҳамма вақт нотаом, ўзлари паришон бўлурлар. Аммо ишларини тартиб узра юритган кишиларнинг ишлари ерида, ўзлари тинч ва роҳатда умр ўткарурлар. Ҳозирги замонда бизнинг Туркистон бойларининг ишлари тўхтаб, синувларининг биринчи сабаби ишларини ахлоқсиз, билимсиз, мусриф, ялқов кишиларга топширувлари ила баробар ўзларининг замонга мувофиқ тартиб ва низомдан хабарсизликларининг смушидур. Пайғамбаримиз: “қасбларнинг ортуғроқи хиёнатсиз, ёлғонсиз қилғон савдо ва тижорат ила банданинг ўз қўли бирлан ишлаган ишидур”, - демишлар.

Давлатни кони, манбаи, тартиб-интизом,
Сарватни пойдори эрур иқтисоди том.
Муҳтожлиғ юзини кўрар деб гумон қилманг,
Тартиби бирла юрса, кишининг иши мудом.

МИҚЁСИ НАФС

Миқёси нафс деб қиладурган амалларимизни, ишларимизни шарият, инсоният қонунига мувофиқ ўлуб, ўлмадиғини виждонимиз ила ўлчаб кўрмакни айтилар. Нафс ўлчови ҳақиқий бир ўлчовдурки, инсоннинг ўз нафсига лойиқ кўрмаган муомалани бошқалар ҳақида ижро этмоқга қўймас, фикр эгалари, инсоф соҳиблари ҳар вақт нафс ўлчовидан ташқари ҳаракат қилмас. .

Агарда бир сабаб ила шарият ҳукмидан, инсоният қонунидан чет кетса, бу қабоҳатини нафс ўлчови ила билуб, иккинчи мартаба қилмасга қасд ва ният қилуб, шарият низомидан, инсоният чизигидан чиқмасликга саъй ва ғайрат қилур.

Алҳосил, нафс ўлчови таърифдан ташқари инсонлар учун энг фойдали, ҳар кимча мақбул буюк бир фазилатдур.

Буюк Искандар: “Дунёда энг ҳақиқий, тўғри ўлчов нафс ўлчовидурки, бу мезонда зарра нуқсон йўқдур”, - демиш.

Ибн Сино ҳаким: “Инсоннинг фазлу камолининг ўлчови нафснинг ўлчови ила ўлчанур”, - демиш.

Дунёда ҳар нарсанинг махсус ўлчови бўлар,
 Банда афъолини виждони ила тортиб кўрар.
 Бир ишига вазнда келса оғир ўз нафсига,
 Ул ишинг қандоғ бўлакларга раво, лойиқ кўрар.

ВИЖДОН

Виждон деб руҳимизга, фикримизга таъсир қиладурган ҳиссиёт, яъни сезув-туймақдан иборат маънавий қувватни айтилур. Биз ҳар вақт афъол ва ҳаракотимизни яхши ва ёмонлигини, фойда ва зарарлигини онжақ виждонимиз ила билурмиз, Виждон инсоннинг ақл ва фикрини ҳақиқий мезонидурки, бу тарозу ила ўз камчиликларини ўлчаб билмак ила баробар бошқаларнинг ҳам афъол ва ҳаракотини сезур. Агар ишлаган иши шариат, ақл ва ҳикматга мувофиқ бўлса, муҳаббат қилур. Қабоҳат ва ёмон ишларни қилса, нафрат қилур. Биз жаноби ҳақнинг амр ва наҳйини фикр ва руҳимизнинг маънавий қуввати ўлан виждонимиз ила айира билурмиз.

Виждон яхши хулқларнинг манбаи ўлдиғиндан виждон соҳиблари ҳар бир ишни беғараз, холис ният ила ишлар.

Шул сабабли ҳар ким назарида мақбул ва суюкли бўлур.

Аммо виждонсиз кишиларнинг ишларида ният ва амалларида, дўст ва ошнолиқларида яширин бир ғаразлари ўлдиғиндан ҳар вақт ҳасрат ва надомат чекуб, виждон азобиға гирифтор бўлурлар.

Ҳар бир инсоннинг ҳақиқий фоили виждонидур,
 Меваси яхши амалдур, ҳосили виждонидур.

Инсон диний вазифаларини улувиятини виждони соясида тақдир қила билур. Чунки, виждони саломат кишилар имон ва эътиқодларини камолга еткурмак учун жаноби ҳақнинг буйруқларини дин ва миллатға фойдалиқ ишларни шод ва хуррамлик ила ишлар.

Алҳосил, виждон ҳар кимнинг афъол ва ҳаракотини кўрсатадурган мусаффо бир ойинадурки, бу кўзгуга чин назар қилган киши ўз айб ва камчиликларини тузатмак ҳаракатида бўлуб, бошқаларнинг айб ва қусурларини ахтармоқға вақти бўлмас. Бизим исломиятда виждон ахлоқини ислоҳи учун саъй-ҳаракат қилмак лозим ўлдиғиндан шул доирада ҳаракат қилгон кишилар икки жаҳонда азиз ва мукаррам бўлурлар. Арасту ҳаким: “Руҳимизнинг маънавий қуввати ўлан виждонимиз, фикримизга қувват бергувчи бир воситайи идрокия дейилур. Яъни, ҳиссиётимизнинг руҳимизга таъсир эттирғувчи бир робитайи илктириқийясидур”, - демиш.

Ибн Сино ҳаким: “Виждон руҳ ва фикримизни туйғун қилмакға биринчи воситадур”, - демиш.

Соф виждон каби ҳеч комила мезон ўлмаз,
 Киши ўз айбини билмак каби урфон ўлмаз.

Шод-масрур ўлур инсоф ила виждонли киши,
Кимки виждонсиз эса, тўғри, чин инсон ўлмаз.

ВАТАННИ СУЙМАК

Ватан. Ҳар бир кишининг туғулуб ўскан шаҳар ва мамлакатини шул кишининг ватани дейилур. Ҳар ким туғулган, ўсган ерини жонидан ортиқ суяр. Ҳатто бу ватан ҳисси-туйғуси ҳайвонларда ҳам бор. Агар бир ҳайвон ўз ватанидан - уюридан айирилса, ўз еридаги каби роҳат-роҳат яшамас, маишати талх бўлуб, ҳар вақт дилининг бир гўшасида ўз ватанининг муҳаббати турар.

Биз туркистонлилар ўз ватанимизни жонимиздан ортиқ суйдигимиз каби, араблар арабистонларини, қумлик, иссиқ чўллари-ни, эскимулар шимол тарафларини, энг совуқ қор ва музлик ерларини бошқа ерлардан зиёда суярлар. Агар суймасалар эди, ҳавоси яхши, тириклик осон ерларга ўз ватанларин ташлаб ҳижрат қилурлар эди.

Боболаримиз: “Киши юртида султон бўлгунча, ўз юртингда чўпон бўл”, - демишлар.

Мен айблик эмас, эй ватаним, тоғларим,
Бевақт ташлаб кетдим оё, боғларим.
Ҳижрон қилодур мени жудолиғ,
Дўнди ғам рўзу шабу чоғларим.

Ҳаммага маълумдурки, энг муқаддас диний еримиз ўлан Арабистонга боғларини, ҳовлиларини сотуб ҳижрат қилган ҳожиларимизнинг аксари яна ўз ватанларига қайтуб келурлар. Бунинг сабаби, яъни буларни тортиб кетурган қувват ўз ватанларининг, тупроқларининг меҳру муҳаббатидур. Расули акрам набийи муҳтарам саллоллоҳу алайҳи васаллам афандимиз: “Ҳуббул-ватани миная имони-ватанни суймак имондандур”, - демишлар.

Ватан, ватан дея жоним танимдан ўлса равон,
Банга на ғам, қолур авлодима ую ватаним.
Ғубора дўнса ғамим йўқ вужуд зери ваҳм,
Чароки ўз ватаним ҳокидур ғуру кафаним.
Туғуб ўсан ерим ушбу ватан вужудим хок,
Ўлурса аслина рожеъ бўлурми ман ғамнок.

ҲАҚҚОНИЯТ

Ҳаққоният деб ишда тўғрилиқ, сўзда ростликни айтилур. Инсон бўстони саломатга, гулзори саодатга ҳаққоният йўли ила чиқар. Инсониятнинг илдизи ўлан раҳмдиллик, ҳақшунослик, одиллик каби энг яхши сифатларнинг онаси ҳаққониятдур. Жаноби ҳақнинг шу номи муборакини муқаддас билган киши ҳеч вақт ҳаққониятдан айрилмас, чунки ҳаққоният нури қайси дилда

жилвагар ўлса, жаноби ҳақнинг тавфиқи раббонийси шу дилда нашъу намо қилур. Ақл эгалари, виждон соҳиблари ҳар вақт кўрган, қилган ва билганларини, ҳақиқатни ва тўғрисиини сўзлар. Ишда тўғрилиқ бировнинг нафсига, молига хиёнат қилмов, сўзда тўғрилиқ ҳар вақт рост сўзламакликдур.

Ростлиғ ҳақни ризосини топар,
Тўғри йўлда йўқ бўлурму ҳеч чопар?

Бизим шариати исломияда агар бир кишининг ҳақиға бўҳтон қилинуб, қилмаган ишни қилди деб сўз сўйланса, билган киши ростини сўзлаб, шул кишини оқламак вожибдур. Расули акрам набийи муҳтарам саллоллоҳу алайҳи васаллам афандимиз: “Аннажоту фиссиддиқи - нажот ростликдадур”, - демишлар. Ҳазрати мавлоно Румий: “Исломият айна ҳаққониятдур. Ҳақни қабул қилувчилар ҳуқуқи шаръияни сақламоқға буюрулмишдурлар. Чунки шариат ҳукмларининг энг асосий илдиизи ҳаққониятдан иборатдур”, - демишлар.

Ҳақшунослик ўлмоқ шарофатдур жаҳонда одама,
Ҳақни изҳор айламак бирла кўрук вер олама.
Ярашур инсона сидқу тўғрилиқ гар кўрса гириҳ,
Тўғрининг ёрдамчисидур ҳақ таоло ғам сема.
Тўғриларнинг маскани фирдавс айвонидадур,
Эгрилар икки жаҳонда ғам-алам конидадур.

НАЗАРИ ИБРАТ

Назари ибрат деб ҳар бир нарсаға синчиклаб боқуб, шундан ўзига бир ҳисса ибрат олмоқни айтилур.

Хулқларнинг энг афзали, инсонлар учун энг кераклиси назари ибратдур. Инсон назари ила боқуб дунё китобиндан ўз қадр ҳиссасини билуб олмак лозимдур. Маърифат соҳиби бўлмак учун аҳволи оламдан хабардор бўлмак керак. Шунинг учун ақл соҳиблари, фатонат эгалари ўзларига фойдаси бўлса-бўлмаса синчиклаб қараган нарсаларидан бир ҳисса олмай қўймаслар. Ҳозирги замондаги тараққий қилган миллатларнинг ҳунар ва санъатларининг барчаси илми ва назари ибрат соясида намоён ўлуб, оламни мунаввар ва мусаххар қилмишлар. Бизим шариати исломияда ҳар нарсани эътиборға олуб, шундан ибрат ҳосил қилуб, ахлоқини тузатмак вожибдур. Ҳазрати Али Разий аллоҳу анҳу: “Дунёда энг мунтазам дорул-улум назари ибратдур. Ибрат кўзларининг пардаси очилмаган кишилар дунё китобида ёзилган ҳақиқатни кўролмаслар. Коинот каби мукаммал бир саҳнаи ибратдан фойдаланмаган киши ҳеч бир муаллими ҳикматдан баҳраманд бўлолмас”, - демишлар.

Мавлоно Румий: “Жаноби ҳақнинг осори қудратларини басират кўз ила, назари ибрат ила тамоша қилинса, кўп ҳикматлар кўрилуру. Чунки ҳақиқат илмининг муаллими чашми ибратдур. Ҳақ чашми ибрат ила мушоҳада қилинур”, - демишлар.

Бир кўр ҳазрати Луқмоннинг олдиларига келуб, “агар кўзимни очсангиз, мен сизга қул бўлурман”, демиш. Ҳаким кўрни маърифат соҳиби эканини билуб, “жоним, кўзингни пардасини очмоқ мумкин, лекин назари ибратни очмоқ қўлимдан келмайдур”, - демишлар. Кўр: “Ё Луқмон! Сизнинг шуҳратингиз фақат парда очмоқдан иборат бўлса, сизни ҳаким демай табиб демак лозим экан”, - деб ҳазрати Луқмоннинг ибрат кўзини очмишдур. Жаноби ҳақ биз мусулмонларнинг ҳам кўзимиздан ғафлат пардасини кўтаруб, ибрат кўзларимизни очса эди.

Оч кўзларингни, бас, бу қадар ғафлат, эй кўзим,
Умринг ғанимат, оч назари ибрат, эй кўзим!
Ибрат кўзингни очмасанг, атрофинга боқуб,
Бир-бир кетар қўлингдан учуб давлат, эй кўзим!
Мол ўлса борча ҳамдаму ёру биродаринг,
Қочгай уруғларинг йўқ эса, сарват, эй кўзим!
Ҳосили замонда илм ила давлатда эътибор,
Сармояи саодат ҳар миллат, эй кўзим.

ИФФАТ

Иффат деб нафсимизни гуноҳ ва бузуқ ишлардан сақламоқни айтилуру. Бизларни гуноҳ ва маъсиятдан сақлагувчи, ҳаром-ҳаришдан нафсимизни асрагувчи фақат иффатимиздур.

Ахлоқ соҳиби, иффат эгаси қалбини, виждонини поклаб, тилини ёлғон, ғийбат, бўхтон, молоъяни каби ёмон сўзлардан сақлар.

Чунки инсонга иффатидан кўпроқ тил иффати лозимдир.

Бошимизга келадурган кулфат ва заҳматларнинг аксари ёмон тилимиздан, андозадан ортуқ сўйлаганимиздан келуру.

Ўйламай сўйлаган оғримай ўлар,
Фикр ила сўйлаган йиғламай кулар.

Иффат эрлардан кўпроқ хотунлар учун олмосдан қиммат, инжудан қадрли зийнат ва фазилатдур.

Иффатли киши ҳар вақт назари ибрат ила ҳаракат қилуру. Кеча ва кундуз фикри, зикри ватандошларига, қариндошларига яхшилик, хайрихоҳликдан иборат бўлуру.

Сўзида, феълида содиқ бўлуб, виждонга терс, инсониятга келишмаган муомаладан ҳазар қилуру. Ҳазрати Али разиллоҳу анҳу: “Иффат хотунларнинг энг зийнатли либоси, эрларнинг сармояи улвиятидур”, - демишлар.

Ҳазрати Луқмон: “Иффат номуснинг энг маҳкам суянчиғидур. Нафснинг ҳужумига шул қувват ила муқобила қилинуру”, - демишлар.

Афлотун ҳаким: “Иффат хотундан кўпроқ эрларга ярашадурган бир сифатдур. Хотун иффати адаб ва номусини сақловдур. Эрларнинг иффати бутун инсоният адабларига шомилдур. Иффатсиз инсон яланғоч жасад кабидуру”, - демишлар.

Зотинга зийнат ўлан иффатни дилда сақлағил,

Шаҳват нафсинг сени бўлгусидур ақлингга қул.
 Ҳар кишининг дунёда йиртилса ифбат пардаси,
 Нафси шайтондек ани бир кун солур бўйнига гул.

ҲАЁ

Ҳаё деб ишда, сўзда адабни риоя қилмакни айтилар. Ҳаё дилни равшан қиладурган бир нурдурки, инсон ҳар вақт шул маънавий нурнинг зиёсига муҳтождир. Шариат буюрмаган, одамлар суймаган ишларни ишламак - ғийбат, ҳажв, масхара, сафсата, сўкув каби одамларнинг нафсига, иффатига тегадурган адабсиз сўзларни сўзламак зўр ҳаёсизликдур. Ифбатнинг пардаси, виждоннинг ниқоби ҳаёдир.

Шунинг учун ҳар бир ҳаракатимизда, сўзимизда ҳаёни қўлдан бермаслик лозимдур. Ҳаё пардаси ила ўралмиш инсонларнинг ифбат пардаси йиртилмас. Ва бу чодир шундай муборакдурки, анча-мунча саҳв-хатоларни беркитуб йўқ қилур.

Ибн Сино ҳаким: "Инсонда доим турадурган ҳусн ва латофат ҳаё ила ифбатдур. Ҳаёсиз юз жонсиз жасад кабидур", - демиш.

Расули акрам набийи муҳтарам афандимиз: "Алҳаё минал-имони" - ҳаё имондандир, "Изо лам тастаҳ фааснаъ мошиъта" - ҳаё қилмаз эсанг, истаган ишингни ишла", - демишлар. Муҳиддин: "Инсоннинг суратидаги қизиллик секин-секин кетар, ҳаё қизиллиги асло кетмас. Ёшлик ҳуснининг қизил рангининг ҳаё ила зийнат-латофатга эга бўлурлар", - демишлар.

Сукрот ҳаким: "Хотунларнинг энг гўзали ҳаё ва ифбат пардасига ўралганларидур", - демиш.

Ҳаё, номус имона далилдур,
 Ҳаёсиз доимо хору залилдур.
 Уялма маърифат ҳосил қилувдан,
 Маорифсиз кишилар мурда дилдур.

ИДРОК ВА ЗАКО

Идрок ва зако деб очуқ фикрли, хуштабиат, зийрак бўлмакни айтилар. Идрок ва зако яхши ҳулқларнинг равзаи ризвони, ибрат кўзларининг нури раҳмонийсидур.

Чунки идрокли кишилар ҳар бир мақсадининг остида яширин ўлган замирларнинг маънолари на ердан бориб чиқишини билур. Илму маърифат соҳиби бўлмак учун саъй ва ғайрат керак ўлдиғи каби зеҳн ва идрокнинг ҳам саломат бўлмоғи шартдур. Шунинг учун ёшликдан бошлаб зеҳн ва идрокимизни қувватландурмак учун азиз умримизни ўйин-кулги, сафсата, моляъни каби беҳуда сўзлар ила ўткармай, ҳар хил китоб, ғазита ва журналларни ўқуб, фикримизни очмоқ, зеҳнимизни қувватландурмак лозимдур. Зеҳнсиз кишиларнинг ўлчовсиз сўзлари ўзларини уялтиргони каби эшитувчини ҳам зериктирур.

Ҳар кишининг фикр, идрокин сўзи билдирғуси,
 Пистаи бемағз агап лаб очса пасво бўлғуси.

Идрок соҳиби ўзини фозил ва улуғ билиб ҳамжинсларига ҳақорат кўз ила боқуб: “Биласанми? Ман қандай бой ва обрўли кишиман” деб мақтануб, ўзини катта қилуб кўрсатмас. Устига юкланган диний, миллий ва маиший вазифаларини ҳар бирини ўз вақтида адо қилур. Мана, шундай кишилар икки дунёда обрўлик бўлуб, ўлганларидан сўнг “фалони ҳуб, яхши зот эди, худо раҳмат қилсун, миллатга кўп хизмат қилди, халқга фойда еткурди”, деб бошқалар тарафидан мақталурлар.

Ҳушёр ва зийрак кишилар куч ва қувватлари бор вақтида келадурган замонларини тушуниб, пул ва молларини ўринсиз ерларга, тўй ва маъракаларга ҳаддан ортиқча исроф қилмаслар,. ўзларининг роҳати, бола-чақаларининг саодати учун керак бўладурган ер ва боғларини сотмаслар, замонга мувофиқ киши қилмақ учун болаларини ўқитмақ ва тарбия қилмақ тўғрисида ақчаларини асло қизғанмаслар.

Идрок ила ақлингга аюр яхши ёмонни,
Беҳудага сарф этма шу қимматли замонни.
Саъй эт, жадал эт, илму фунуна ҳаракат қил,
Боқ, найладилар ҳикмат ила ушбу жаҳонни

ҲИФЗИ ЛИСОН

Ҳифзи лисон деб ҳар бир миллат ўз она тил ва адабиётини сақламагини айтилур. Ҳар бир миллатнинг дунёда борлигин кўрсатадурган ойнаи ҳаёти тил ва адабиётидур. Миллий тилни йўқотмақ миллатнинг руҳини йўқотмақдур. Ҳайҳот ! Биз туркистонликлар миллий тилни сақламақ бир тарафда турсун кундан-кун унутмақ ва йўқотмақдадурмиз. Тилимизнинг ярмига арабий, форсий улангани камлик қилуб, бир четига рус тилини ҳам ёпишдурмақдадурмиз. Дуруст, бизларга ҳукуматимиз бўлгон рус лисонини билмақ ҳаёт ва саодатимиз учун ош ва нон каби кераклик нарсадур. Лекин ўз еринда ишлатмақ ва сўзламақ лозимдур. Зиғир ёғи солуб, мошкичири каби қилуб, аралаш-қуралаш қилмақ тилнинг руҳини бузадур.

“Ёху! Бизга на бўлди? Боболаримиз йўлидан чиқуб кетдук. Яхши қўшнингдан олгунча ёмон уйингни қидир”, — демишлар. Боболаримизга етушгон ва яраган муқаддас тил ва адабиёт бизга ҳеч камлик қилмас. Ўз уйимизни қидирсак ва ахтарсак, йўқолганларини ҳам топармиз. “Йўқолса йўқолсун ўзи бошимга тор эди”, — деб Ёвропо қалпоғини киюб, кулги бўлмақ зўр айб ва уятдур. Пайғамбаримиз: “Эрларда жамол лисон ва тилдур”, — демишлар.

Эй она тил, азиз қадрдоним,
Илтифоти руҳим, раҳмоним,
Тугдигим кундан айладинг улфат,
Ўлгунча айилма, эй жоним.
Менга илму адаб сан ўргатдинг,
Чин адиб, муаллим шоним.
Миллатинг руҳини кўтаргучисан

Энг муқаддас карамли султоним.

Умумий миллий тилни сақламак ила баробар хусусий оғиз орасидаги тилни ҳам сақламак лозимдур. Чунки сўз инсоннинг даража ва камолини, илм ва фазлини ўлчаб кўрсатадурган тарозусидур. Ақл соҳиблари кишининг дилидаги фикр ва ниятини, илм ва қувватини, қадр ва қийматини сўзлаган сўзидан билурлар. “Қуруқ сўз қулоқға ёқмас”, — демишлар.

Агар сўз ақл ва ҳикматга мувофиқ бўлуб, ўзига ёки эшитувчига бир фойда чиқадурган бўлмаса, асаларилари орасида ғунгуллаб юрган қовоқари каби қуруқ ғунгулламоқ фақат бош оғригидан бошқа бир нарсасидур. Бошимизга келадурган қаттиг кулфатларнинг кўпи юмшоқ тилимиздан келаду. Шунинг учун: “Кўп ўйла, оз сўйла”, — демишлар.

Тилларнинг энг яхшиси сўзга уста тил, сўзларнинг энг яхшиси билуб, охирини ўйлаб сўйланган сўздур.

Ўзгаллик юзда эрмас, эй биродар,
Сўзи ширин киши ҳар кимга ёқар.
Сўзинг оз бўлсину маъноли бўлсун,
Эшитканлар қулоғи дурга тўлсун.
Сўзинг бўлса кумуш, жим турмак олтун.,
Миси чиқрай сўзинг кўп бўлса бир кун.
Кўпайган сўзни бўлғай тўғриси оз,
Шакарнинг кўпидан ози бўлур соз.

ИҚТИСОД

Иқтисод деб пул ва мол каби неъматларнинг қадрини билмакка айтилу.

Мол қадрини билувчи кишилар ўринсиз ерга бир тийин сарф қилмас, ўрни келганда сўмни аямас. Саҳоватнинг зидди бахиллик ўлдиғи каби иқтисоднинг зидди исрофдур. Аллоҳ таоло исроф қилғучиларни суймас. Иқтисодни риоя қилган кишилар ҳамма вақт тинч ва роҳатда яшарлар, арилар қиш кунда емак учун бол йиғганидек, бошларига келадурган қора кунларни ўйлаб, оқ пул йиғурлар. “Тома-тома кўл бўлур”, — демишлар. Ҳар нарсасидан кўпаю.

Кўпни озайтирувчи хотун киши,
Озни кўпайтурмак эрур эр киши.

Ҳозирги замонда мақсудга етмак, ўз миллатига хизмат қилмак, халқга мақбул бўлмак учун илм ва мол лозимдур. Оламдаги ҳамма миллатларнинг ҳол ва қудратлари мол ва бойлиқлари ила ўлчанаду. Ҳар ерда бой миллатлар оғир келуб, паллани босуб хўжа ўлганидек фақирлари енгил келуб, қул ва асир бўлуб, осилиб қоладур. Мол топмакнинг энг баракатли йўллари: ҳунарчилик, экинчилик, чорвачилик, савдогарликдур. Буларнинг ҳар бирига ҳам бу замонимизда билим лозимдур. Боболари-

мизнинг “бўлса бўлар, бўлмаса ғовлаб кетар” замонлари утуб, ўрнига “билган битар, билмаган йитар” замони келди. Америкаликлар бир дона буғдой экуб, йигирма қадоқ буғдой олурлар, ёвруполиклар ўзимиздан олган беш тийинлик пахтамизни кетурб, ўзимизга йигирма беш тийинга сотурлар. Аммо биз осиеликлар, хусусан, туркистонликлар, думба сотуб, чандир чайнаймиз: қаймоқ беруб, сут ошиймиз, нон ўрнига кесак тишлаймиз. Сўзнинг қисқаси, ҳозирги замонга мувофиқ киши бўлмак учун илм ва маърифат ила баробар иқтисод, инсоф, туганмас саъй, битмас ғайрат лозимдур.

Расули акрам набийи муҳтарам саллоллоҳу алайҳи васаллам афандимиз: “Сўнг замонларда динни сақламак мол ила бўлур. Иқтисод узра ҳаракатли кишилар фақир бўлмас”, — демишлар. Яна: “Ҳар нарасада ўрта иқтисод йўлини тутмак лозимдур. Ифрот ва тафритдан ихтироз қилмак керак, ҳатто дин амринда ҳам бир одам ортуқ суфийлик сотса, охирида ўзи мағлуб бўлур”, — демишлар.

Халқ ичинда мўътабар бир нарсa йўқ давлат каби,
Бўлмағай давлат жаҳонда қуввату сиҳҳат каби.
Иқтисод, инсоф зийнатдур вужуди одама,
Яхши неъмат йўқ кишига саъй ила ғайрат каби.

ВИҚОР

Виқор деб кибр ва ғурурдан, манманликдан ўз нафсини сақламакни айтилар. Виқор шаръ ва ҳикмат юзасидан инсон учун энг еракли яхши хулқларнинг биридур. Виқорсиз одам эътиборсиз бойга, кибрли киши иллатлик фақирга ўхшайдур. Ҳар кимнинг қадр ва эътибори нафсининг виқорли ила ўлчанадур. Вуқур кишилар кибр ва ғурурга асло яқин юрмаслар. Чунки ғурур, манманлик, такаббурлик кишини хор, халқ орасида безътибор қилур, ҳар қанча илм ва давлат соҳиби бўлса ҳам, бир пулча қадр ва қиймати бўлмас. “Мани билурсанми? Мундай қилурман, ундай саховат қилурман”, — деб ўзини-ўзи мақтамоқлик, риёкорлик, зўр айб ва виқорсизликдур.

Виқорлик киши ёмон хулқлардан пок, адолатлик, ишида, сўзида тўғри, шафқат ва марҳаматли, ўз диндошларига хайрихоҳ, миллат фойдасига тиртишувчи, соф қалбли, арслон юракли бўлур. Ҳазрати Али: “Вуқур киши кибр ва ғурурдан пок бўлур. Виқор одамгарчиликнинг мадори, ифтихори, инсониятнинг ҳомийи эътиборидур. Лекин виқорнинг ҳақиқий даражасига етмак учун илм ва маърифат лозимдур”, — демишлар.

Афсус бу замонда бизам эътибор йўқ,
Ёшу қарида ғайрату номусу ор йўқ.
Фисқи фужур ила гирифтор барча жон,
Илми амалда бизда сабот, виқор йўқ.
Ўтмоқда умр ҳойи ҳавас бирла бар ҳаво,
Миллат гамини ўйлағувчи ҳушёр йўқ.

ХАВФ ВА РАЖО

Хавф ва ражо деб қўрқмоқ ва умидвор бўлмоқни айтилуру. Банда ҳар ишда жаноби ҳақдан қўрқмоқ ила баробар умидини ҳам узмаслик лозимдур. Чунки жаноби ҳақдан қўрқган инсон ҳеч нарсадан қўрқмас. Ҳар вақт жаноби ҳақнинг лутф ва марҳаматига умид кўзларини тикуб турар. Хавф ва ражо шундай бир яхши сифатдурки, бу хислатни ўзига ҳамроҳ қилган киши энг фозил, ҳеч нарсадан қўрқмайдурган шер табиатли, арслон юракли бўлуру. Ҳазрати Иброҳим алайҳис-саломни намруд оташка ташлай деб турган замонда: “Ё, Иброҳим! Сиз мени бу ҳароратли оташимдан қўрқмасиз-ми?” — демиш. Ҳазрат Иброҳим: “Эй, золим! Аллоҳ таолодан қўрқган киши намруднинг оташидан қўрқар-ми?” — демишлар.

Ҳеч кишидан қўрқмағай тангрисидан қўрқган киши,
Оташа ёндурсалар, бўлғай умид бирла иши.

Дунёда умиддан яхши нарса йўқдур. Ҳамма инсонлар умид орқасида яшарлар. Ноумид шайтондур, умидсиз кун кечурмак мумкин эмасдур. Бойлар мол умидида, шогирдлар илм умидида кеча-кундуз тиртишурлар. Агар бойлик, олимлик умиди бўлмаса эди, кеча-кундуз жонларини фидо қилуб, кўзларининг нурларини умид орқасида тўкмас эдилар.

Умид гар ўлмасайди, ҳеч ҳаёта қиймат ўлмазди,
Низому, интизому тарбият, ҳам давлат ўлмазди.
Жаҳон айвони бўйла зийнаторо бўлмағай эрди.
Ҳукумат, тахту бахту сазй бирлан ғайрат ўлмазди.

ИТОАТ

Итоат деб бўйинсунмакни айтилуру. Аллоҳ таолонинг амрига бўйинсунуб, ибодат ва итоат қилмак фарзи айнидур. Расули акрам набийи муҳтарам саллоллоҳу алайҳи васаллам афандимиз: “Аллоҳ таолонинг амрига муҳолиф бўлган ҳолда ҳеч кимнинг амрига итоат қилмак вожиб эмасдур” — демишлар. Ота-она, устод, муаллим каби ўзидан улур кишиларга бўйинсунуб итоат қилмак энг яхши сифатлардандур. Бу сифатга эга бўлмак учун ҳар вақт буларнинг фойдалиқ кенгаш ва насиҳатларини тинглаб, буйруқларини маҳкам тутмак лозимдур. Чунки онлар дунёга биздан илгари келганлар, биздан кўпроқ тажриба ҳосил қилганлар, ватан ва миллатнинг ҳолига ошно бўлганлар. Табиблар дардларга даво ҳозирлагандек, булар ҳам турмуш ва яшамакни офати бўлган фақирлик, ялқовлик, нодонлик каби вужудимизни чуритадурган маразларга даво ҳозирлаганлар. Шунинг учун бизга қилган холисона беғараз насиҳатлари ҳозирда оғир ва аччиғ кўринса ҳам, охири роҳат ва тотли бўлуб чиқар.

Насиҳат бўлса холи гар ғараздан,
Аччиғ дору каби сақлар мараздан.
Биза лозим эрур билмоқ, эшитмоқ,
Зиёндан бошқа бир шай йўқ ғараздан.

ҲАҚШУНОСЛИК

Ҳақшунослик деб бир кишининг қилган яхшилигини унутмасликни айтилуру. Бутун оламдаги инсонлар ҳақшунослик ва дўстлик орқасида яшарлар. Қарс икки қўлдин чиқар. Шариатда яхшилиқ қилган кишига яхшилиқ қилмак вожибдур. Ҳукамолар ёмонлик қилган кишига ҳам яхшилиқ қилмак лозимдир, дерлар. Ҳосил, яхшилиқдан зарар кўрган, боши ёрилган киши йўқдур.

Яхшилиқдан дўстлик, меҳрибонлик туғар, икки кўнгил орасида улфат ва муҳаббат чўжуқлари югуришар, қувушувлар. Бу дўстликни жамол ва камоли ҳақшуносликдурки, бировдан кўрган яхшилиқни унутмай, шунинг баробарига биз ҳам ўз вазифамизни адо қилмак лозим экан, ҳеч бўлмаса, тақдир қилмак ила биродарлик ва дўстлик ҳурматини адо қилмоқимиз лозимдур. Чунки, мўмин биродари мўминдур.

Дилдан дил узра очиладур икки хил йўли,
Меҳра меҳр йўли очилур, кина кин йўли.

Маълумдирки, ҳар бир миллатни тараққий ва таолийси ўз миллатига жон, мол, қалам ила ишлаган кишиларнинг хизматларини тақдир қилуб, вазифалар, ҳайкаллар, қаламлар ила ёд қилуб, ўтуб кетган баҳодир, олим ва шоирларининг руҳларини шод қилуб, ишловчи кишиларнинг ғайрат ва жасоратларини зиёда қилмакда экан. Афсус, бизлар тақдир қилмак бир тарафда турсун, таққир, масхара, ҳатто такфир қилмак ила қаршу олурмиз.

Яхши ишдур ҳақни тақдир айламак ҳар хизмата,
Ҳақшунос ўлмак ҳақиқий бир қувватдур миллата.
Ҳақшунос ўлмакла машҳур эрдилар пайғамбарим,
Тўғри йўлни ташламак асло ёқшамас уммата.

ХАЙРИХОҲЛИК

Хайрихоҳлик деб нима ила бўлса бўлсун бир-биримизга фойда еткурмакни айтилуру. Хайрихоҳлик бир-биримизга қаршу ишлатиладурган бир вазифайи инсониядурки, киши ўз нафсига лойиқ кўрмаган бир ишни бошқа бир мусулмон қариндошига муносиб кўрмасдан эгри йўллардан, ёмон ишлардан куч етганича қайтармак ва ёрдам қилмак лозимдур. Жаноби ҳақ инсонларни бирини дигарининг ёрдамига муҳтож қилуб яратмишдур. Шунинг учун ер юзидаги инсонлар замонанинг қурган низом ва қонуни узра бири иккинчисининг ёрдами ила умр ўткарур. Бир киши ҳар

қанна бой ва эътиборли бўлса ҳам, ҳеч вақт муҳтожлик балосидан қутулолмас.

Ҳаммолнинг оғир бўлса юки, меҳнати ортур.
Ҳар кимки улур бўлса, бўлур кулфати осон.

Бой фақирга, фақир бойга, муаллим шогирдга, шогирд муаллимга, ота-она фарзандга, фарзанд ота-онага муҳтождур. Шунинг учун ҳар ким ўз устига юкланган вазифасини тўғрилиқ ва хайрихоҳлик ила адо қилмак лозимдур. Шариатда имонлик кишиларга дунё роҳати ва охират саодати учун қўлдан келганча миллий хизмат ва ёрдам қилмак вожибдур.

Расули акрам набиййи муҳтарам саллоллоҳу алайҳи васаллам афандимиз: “Аллоҳ таолога имон кетурдикдан сўнгра, амалларнинг афзали бандалар бир-бирларига муҳаббат этмакдур”, — демишлар.

Хайрихоҳлик холисона бўлмаса бекордур,
Манфаат йўқ айлаган назру ниёзингдан сани.
Бир кўнглини шод қилмак неъмат, ихсон ила,
Яхшидур ҳар дамда минг раҳмат намозингдан сани.

МУНИСЛИК

Мунислик деб ҳар ким ўз тенги, маслакдошини топуб, улфат бўлмакни айтилуру. Дунёнинг лаззати содиқ дўстлар ила суҳбат қилмакдан иборатдур.

Илми ахлоқ юзасидан чин дўст ва ёри содиқ ила улфат қилмак лозимдур. Чунки баъзи касалларнинг юқиши бўлганга ўхшаш нодон ва аҳмоқ кишиларнинг урфу одатлари ва ёмон хулқларининг таъсири, сирояти юқиши муқаррардур. Баъзи дўст суратида кўринмиш икки юзлама, мунофиқ, душманлар ҳам кўп бўлурлар. Шунинг учун ҳар бир кишига синамасдан, билмасдан дўстлик қилмак, сир айтмак зўр ақлсизликдур. Чин дўст бўлган киши бошингга кулфат ва қайғу келган вақтларда сан ила баробар қайғурур. Хотирангдаги қайғуни бўлушуб олур. Сирингни ноаҳил ва нодон кишиларга айтмас, айбингни орқангдан сўйла-масдан юзингга айтур. Шодлик вақтингда сан ила баробар шодланур. Ёлгон дўст сандан бир фойда умидида ёки ўз бошига келган зарарни қайтармак учун мунофиқона дўстлик қилур. Сирингни ноаҳил кишиларга сўзлаб, қадр ва эътиборингни поймол қилур. Бундай кишиларга дўст бўлмакдан дўстсиз яхшироқдур.

Яши дўст айби ёру дўстини, Ёмон ўртоғ тароғча минг тил ила,
Кўзгудек рўбарўсида сўзлар. Орқадан бирмалаб териб сўзлар.

САДОҚАТ

Садоқат деб киши ўз вазифасини тўғрилиқ ила ишламакни айтилуру. Содиқ киши дин ва миллатига, ватан ва давлатига тўғ-

рилиқ ила хизмат қилуб, обрў ва мукофотлар олур. Садоқат гулшани саломат, бўстони нажотдур. Садафдан инжу, илондан заҳар ҳосил бўлдуғи каби ростликдан фойда, хиёнатдан зарар ҳосил бўлур.

Жаноби ҳақ содиқларни суяр. Ёлғончиларни суймаз. Тўғрилиқдан йўқолган киши йўқ, хиёнатдан йўқолганлар чўқдур. Ростлик ила хиёнат иккиси жамъ келмас.

Агар бир кишининг дилига тўғрилиқ тухуми экилса, ҳар қанча оч ва сувсиз бўлса ҳам тўғрилиқ ўсар. Хиёнат кўкармас. Ахлоқ юзасидан тўғри фақир ёлғончи бойдан ўтиборлидур. Чунки содиқ киши аҳдиға вафо қилур. Ёлғончи эса ваъдасида турмай ўзини хижолат, бошқаларни овора қилур.

Садоқат бир файзи маънавийдурки, у файздан ҳиссасини олмак ҳар бир кишининг муқаддас вазифасидур.

Ҳазрати имом Ҳусайнға ҳазрати Али: “Сўзингда тўғри бўл, ёлғончилар каби мунофиқ ўлинмассан”, — деб насиҳат қилмишлар. Расули акрам набийи муҳтарам саллоллоҳу алайҳи васаллам афандимиз: “Тўғрилиқни ихтиёр қилингиз, агарчи ҳалокат каби кўринса ҳам, нажот тўғрилиқдадир. Ҳар қанча нажот каби кўринса ҳам, ёлғондан сақланингиз, зероки оқибати ҳалокатдур”, - демишлар.

Сидқу сафойи ростлиғи ўлса қаробатинг,
Шулдур жаҳонда роҳат, файз, саодатинг.
Оламда тўғрилиқча йўқ одамнинг зийнати,
Қалбинг алифдек ўлдини, айни шарофатинг.

АДОЛАТ

Адолат деб бошқаларнинг мол ва номусини риоя қилмакни айтилур.

Адолат яхши хулқларнинг фоили, зулмнинг муқобилидур. Адолат ва марҳаматли кишилар ўзига лойиқ кўрмаган бир ишни ўзгаларга раво кўрмас. Киши адолат ва инсоният вазифасини ёлғуз ўзи бузук ишлардан сақланмак ила адо қилолмас. Балки ўзи ила баробар жинсдошларини хато ва фанолиқларини тузатмак ва яхши йўлга саъй қилмак ила адо қила билур. Адолатни риоя қилган кишилар ҳеч бир кишига жабру зулмни хоҳламас ва жонли нарсаларга бекорға озор бермас. Ақл ва шариятга мувофиқ равишда ҳаракат қилур. Жабру зулм ила бошқаларнинг дилини озор қилган кишиларнинг ёқалари жазо қўлидан қутула олмас. Зеро, жаноби ҳақнинг адолати золимларнинг жазо ва сазосини бермакдадур. Расули акрам саллоллоҳу алайҳи васаллам афандимиз: “Аллоҳ ризосини истар эсангиз, болаларингиз ҳаққинда ҳам адолат қилингиз! Яна, мазлум кишининг дуосиндан кофир ҳам бўлса сақланингиз! Чунки мазлумнинг дуоси доимо мақбулдир”, — демишлар. Ҳар бир миллатнинг тараққий ва таолийси, давлат ва ҳукуматларнинг узун яшамоғи адолатга боғлидур. Адолатдан айрилган подшоҳларнинг давлатлари йўқ бўлуб,

тарих саҳифаларида фақат исмлари қолганлиги ҳаммага билгүлидур.

Алл ўлса подшоҳнинг, оёғ остида палос,
Бошингда бўлгусидур онинг тожи барқарор.
Ғолиб бўлурга чиқса, агар енгидан қули,
Бўлғай насиб гарданига ҳийладан тумор.

МУҲАББАТ

Муҳаббат деб бир нарсани суймакни айтилуру. Дунёдаги инсонлар меҳр ва муҳаббат соясида яшарлар. Ҳар бир ишни муҳаббат орқасида ишларлар. Муҳаббатсиз киши ҳеч бир ишни ишламакка ғайрат ва жасорат қилолмас. Дунё неъматидан лаззат ололмас. Агар бир шогирд илм ва муаллимни суймаса, иштаҳа ила ўқимаса, мақсудига етолмас. Ер юзидаги инсонларни уришма, талошмаларга қовушдирган, сийналарини душман ўқига нишона қилдурган нарсани дин ва миллатларнинг, ватан ва давлатларнинг муҳаббатидур. Кишининг кеча ва кундуз тиндурмасдан қул каби меҳнат ва машаққатларга кўкрак беруб ишлатадурган нарсани ватан ва бола-чақаларнинг меҳру муҳаббати эмасми? Қуш яхши кўрган донасига қизиқуб, тузоққа илиниб қолгани каби инсон суюкли нарсасига бойлануб, асир бўлуб қолмоғи табиийдур.

Расули акрам набийи муҳтарам саллоллоҳу алайҳи васаллам афандимиз: “Ўз нафсинг учун қайси нарсани суяр эсанг, шу нарсани бошқа кишига ҳам суй”, яна “Ота муҳаббатини сақла! Агар сан отага бўлган муҳаббатни узсанг, Аллоҳ таоло сани ҳар турли файзлардан маҳрум қилур”, — демишлар.

Муҳаббатлик баҳорнинг куз ҳусули ҳеч оз ўлмас,
Муҳаббатсиз кишининг кўнгли қишдур асли ёз ўлмас.
Суюб илму фунун таҳсил эдан учгай ҳаволарга.
Қаю бахти қаро жоҳил қолур, дасти дароз ўлмас.

ОЛИҲИММАТ

Олиҳиммат деб дин ва миллатга фойдали ишларни мол ва жон ила ишламакни айтилуру.

Ҳиммат шундай бир олижаноб фазилатдурки, инсониятнинг кони, яхши хулқларнинг посбони демак жоиздур. Ҳиммат соҳиблари карим сифатлик, раҳим табиатлик бўлур. Ўз жинсининг авлодидан ҳар вақт ёрдамини аямас. Хайру саховатлик ишлардан ўзини тортмас. Пул ва молини миллат йўлида сарф этмакдан қизғанмас. Олиҳиммат киши сояси латиф, меваси лазиз дарахт кабидурки, бу сояга яқин бўлган кишилар ҳар вақт фойдаланурлар.

Ҳимматлик инсон лутфу марҳамати ила дунё юзида жилвагар ўлур. Оламини равшан қилгучи гунашнинг қувват ва файзига зарар етмагани каби ҳиммат арбобининг ҳам сарф ва харажот ила

шаън ва молина заррача халал етмас. Инсоннинг моҳияти виждонидан билинур. Виждон эса фақат олиҳиммат кишилардан топи-лур. Алҳосил, ҳиммат инсоннинг камолоти, тараққий ва мадани-ятнинг олотидур. Ҳар иш ҳиммат соясида юзага чиқар. Олий-ҳиммат ва холис ният ила иш ишлаган кишилар тавфиқи раббо-нига рафиқ, раҳмати раббонига шафиъ бўлурлар. Расули акрам набийи муҳтарам саллоллоҳу алайҳи васаллам афандимиз: “Улуввил ҳиммати минал имони”, — демишлар. Нўширавон: “Инсон олиҳиммат вазифаси ила мукаллафдур, олижаноб ўлан бир ҳаким кўрган беморини давойи ҳиммат ила дармонлаюр. Жаҳоннинг касби умронийси олиҳимматлар соясидадур”, — де-мишлар.

Ибрат кўзингизни очингиз, “Ё, улал-абсор”.
 Ҳимматла тикилмиш шу гўзал масжида дилдор,
 Журъатла музайян ўлур олам, яшар инсон.
 Ҳимматли қулинг суйгуси ҳар ёрда харидор.

АФВ

Афв деб кечурмакни айтилар. Бир киши қилган камчиликла-рини бўйнига олуб, ўкунуб, кечурмакни сўраса, афв қилмак лозимдур. Чунки афв яхши хулқларнинг афзали, инсониятнинг акмалидур. Жаноби ҳақ Қуръони каримда афвни мақтаб мадҳ қилмишдур. Олижаноб кишилар узрни қабул қилур. Бир киши қусур ва қабоҳатини бўйнига олуб узр этса, афв қилур, кечирур. Катталики ва улугликининг лаззати бировдан ўч олмакда эмас, балки афв қилмакдадур.

Масалан, Аҳмад Маҳмудга бир ёмон иш қилуб дилини оғрит-ди. Маҳмуд Аҳмаддан ўчини олди. Бас, Аҳмад ила Маҳмуднинг орасидаги ёмонлиқдаги фарқ на ўлди. Ҳолбуки ҳар иккиси ҳам бир-бирига ёмонлик қилди. Ҳар иккиси ҳам ғамлик ва паришон бўлди. Бир ёмонлик икки бўлди. Агарда Аҳмаднинг қабоҳатига Маҳмуд афв мукофотини берса, иккиси ҳам шоду масрур ўлур. Ҳамда Жаноби ҳақ афв қилувчиларни суяр. Ўзи ҳам афв ва мағфират қилувчидир. Нўширавон: “Бир гуноҳкорни афв қилмакдан қандай лаззат олганимни ҳеч кимга айтмайман”, — демиш.

Улуғларнинг иши афв айламакдур,
 Кичиклар узр учун бел бойламакдур.
 Мусулмонлигда йўқ кину адоват,
 Дила афв, адолат жойламакдур.
 Бизим ишлар ҳасад, буъзу хусумат,
 Худуддан чип-чиқуб, чет пойламакдур.
 Бутун афъолимиз бир-бирга зидлик,
 Уруб тортув, оғзини мойламакдур.

ЁМОН ХУЛҚЛАР

Инсонларни саодати абадиядан маҳрум қиладурган, жаноби ҳақ қошида ва халқ назарида мазмум, ҳаёти жовидонимиз учун

масмум бўлган ахлоқ и замидалар ғазаб, шаҳват, жаҳолат, сафоҳат, ҳамоқат, атолат, ҳасосат, раҳоват, аноният, адоват, наммат, ғийбат, ҳақорат, жибонат, ҳасад, нифоқ, тамаъ, зулмдур.

Бу санаган ёмон хулқларнинг фаноликларини, юқорида санаган яхши хулқларнинг гузаллигини инсоф мувозанаси ила ўлчаб, виждон муҳокамаси ила таҳқиқлаб, яхшиларини тинглаб амалқилмак, ёмонларини онглаб, ҳазар қилмак лозимдур. Зероки, инсоннинг иззати, дунёнинг лаззати яхши сўзларни эшутуб ва кўруб ҳисса олмак, ёмон ва зарарликларини ўқуб, билуб ўзини тиймак, қўлдан келгунча халқ ва миллат фойдасига тиртишмак ва бу фано дунёдан яхшилик отини олуб кетмакдадур. Чунки ҳар нарсани ҳаддан ортуқчаси исрофдур. Лекин яхшилик ва яхши сифат қанча кўп бўлса, шунча мамдуҳ ва мақбулдур. Расули акрам набиййи муҳтарам саллоллоҳу алайҳи васаллам афандимиз: “Бандаларнинг яхшироғи бандаларга фойдали бўлганидур”, — демишлар.

Яхшилик бозоридур дорул омон,
Яхшилик қил, яхшилик қилмас зиён.
Мактаб, дунёда касб эт яхши хулқ,
Фарз, вожиб, суннат, истиҳбобдан бер имтиҳон.
Қилма макруҳ, харом, кибру гурур манманлигинг,
Чақма инсон жисмини ёмор, ёмисли чаён.
Яхшилик, адлу саховатлар сенинг ёринг эса,
Ғибта айларлар санга инсу малак, ҳуру жинон.

ҒАЗАБ

Ғазаб деб бир киши иккинчи ила шиддат ва ҳиддат ила муомала қилишмакни айтилуру. Ғазаб инсонга махсус бир қувваи мурофиадурки, табиатда мавжуд ўлан ғазаб туйғуси ила бошқалар тарафидан келадурган зарар ва ҳалокатдан ўз нафсини фақат шу сояда сақлар. Лекин ғазабнинг жабр ва зулм тариқи ила ишлатмакдан ниҳоятда эҳтиёт бўлмак лозимдур. Нафснинг гуруридан пайдо бўлган ғазаб инсонни аламлик азобларга гирифтор қиладур. Чунки бу шиддат ва ҳароратнинг таъсири вужуддаги қонни бузуб, ҳаракат қилдуруб, димоғига ҳужум қилуб, ақлни паришон қилурда кишининг ихтиёрини қўлидан олур ва бу сояда ўзини ёхуд бошқа бир кишини ҳасрат ва надоматга дучор қилур. Ғазаблик кишилар қанча ақл ва идрок соҳиби бўлса ҳам, ғазаб қони қўзғалган замонда ўзини тўхтатолмас, ақл ва идрокдан айрилуб, бир ёмон ишни қилуб қўярда, сўнгидан пушаймон бўлур.

Суқрот ҳаким: “Ғазабнинг аввали жунун, охири надоматдур”, — демиш.

Имом Шофеъи ҳазратлари: “Қилич ва найза ила ҳосил бўлмаган кўп ишлар юмшоқлик ва мулоимлик ила ҳосил бўлур. Ғазабнинг зарари эгасига қайтур”, — демишлар.

Афлотун: “Ҳаяжон ила пайдо бўлган бир ҳол, албатта, пушаймонлик ила тамоm бўлур. Ғазаб ғазаб қилинувчидан кў проқ

ғазаб қилувчиға зарар қилур. Ақлни ғазабға солувчи инсон нафсини ҳароратлик ўтга ёқмиш ўлур. Надоматдан аввал матонатни ихтиёр қилувчилар ҳеч бир таҳлика ва азобға дучор ўлмаслар”, — демиш.

Сиюти: “Ғазаб ва шиддат вужуд иқлимининг даҳшатли бир офатидур. Бунинг дафъи ва чораси топилмаса, у иқлимни хароб қилур. Ғазаб бир иллати муҳликадурки, ягона давоси сабр ва таҳаммулдан иборатдур. Тадови этилмаган бир мараз инсоннинг ҳаётини маҳв ва барбод этар, ҳазар қилмак лозимдур”, — демиш.

Ғазаблик бўлмагил, бўлрил мулойим,
Бўлурсан шоду хуррамликда доим.
Ғазаб ўтдур, ёқадур жисму жонинг,
Ғазаб барбод этадур хонумонинг.
Ғазаблик ўтни бўш сув паст қилгай,
Ғазабни жинни ёки маст қилгай.

ШАҲВАТ

Шаҳват нафсининг тааййишиндан, тааддисиндан ҳосил бўладурган бир қувватдур. Ҳикмати табиий қонунининг аҳқоми азалиясина қараганда, ҳиссиёти шаҳвония бақойи ҳаётга махсус бир қуввайи фатриядур. Шаҳват инсоннинг хазинаи зи қиймати ўлдиғи учун сурати машруада сарф қилинса, вужуднинг закоти, балки бани башар наслининг мадори ҳаётидур. Ҳар ишда ифрот ва тафрит мақбул бўлмагани каби бу хусусда ҳам ҳасислик ила исрофдан сақланмак лозимдур. Агар шаҳватни ғайри машруъ бир йўлда сунистеъмол қилинса, амонатга хиёнат қилган бўладур. Зеро, емак учун яратилган бир неъматнинг қадр ва қийматини билмасдан, хорлаб, ўринсиз ерларга ташламоқ, оёқ ости қилмоқ зўр куфрони неъматдур. Яхши хулқларнинг ичида фаришталарнинг ғибта қиладурганлари шаҳватнинг машруъ ерларга сарф қилмакни риоятдан иборатдур. Шаҳват инсон учун яратилмиш бир салоҳдурки, агар ўрнига истеъмол қилинса, вужудимизни ҳар хил тааррузлардан сақлар, ўринсиз ерларга сарф бўлса, инсоннинг ифқатини барбод қилмак ила баробар ҳаётини хароб қилур. Бир киши қўлидаги асбобиға марғур бўлуб, нобоб ерга урса, ул асбобни ўтмас қилгани каби масъулиятдан нафсини ҳам қутқаролмас. Афсус, бизим ёшларимизни аксарлари шаҳват ғалабасила нафси амораларина мубтало бўлуб, сифлис, заҳм маразларина гирифтор бўлурлар. Қанча меҳнат ва машаққат ила топкан олтунларини боқузмак учун сарф қилуб, олтундан қадрли азиз умрларини касалхоналарда исроф қилурлар. Уламолардан бири: “Ҳаёт ибодатнинг асбоби ўлдиғи каби шаҳват ҳам убудиятия хизмат вазифасини адо қилур. Ва бу вазифалар ҳақ ила адо қилинмаса, инсоният ила ҳайвоният орасида нима фарқ бўлур”, — демиш.

Агар шаҳватка дил берсанг, бўлур қалбинг қаро кам-кам,
Кетар наслинг ўқи, бел қуввати, кўздан зиё кам-кам.

Тамоми ихтиёринг нафси бадни илгина берсанг,
 Маразларга дучор айлар, бўлур рангинг фано кам-кам.
 Бузуқ йўлларга исроф айласанг, молингни, жонингни,
 Қўлингдан дину дунё, иш кетар, шарминг, ҳаё кам-кам

АҚСОМИ ЖАҲОЛАТ

Жаҳолат икки қисмдурки, бирини “жаҳли басит”, иккинчисини “жаҳли мураккаб” дейилур. “Жаҳли басит” маразига мубтало бўлган кишилар бир нарсани билмасалар ҳам билмаганликларини иқрор ва эътироф қилурлар. Шунинг учун бунинг давоси осон: фақат билмак ва ўрганмак йўлида жаҳду жадал қилмак ила бўлур.

“Жаҳли мураккаб” маразига мубтало бўлган кишилар бир нарсани билмас, билмаганини ҳам билмасдан биламан деб даъво қилур. Бизда мундай кишиларга “ўзбошимча” ва “ўзим билармон” исмини берурлар. Бу дарди бедавонинг иложи жаноби ҳақнинг лутф ва инояти ила ҳал ўлинмаса, тузалмоғи мушқил ва оғирдур.

ЖАҲОЛАТ

Жаҳолат деб ўқумаган, билимсиз ҳеч насага тушунмайдурган нодонлиғни айтилар. Жаҳолат инсониятнинг энг зўр душмани ва ёмон хулқларнинг бошлиғидур. Маорифдан, фунун ва маданиятдан маҳрум қолган халқ жаҳолат панжаларининг орасида хамир каби эзилгандек, афъоли замимадан ҳам ўз нафсининг ёқасини бўшатолмас. Илм ва маърифат соҳиблари, фазлу камоллари соясида ҳар бир ишни тадқиқ ва мушоҳада ила қилурлар. Аммо жоҳиллар эса бир нарсанинг моҳиятини мушоҳада қилурга ақл ва фаросатлари етмас. Чунки жаҳл худбин ва зоҳирпарастдан иборатдур. Ҳар бир нарсанинг ҳақиқати ақл ва ирфон, илм ва дониш соҳибларина махсус бир мазийят, жоҳил ва нодонлара зўр азийятдур. Жаҳолат арбоби қаю ерда бўлса бўлсун, лойиқи эътибор ўлмақ шарафиндан маҳрумдур. Моддий жиҳатдан қанча бой ва сарватдор бўлса, маънавий жиҳатдан шунча фақир ва залил ҳисобланур. Зероки, жаҳолат энг қўрқинч фақир ва муҳтожликдан зиёда даҳшатлироқ бир мусибатдур. Ақл ила илмининг яхшилиғи ва фазилати қанча баланд бўлса, жаҳолатдан туғуладурган ёмонликлар балолари шунча остин ва хорликдур. Ҳазрат Али: “Арбоби фазлу камол жоҳилдан қанча изо ва жафо чекса, жоҳил ҳам ақл ва ирфон соҳибидан шунча мутаассир бўлур”, — демишлар.

БАЙТ

Суймағай фазл эгаси жоҳилни,
 Жоҳил аҳли улума душмандур.

Суқрот ҳаким: “Дунёда энг ҳазар қилинадурған иллат жаҳлдур. Мен жоҳилга ачинганимдек, кўрга ачинмайман, зероки, жоҳилнинг ўз ихтиёри ила қилган ҳаракоти аъмонинг ихтиёрсиз қилган ҳаракотидан менинг назаримда хунук”, — демиш. Араблар: “Алжоҳилу маййитулаҳе—нодон киши тирик ўлук”, — деюрлар. Бизлар эса “дўсти нодондан, душмани зийрак яхши”, деймиз. Баъзи оқил душманлар бўлурки, кетурган зарарлари нодон дўстларнинг фойдаларидан натижада яхши ва фойдалиқ бўлиб чиқадуру.

Афлотун ҳаким: “Жоҳилнинг яхши нияти фозилнинг хусуматидан зарарлироқдур. Инсон энг юқишлиқ бир касалдан сақланган каби жаҳлдан ҳазар қилмақ лозимдур”, — демиш.

Алҳосил, жаҳолат инсоният номина ярашмаган бир сифат ўлдигиндан баҳамаҳол илм йўлида ҳаракат қилмақ, ақли салим соҳибларининг ҳикматли сўзларидан ҳиссаланмақ, азиз жонимиздан азизроқ (авлодларимизни) жаҳолат ва нодонлик балоларидан қутқармақ учун жонимиз бориचा, кучимиз еткунча қолишмоқимиз лозим ва лобуддур.

Эй жаҳолат нори бирла ёнди жисми покимиз,
Илмсиз қолдук оёғ остида мисли хокмиз.
Ўсди илму маърифатла бошқалар арар каби,
Тарбиятсиз мужмаил монанди занги токмиз.
Жисман ахлоқин тузатди нослар, таннослар,
Кир чопон, кўкрак очуқ, яхтак яқоши чокмиз.
Ғайрилар ташлаб жаҳолат бодасин ғамдан халос,
Биз эса масти жаҳолат кўкнори, тарёкмиз,
Айши-ишрат бўлса ҳар қанча қилурмиз бемалол,
Диний ишлардан, ибодатдан қочар бебокмиз.
Дори дунё илм ила пурнур ўлан бир вақтда,
Жаҳл водийсинда ёткандур хотун, эркокмиз.
Ўйламақ лозим эмасми, эй Муҳаммад уммати?
Фарзу суннатдан чиқуб, бизлар қаён кетмокмиз.
Жоҳилон билгайми, нафъи, судини, эй олимон?
Тобакай яхши-ёмонга етмагай идрокимиз.
Илм яхшими, жаҳолатми, тушунмаймиз ҳануз,
Ақлимиз йўқми бизим, мажнунми ё тентокмиз?
Ичкулук “Уммул хабоис”, дедилар пайғамбарим,
Кеча-кундуз ҳўб ичармиз, жоҳили нопокмиз.
Басдур, эй Ҳижрон, жаҳолатдан ғапурмақ шунчалар,
Тўғри сўз туғанга ёқмайдуру деган ўрноқмиз.

САФОҲАТ БАЛОСИ

Сафоҳат деб бузуқ ва ғайри машруъ ерларга сарфи умру мол қилмакни айтилуру. Сафоҳат энг ёмон хулқлардан саналган бир сифати замимадуруки, кишини дучори яъсу надомат этмакдан бошқа, шуҳрат ва эътиборини ер ила яксон қилуру ва ўринсиз ерга сарф қилинган нарсанинг қийматини қайтариб олмоқ мумкин ўлмадиги (каби) сафоҳат дунёсига исроф қилинган азиз умру ва ҳаётнингда иодасининг имкони йўқдур. Инсон ҳар ҳолда ўз нафсининг идорасини таъмин қилуб, бахтиёрона бир маишатга қодир бўлса, ҳақиқатан масъудияти инсониясини йўлга солган

бўлур. Сафоҳат ёлғуз бир оиланинг эмас, бутун бир қавмининг мол ва сарватини маҳв этмакка қодирдур. Ҳатто номус ва фазилатига махсус бўлган ҳурмат ва риоятини ҳам барбод қилур. Шунинг учун инсон кўрпасига қараб оёғ узатмаса, даромадига қараб харожат қилмаса, иқтисод йўлини риоят қилмаса, нафсининг ёқасини сафоҳат қўлидан қутқаролмас. Мол ва ҳаёт қадрини билмаган ва кўрнамаклик қилган бўладур. Сафоҳат балосига мубтало бўлган кишиларнинг бошларига шундай бир қора кунлар келадурки, “Оҳ, сафоҳат, офатижон, балойи мол экансан”, деб фиғон қилмак фойда бермайдур. Афсуски, манбаи вужудимиз бўлган ёхуд ҳақиқий онамиз бўлган ватанимиз, яъни тупроғимизни озгина баҳога сотуб, пучак пуллар олганимизга ўхшаш, осори атиқаларимизнинг эвазига сохта ашёлара молик ўлдиғимиз каби бисотимизда бор илм ва маърифатимиз, мол ва сарватимизни ҳавойи нафсониямиз учун “гардкам” уруб, бой бериб, кўзимизга зийнатлик либосга ўралмиш фоҳиша хотун каби жилвагар ўлуб кўринган сафоҳат бозоридан бузуқ ва фасод ишларни сотуб олурмиз.

Ҳосили калом, инсон умриндан бир дақиқасини, молиндан биргина чақасини ўринсиз ва ғайри маъруф ерлардан бирига сарф қилса, бу дунёда хор, охирада аламлик азобга гирифтор бўлишида шубҳа йўқдур.

БАЙТ

Сафоҳат офатижондур жаҳонда,
Сафоҳат биздадур ушбу замонда.
Юқумлик бир мараздандур сафоҳат,
Юқуб андин туғулур ҳар фалокат.
Сафоҳат маҳв эдар умринг, ҳаётинг,
Умид этма сафоҳатдан нажотинг.
Сафоҳат айлағай молингни торож,
Бўлурсан охири номарда муҳтож.
Берубдур ҳақ сенга жуз ихтиёрий,
Ризо эрмас бузуқ корингга бори.
Азиз умрингни ғафлатда кечурма,
Сафоҳат жомини нафса ичурма.

Шариат йўлида қил истиқомат,
Сафоҳат охири ҳасрат, надомат.
Душун, жони азизинг эҳтиёт эт,
Мусаффо йўл пайғамбар ортидан кет.
Сафоҳат ўйлама ороми жондур,
Бутун виждон ила жонга зиёндуру.
Фақирлики пула сотуб олурсан,
Душунгил, душмана муҳтож қолурсан.
Сафоҳат душмани номус, шонинг,
Буюк бир офати руҳи равонинг.
Қабоҳатдур, сафолатдур сафоҳат,
На “Ҳижрон” лиғ фалокатдур сафоҳат.

ҲАМОҚАТ

Ҳамоқат ақл ва маърифатнинг камлигиндан ҳосил бўладурган энг ёмон хулқларнинг биридур. Ҳамоқатнинг маънийи луғавийси балоҳатга яқин ўлдиғидан баъзи ҳукамо аҳмақларнинг жаҳди мураккаб асҳобиндандур, демишлар. Аҳмақ кишиларни бир ишда ақлий ва нақлий далиллар ила кўндуруб бўлмас, ҳамон ўзум биларманлиғларидан айрилмаслар.

Ибн Сино ҳаким: “Очуқ ва моддий далил ила исбот қилинмаган бир нарсани инкор қилмак асари ҳамоқатдур. Оқил инсон бир масаланинг ҳар бир жиҳатини ўйлар, тадқиқ ва тафтиш қилур, қатъий ҳукм қилмоқда шоммас, маънавий жиҳатини ҳам тушунур. Далилсиз, ҳужжатсиз бир жумланинг қиёсини рад

ё қабул қилмак аҳмоқликдан ҳисобланур”, — демиш. Аҳмақлик давосини топмак мушкил бўлган бир иллатдур. Луқмони ҳаким: “Ман ҳар бир маразнинг дафъини ва чорасини топдим, фақат аҳмақлик давосини тополмадим”, — демиш.

Ҳар бир касалнинг давоси вордур,
Аҳмақ касалининг йўқ давоси.

Сукрот ҳаким: “Аҳмақ киши сукут ила аҳмақлигини ёпса, ўртача оқиллардан ҳисобланур эди. Лекин аҳмақлик ила сукут иккиси бир одамда жам келмас”, — демиш.

Ахлоқ уламолари қошинда ҳамоқат жаҳолатдан ёмонроқдур. Зероки, жоҳилда фақат бир жаҳл бор. Аммо аҳмақда бир неча соҳиби ақлни алдайдурган ёлғон-яшиғ сўзлар бўлурки, кўп кишиларни алдаб йўлдан чиқарадур. Жаҳолатнинг давоси илм ўлдирғи каби ҳамоқатнинг дармони ақл ва фикрдур. Инсон ўз нафсига жабр этуб бўлса ҳам, назари диққат ила ибрат кўзини очмак учун саъй ва ғайрат қилса, аҳмақлик балосидан қутилуру. Тарбия, назариядан маҳрум бўлган инсон ҳар вақт фалоқат ва ҳасрат тузоғига тутилуру.

Доруси йўқ деди ҳукамолар ҳамоқатинг,
Суду зиёни билмағай аблаҳ қиёфатинг.
Ҳар ким ўзини билмаса, билгайми ўзгани?
Қайғусина тушулмағай афроди миллатинг.
Жаҳл ўлса бир балодуру ҳамақ бедаво.
Ҳар иккисидур очрувчи олому гурбатинг.
Аҳмақ билурми дин ила миллатни қадрини?
Аблаҳ билурми қиймати меҳру муҳаббатинг?

АТОЛАТ

Атолат деб дангаса ва ялқовликни айтилуру. Атолат инсоннинг саодатлигининг зўр офатидур. Танпарварликдан пайдо бўладурган ёмонлик маишат жиҳатидан наслга ҳам таъсир қиладур. Ҳар хил файз ва камолотдан маҳрум қилуб, кишини хор ва залил яшатмак ила баробар умри сафолат чуқурига ирғитадур. Киши ҳаёти борица, кучи етканча чолишмоқға мукаллафдур. Лекин дунеда ҳар бир саъйдан мақсуд бўлган самара дарҳол ҳосил бўлмайдуру. Ҳалво деган ила оғиз сучимайдуру. Шунинг учун саъй ва ғайрат асҳоби ҳар вақт жиддий ҳаракатда бўлуб, доимо саъй машруъада сабот ва матонатда шавқ ва завқ ила давом қилурлар. Ҳар бир саъйнинг мукофот ва натижасини кўрмак мумкин бўлса ҳам, ул мукофотнинг зоҳир бўлиши, кўриниши етушган вақтда маълум бўладур. Масалан, бир дарахтнинг меваси тўрт-беш йил тарбия қилгандан сўнг, мева етиштиргани каби бир шогирднинг мактаб ва мадрасада саккиз-ўн сана доимий саъй қилганидан сўнг, емиш ва ҳосилоти илмияси зоҳир ва мушоҳида ўлунуру. Шунга ўхшаш ҳар ишнинг самараси бир неча вақт чолишмоқ ва саъй қилмак сўнгидан зоҳир ва ҳувайдо бўлуру. Алҳосил, ялқов

ва ишсизликга ҳуй қилган кишилар дунё ва охиратда моддий ва маънавий саодати инсониядан маҳрум ва бебаҳра қолурлар. Расули акрам набийи муҳтарам саллоллоҳу алайҳи васаллам афандимиз: “Эй, аллоҳ! Санга сиғинаман, қайғу ва ҳасратдан, довдираб қолув ҳам ялқовликдан, бахилликдан ва қўрқоқликдан, қарз оғирлигидан ҳам одамларнинг устин бўлувиндан” (сақлагайсан), — демишлар.

Атолат душмани жондур, ёмондур,
Чақар жисмингни бирафъи йилондур.
Мағас қувғин еғай ялқовлигидан,

Ари меҳнат қилур ороми жондур.
Бу дунёга киши ишловга келган,
Тузук тикмаса косибга зиёндр.

ҲАСОСАТ

Ҳасосат деб тамаъ ва зиллатни бўйнига юклаб, орғуқча ҳирсини дунёга қўймакни айтилар. Ҳирс ва тамаъга ифрот даражада юз тубан кетган баҳил, қанча шаъну шараф соҳиби бўлса ҳам, нафсининг ёқасини фақирона бир мазаллатдан ва ҳорлиқдан қутқаролмас.

Фақир ва муҳтожликдан сақланмак фикри ила баҳил ва хасислик йўлини тутган кишилар ақл ва ирфон соҳиби саналмаслар. Зероки, хасислик соясида жаноби ҳақнинг раззоқ ва халлоқи олам ўлдиғини ёдларидан чиқаруб, зўр хатоларга дучор ўлурлар. Хасис ўлан инсон қанча зиллат ила жам қилган сарватиндан закот ва ушрини адо қилмакдан ожиз, саодати инсониятдан маҳрум бўлуб, жазойи абадига маҳкум бўлур. Ипак қурти пилла ичида ўралиб ҳаётини маҳв қилур. Қанча меҳнат ва машаққат ила ҳосил қилган ипагидан бошқалар фойдаланурлар. Шунга ўхшаш хасис инсон мол ва дунё жам қилмак ила ўралуб, овора ва саргардон бўлуб, азиз жонини бошқалар учун фидо қилур. Дунё иззатидан, ҳаёт лаззатидан бебаҳра кетгани каби вафот вақтидаги надоматидан ҳам фойда йўқдур. Расули акрам набийи муҳтарам саллоллоҳу алайҳи васаллам афандимиз: “Бор давлати ила аҳлу аёлига торлик қилган кишилар ёмон кишилардур”, — демишлар.

Хасислик бирла йиғган мулку молинг,
Ҳамачдек гўллаган ашё, манөлинг,
Лаҳад кирсанг, қолур ворисларингта,

Нечук кечгай сени ул кунда ҳолинг?
Китобингдан ҳисобни сан берурсан,
Ҳалос ўлмак баид эҳтимолинг.

РАҲОВАТ

Раховат деб танпарварлик, ғайратсизликни айтилар. Умид ва саяйнинг энг зўр душмани раховатдурки, ҳиссиёти ғайратпарваронамизни маҳв ва барбод этар ва бир неча маъюсона фикр ва ҳаёлларга дучор ва гирифтор этар.

Ибн Сино ҳаким: “Саъй ва ҳаракат ила ўлмак мавти мусаммодур. Раховат ила жон бермак ажали қазодур. Ғайратсизлик

тирик ўлукдин иборатдур. Ўлукларнинг макони тириклар орасида эмас, тупроғ орасидадур”, — демиш.

Луқмон ҳаким: “Танпарварлик умид ва муваффақиятнинг қувватини кесадурган бир мараздур. Саодати инсониядан маҳрум бўлуб, маъюсона яшамак раховат, ғайратсизлик асаридур”, — демиш.

Расули акрам набийи муҳтарам саллоллоҳу алайҳи васаллам афандимиз: “Аллоҳга сиғинингиз! Фақирликдан ҳам муҳтожликдан, кишига зулм қилмакдан, ўзингизга зулм қилдурмакдан (сақланинг)”, — демишлар.

Кишига дангасалик шаън—шарофатми верар?
Ялқов инсон кишига хайру саховатми верар?
“Бўлмаганларга бўлишма” — дейдилар боболариз.
Бўлса ғайратсиз агар, миллата хизматми верар?

АНОНИЙЯТ

Анонийят деб худбин, мутакаббир, манманликни айтилуру. Манманлик жоҳилона кибру ғурурдан пайдо бўладурган энг ёмон хулқларнинг биридурки, кишини ҳар ерда маъюс ва маҳжуб қилуру. Керак инсон ўзини оламга танутмасун, керак бўлса олам ўзини тануб олсун. Бу сифат эса ёмон хулқлардан ҳазар қилган кишиларгагина муяссар бўладур. Кеккаюб ўсуб кетган дарахт яхши мева қилмагани каби кибр ва манманликдан фазилат ҳосил бўлмас. Ахлоқи яхши инсонлар ўзларидаги фазлу камолот асарини халойиқга хуш хулқлик ва тавозуъ ила кўрсатурлар. Расули акрам набийи муҳтарам саллоллоҳу алайҳи васаллам афандимиз: “Ибодатнинг афзали тавозуъдур”, — деб, бизларга кибру манманликни қандай зиллат ва хорлик ўлдиғини баён қилмишлар. Алҳосил, кибр ва манманлик балосига гирифтор бўлган кишилар қаю ерда бўлса бўлсун, дучори ажзу ҳақорат бўлурлар.

Азозил кибр қилди, бўлди шайтон,
Такаббурлик қилурми оқил инсон?
Тавозуъ пеша қил, аслингни қил ёд,
Вужудинг хок эрур, эй одами зод!

АДОВАТ

Адоват деб бировга ҳусумат ва душманлик қилмакни айтилуру. Адоват виждонни беҳузур қиладурган энг ёмон хулқлардан ўлдиғини инсон яхши билса эди, ҳеч вақт азиз жонини аламлик азобга гирифтор қилмас эди.

Сукрот ҳаким: “Ман душманим бўлган бир одамга адоват қилмайман. Зероки, менингадоватим душманининг ҳусуматини зиёда қилуру. Мен адоватга қарши дўстлик ила муқобала қилуб,

хусуматни муваддатга айландуруб, душман кишиларни ўзумга эл қиламан”, — демиш.

Афлотун ҳаким: “Дилдаги адоват темирдаги зангга ўхшар. Занг темирни егани каби адоват қалбни азобга соладур”, — демиш. Ҳазрати Муҳиддин: “Хусумат ва адоватдан қутулмоқ, бировга жабру зулм бўладурган ишдан эҳтиёт бўлмак, душман пайдо қиладурган ҳаракотдан ихтироз қилмак ила бўладур. Ман ҳеч кимга адоват қилмоқга лузум кўрмадим, чунки ҳозиргача ман ҳеч душманга учрамадим”, — демиш.

Алҳосил, ёмон хулқларнинг ёмони бўлган адоват шундай бир ёмон сифатдурки, барча бузуқ ишларни туғуб, катта бўлуб чиқадурган ери адоватдур. Адоват эса нафсониятдан пайдо бўлур. Нафсоният эса фаришталарнинг устои ўлан азозилга Шайтонур- ражим исмини берган шоёни ихтироз бир сифати замимадур. Адоват ила нафсоният иккиси тарбиясиз дилга ҳосил бўладурган бир иллати жисмониядурки, бунинг биринчи иложи виждон ва инсоф узра ҳакимона тадбир ва ҳаракотимизга боғлидур. Ҳаммага очуқ ва ойдиндурки, адоват дарахти хусумат мевасини чиқарур. Агар адоватни кесуб ташлаб ўрнига муҳоласат новдаси уланса ва бу сояда муҳаббат ва улфат меваси нишона қилур. Расули акрам набиййи муҳтарам саллоллоҳу, васаллам афандимиз: “ Аллоҳ таолони суймаган одам хусумат ва даъвосинда қаттиғлик қилган одамдур”, — демишлар.

Адоват балоси бизларни нетди. Зидлик қилдук, мол ва давлатлар кетди,
Адоват қилма деб ҳақ бизга айтди. Молдан ўтуб, охир жонларга етди.

НАМИМАТ

Намимат деб сўз юритмак, чақимчиликни айтилар. Наммомлик фасоди ахлоқдан туғуладурган ёмон хулқларнинг биридур. Наммомлик нифоқ ва фасоднинг асоси ўлдиғи учун бу ёмон сифатни ўзига маслак қилган кишилар халқ назарида мунофиқ ед ўлунурлар. Икки мўъмин орасида сўз юрутуб, бирини бирига душман қилуб, икки орага нифоқ ва адоват оташларини солуб, бир-биридан жудо ва хонавайрон қилмакни дилида зарра қадар имон ва инсонияти бор инсонларнинг виждонлари асло қабул қилмаса керак. Баъзи адоват ва хасадчи кишилар бировнинг шаънида йўқ сўзларни ифтиро ва бўҳтон қилуб, ул кишини қадр ва обрўсини тўкмак ва эътибордан тушурмак ниятида ҳар кимга сўзлаб юрурлар. Мундай кишиларни шариатда шаҳодатлари мақбул эмасдур, ҳамда уйдурма сўзларининг ҳақиқати билинуб қолуб, бировга қазиган чуқурларига ўзлари йиқилуб, халқ орасида чақимчилик исми ила ёд ўлунуб, тезгина қадр ва эътибордан тушуб қолур. Қалби пок ва виждони саломат ўлан инсон бу каби ҳийла ва тазвирдан тилини тияр. Чунки мундай фасод ахлоқга

мубтало бўлган арбоби нифоқ фақат халқ қошида эмас, жаноби ҳақ назаринда ҳам суюмсиздур.

Наммом ва ғийбатчи кишилар дарахт илдиизига тушган бузоғ-бош каби халқ орасида иттифоқ ва улфатнинг ковокини кемуруб, умумий халқ ва миллатнинг яшамоғи учун лозим бўлган муҳаббат дарахтини емурурлар. Бировни ёмонламак, ёлғон сўйламак, ҳақиқатни беркитмак, муҳофизатна йўлига кетмак, шаръан харом бўлган ғийбатни ғарбикоб қилмак бўладур. Шахсий ғараз ёхуд манфаати шахсияси учун бир кишидан эшитган сўзини ўз мақсадига мувофиқ бир неча турли маънолар ила бузуб сўйламак зўр айб ва гуноҳдур.

Ҳосили калом, ўз жинсига ёмонлик қилмак ва ёмон сўзлар ила ёд қилмакни одат қилган кишилардан қочмак ва ҳазар қилмак лозимдур. Расули акрам набийи муҳтарам саллоллоҳу алайҳи васаллам афандимиз: “Асҳобимдан бири иккинчисининг сўзин кетурмасун, зероки, ман Сизга садрим саломат, қалбим роҳат ўлдўғим ҳолда учрамакни суярам”, — демишлар.

Ҳукамолардан бири: “Мол ва ашё ўғриларида кўпроқ одамлар орасидан дўстлик, улфат, муҳаббатни ўғирлайдурган одамлардан сақланмак лозимдур”, — демиш.

БАЙТ

Чақимчилар бузар улфат ҳисорин,
Нифоқа ўғратур миллатни корин.
Чақимчи тил ёмон аждар тилидан,
Солур жонга аламлик захри морин.

Ёмон тил минг тилим бўлғони яхши,
Сочар уммат аро кину ниҳорин.
Ёмон тил соҳибининг душманидур,
Йўқотгай шаъну шавкат эътиборин.

ҒИЙБАТ

Ғийбат деб бир кишининг камчилик ва қусурини орқасидан сўйламакни айтилуб. Ғийбатни сўйламак ҳаром ўлдиғи каби эшитмак ҳам ҳаромдур. Киши ўз нафсига лаззат умиди ила бировни ғийбат қилуб, этини чайнамак гуноҳ ҳам инсоният номина ярашмаган энг ёмон ахлоқи замималардандур.

Инсон бошқа гуноҳларни нафсининг лаззати учун қиладур. Аммо ғийбат соҳиби лаззат ўрнига ўз бошига ёки бир бошқа кишининг бошига бир бало ҳозирлайдур. Чунки сўз боруб ғийбат қилинмиш кишининг қўлоғига етар. Ҳазаб қони ҳаракатга кирар. Ғийбатчидан уч олмак фурсатини пойлар. Шундай қилуб, ғийбат соясига икки мусулмон орасига зўр душманлик тушар. Охири ўлумгача боруб тиралур. Шул тариқа ғийбатдан туғулган адоват чузулмоқча оид бўлуб, душманлик зўраюб, ўз ораларидаги хусусий жанжаллар ила азиз умрларини уздируб, умумий халқ фойдаси учун ишланадурган миллий ишлардан маҳрум бўлмаклари ила баробар аҳолининг орасидан иттифоқнинг йўқолувиға сабаб бўлурлар.

Алҳосил, қайси бир миллатнинг орасида бирлик кутарилуб,

нифоқ ва адоват ҳукм сурган бўлса, ул қавмнинг инқироз дунёсига юзланганлиғи тарих саҳифаларидан маълумдур. Расули акрам набийи муҳтарам саллоллоҳу алайҳи васаллам афандимиз: “Ғийбатдан сақланингиз, ғийбат зинодан ҳам ёмонроқдур”, — демишлар.

Агар журму гунаҳ бўлсун десанг оз, Қулоққа пахта тик, ғийбат эшитма,
Тилингни сақла ғийбатдан қишу ез. Шикоятчи кишига бўлма дамсоз.

ҲАҚОРАТ

Ҳақорат деб бир кишининг нафсига, иффатига тегадурган сўзлар ила қадр ва эътиборини тушурмак ниятида ёмон муомала қилмакни айтилу. Уламолар диний китобларда: “ташбиҳи зино гуноҳи кабирадур, - бировни ҳақорат қилиш улуг гуноҳлардандур”, — демишлар. Лекин бизларнинг орамизда хотун, қизга борушуб, бир-биримизни ҳақорат қилмак одат ҳукмига киришдур. Бунинг сабаби ахлоқсизлик, гуноҳ ва савобни фарқ қилмағонимизнинг самарасидур. Ҳақорат таҳқир қилинган кишининг дилига ўрнашуб, шундай ёмон жароҳатларни очурки, фурсатни ғанимат топуб ўч ва интиқом олмагунча тузалмайдур. Расули акрам набийи муҳтарам афандимиз: “Икки одам бир-бирини сўкса, гуноҳ бошловчига бўлур. Магар қарши бўлган киши ортуқ кетса, ҳар иккиси ҳам гуноҳда ўртоқ бўлурлар. Яна муъмин қариндошини сўкмак фосиқлик, онлар ила урушмак куфрдур”, — демишлар. Шул хусусда Мирзо Бедил:

Зи ҳарфи но мулоийм заҳмати дилҳо машав Бедил,
Ки ҳар жо жинси санги ҳаст, бошад душмани айно

Таржимаси:

Ёмон сўзлар илан дилларга заҳмат бермагил Бедил,
Не ерда тошни жинси бўлса, бўлгай шишага душман, деб

инсонларнинг дилини шишага, ҳақорат ва ёмон сўзларни тошга ташбиҳ қилуб, ёмон сўз кишининг шиша каби нозук дилини парча-парча қиладур, — демишлар.

ҚАРИМТАЛИК ДУНЁДУР.

Мол ва дунёга мағрур бўлуб, ҳар кимга ҳақорат кўз ила қараган кишилар тезгина ўзлари ҳам хор ва ҳақоратга дучор бўлурлар. Ҳақорат ва бировни хўрламак сўз ва иш ила ўлдиғи каби қалам ва ёзув ила ҳам бўладур. Баъзи адаб ва тарбиядан маҳрум муҳаррир ва шоирлар бўладурки, дилларига келган нарсаларни қайтармасдан, ахлоқ ва адабни риоя қилмасдан, халқдан ибo қилмасдан, бачча ва жувонлар шаънига мувашшаҳми, ёки бир муъмин биродарларининг ҳақида ҳажв ва истеҳзоми ёзуб,

матбуот ва адабиёт дунёсини ифлос ва мулаввас қилмак ила баробар ўзларига ҳамсуҳбат бўладурган ёшларнинг ахлоқини бузулмоғига сабаб ва намуна бўлурлар.

Кўп ўтурма ёмоннинг суҳбатида,
Пок бўлсанг, сени қилур ифлос.
Кўр, нечук офтоб равшандур,
Хира қилса, булут кўруб бўлмас.

ЖИБОНАТ

Жибонат деб қўрқоқ ва юраксизликни айтилуру. Қўрқоқ кишилар ваҳм ва хаёлот асири бўлуб, бир ишни ишламакга жасорат қилолмаслар. Қўрқоқлик энг ёмон хулқларнинг биридур. Чунки қўрқоқ кишиларнинг сўз ва ваъдаларига ишонуб бўлмагани каби йўл ва сафарда ҳам ҳамроҳ бўлмак хатодур. Зероки, юраксиз кишиларда сабр ва сабот, журъат ва матонат каби яхши сифатлар бўлмайдур.

Қўрқоқликнинг боши тарбиясизлик ўлдиғи каби охири ўлумдур. Бирдан бир нарсадан қўрқуб, юраги ёрилуб, ўлуб қолган қўрқоқлар ҳам бўладур. Шул хусусга биз туркистонликлар ҳеч аҳамият бермаймиз. Болаларимизни яхши тарбия қилмаймиз, “ана, ола бўжи келвотти” деб қўрқоқ ва юраксиз қилиб ўтираимиз. Шунинг учун бизларнинг болаларимиз ҳеч нарсага жасорат қилолмайдурган, кеч бўлса уйдан эшикка чиқолмайдурган, ҳатто ўзининг соясидан қўрқадурган юраксиз бўлуб ўсадур. Булар киши бўлганда ҳам фойдали ишларни ишловдан маҳрум бўлуб, фақир ва муҳтожликда қолурлар. Бас, қўрқоқлик соясида ўзларига энг бўлмаган юраксиз кишилардан миллатга бўй бўлолмасликлари табиийдур. Расули акрам набиййи муҳтарам саллоллоҳу алайҳи васаллам афандимиз: “Дунёлар йиғдуруб, оҳвоҳ чекдуруб қайғуга соладурган бахиллик каби юраги ёрилуру даражада қўрқоқлик каби эр кишида бўлган сифатларнинг ёмони йўқдур, яна қўрқоқ савдогар ҳар замон фойдадан маҳрум бўлуру. Жасоратли, баҳодир савдогарларнинг доимо ризқи ортар”, — демишлар.

ҲАСАД

Ҳасад деб бир одамга жаноби ҳақ тарафиндан берилган неъмат ва давлатнинг заволини тиламакни айтилуру. Ғийбат, бўҳтон, суъизан каби ёмон хулқлар ҳасаддан туғилуру.

Ҳасад ахлоқи заималарнинг энг зарарлигидур. Жаноби ҳақ Қуръони каримда “Ва мин шарри ҳосиден изо ҳасад” деб ҳосиднинг шарриндан ўзига сигинмоқни амр этмишдир. Ҳукамолар ҳасадни оташга ўхшатмишлар. “Оташ ўзидан-ўзи ёнуб кул бўлгани каби ҳасудларнинг ҳасади ҳасад ўти ила эруб, маҳв ва барбод бўлуру”, — демишлар. Ҳасаднинг ёмонлигининг сабаби аллоҳ таолога қаршу эътироз ўлдиғиндандур. Зероки, ҳасуднинг

“Оҳ! фалончининг мол ва давлати, иззат ва саодати манда бўлса, роҳат ва сафони ман сурсам эди” зимниндаги ҳаёлоти ҳарисонаси жаноби ҳақнинг ўлчаб берган ризқига қаноатсизлигининг нишонасидур. Ҳолбуки, жаноби ҳақ бир неъматни бировга абас ва бекорга ихсон қилмайдур. Бунинг сир ва ҳикмати ўзининг илми азалийсига маълум шайлардандур. Банда ҳасад қилгани ила йўқ, ёрдам қилгани ила бор қилолмайду.

Алҳосил, ҳасуд доимо яъс ва ҳасрат орасида умргузаронлиқ қилур. Қанча мол ва дунёга молик бўлса, яна ҳасадиндан фароғат ва роҳат юзини кўрмасдан дунёдан кетар. Расули акрам набиййи муҳтарам саллоллоҳу алайҳи васаллам афандимиз: “Мўмин ғибта қилур, мунофиқ эса ҳасад қилур”, — демишлар.

Ғибта деб бир одамнинг даража ва молини заволини орзу қилмай “, кошки мен ҳам шундай бўлсам эди” орзусида бўлмоқни айтулур. Ғибта эса мазмум эмас, мамдуҳ бир сифатдур.

Инсон дунёда яхши ишларга ғибта қилуб, ўртак олуб, ўзини саодати абадияга эришдирур. Ҳазрати Али: “Ҳасад ҳосиднинг адоватиндан, кибр ва шақоватиндан пайдо бўладурган ахлоқи замимаду. Шунинг учун ҳасуд доимо азоби руҳоний ичинда яшар. Бир кишининг саодатини кўрган замон ҳасад оташига ёнар. Ҳосидга мундан қаттиғ жазо бўлурми?”, — демишлар.

Сукрот ҳаким: “Ҳасадчи киши бир он ва бир замон роҳат ва фароғат юзини кўрмас. Дунёда қанча меҳнат ва мусибат бўлса, барчаси ул бечорани ўраб олмишдур”, — демиш.

Арасту ҳаким: “Дунёда ҳаммадан ҳосиднинг юки оғирдур, чунки ул бечора бутун дунёдаги шод ва масрур одамларнинг қайғуларини ўз устига юклаб юрадур”, — демиш. Расули акрам набиййи муҳтарам саллоллоҳу алайҳи васаллам афандимиз: “Ҳасад қилувчилар, сўз юритувчилар, ғайбдан хабар бергувчилар мандан, ман ҳам онлардан эмасман”, — демишлар.

БАЙТ

Бутун бўлмас ҳасуднинг парча нони,
Куяр ҳосидни доим жисму жони.
Ҳасадчи хоҳ фақир ўлсун ва ё бой,
Ҳасад норила ёнғай устухони.
Очар доим куюб мақсуда ҳосид,
Чиқар тандан азиз руҳи равони.

КИЗБ

Кизб деб ёлғон сўзни айтулур. Ёлғончи кишиларни каззоб дейилур. Пайғамбаримиз: “Ал каззобу ло уммати” — ёлғончи менинг умматимдан эмасдур”, — демишлар. Жаноби ҳақ Қуръони каримда: “кизбни имони йўқ кишилар сўйларлар”, — демишдур. Оқил ва диёнатли кишиларга ёлғон сўзлардан тилларини

сақламак ила баробар, авлодларини ёлғонга одат қилдурмасдан тарбия қилмакларни энг муқаддас вазифайи инсонияларидур.

Баъзи ўғрилиқка одат қилган ўғрилар бўлур эмишки, бировнинг молини ўғирламоққа қодир бўлмасалар, ўз молларини ўғирлар эмишлар. Шунга ўхшаш ёшликдан ёлғонга хўй қилган ва ёлғондан лаззат олган кишилар бировни алдамак гуноҳлигини билсалар ҳам “тарки одат амри маҳол” мафҳуминча тилларини ёлғондан тиёлмаслар.

Баъзи вақтларда ўз оилаларини ҳам вайрон ва паришон қилмакдан тортинмаслар. Ҳеч бўлмаса наммомлик ва мудоҳана йўллариға икки мўъмин орасига нифоқ ва адоват солуб, ҳатто бутун бир оиланинг бузулишиға сабаб бўлурлар.

Расули акрам набийи муҳтарам саллоллоҳу алайҳи васаллам афандимиз: “Ёлғондан сақланингиз, чунки ёлғон имондан йироқдур”, — демишлар. Пайғамбаримиз фақат уч ерда ёлғоннинг мубоҳлигини баён қилуб, “бири муҳораба замонида, иккинчиси эр ва хотунни ризо қилмоқда, учинчи икки мўъмин орасини тузатмакда ёлғон сўйлов жоиздур”, — демишлар.

БАЙТ

Агар қилса киши ёлғонга одат,
Разолатда яшаб чекғай надомат.
Халойиқ ичра бўлмас эътибори,
Тегар бошиға чўқ санғи маломат.
Киминг бўлса агар ёлғончи исми,
Бу исми ўзга бўлмас то қиёмат.
Ишонмас эл ёлғончининг сўзига,
Агар бўлса сўзи кашфу каромат.

НИФОҚ

Нифоқ деб кишининг олдида бир хил, орқасидан бошқа хил сўзланадурган сўзни айтилар. Мундай сўзларни сўзловчи икки юзлама кишиларни мунофиқ дейилур. Баъзи ҳийлакор, кўрнамак, ёлғончи мунофиқлар бўлурки, манфаати шахсиялари учун сизни қурбон қилур. Ош ва нонингизни емак учун олдингизда изҳори дўстлик ва миннатдорлик қилуб орқангиздан сирру асрорингизни душманларингизга элтуб, ғийбат ва шикоятингизни қилуб, алардан ҳам ўз нафсига бир ҳисса чиқарур. Мундай мунофиқлар дўстлик ва иттифоқнинг душмани ўлдиғиндан дунёда иззат, охиратда роҳат юзини кўрмаслар. Ҳар вақт инсонлар орасида тўғри сўзлик, оқ кўнгиллик яхши кишилар ўлдиғи каби мунофиқ, икки юзлик кишиларнинг бўлиши табиийдур. Шунинг учун ҳар ҳолда ақл ва тажриба соясида эҳтиёт узра ҳаракат қилмак, оқ ила қорани, яхши ила ёмонни, дўст ила душманни аюрмак, қалби пок, хулқи тоза, ахлоқи яхши кишилар ила ҳамнишин бўлмак, икки юзлама, ахлоқсиз, харом-харишни фарқ қилмайдурган мунофиқлардан ҳазар қилмак ва жирканмак лозимдур.

Расули акрам набиййи муҳтарам саллоллоҳу алайҳи васаллам афандимиз: “Биродам икки юзлик бўлса, қиёмат кунда тили ўтдан бўлур”, яна “қайси киши мусулмонлар орасига жудолиғ солса, биздан эмасдур”, — демишлар.

БАЙТ

Мунофиқ ёд ўлунса исми покинг,
Жаҳон бўлгай жаҳим ҳавлнокиг.
Ҳаётинг ранжишу кулфатда барбод,
Тузалмас то қиёмат бағри чокинг.
Кезарсан дарбадар гурбат чекиб зор,
Белинга етмагай асло этокинг.

ТАМА

Тама деб бировдан бир нарса умидвор бўлмакка айтилуру. Аъзо ва жавоҳирлари саломат, куч ва қувватлик кишиларга тама қилмак ҳаром, ожиз ва нотаъон, кучсиз кишиларга мубоҳдур.

Тама балосига гирифтор бўлган кишиларда номус ва ҳаё деган яхши сифатлар бўлмайдуру. Ҳозирги замонда орамизда тама нони билан қорин тўйғузадурган кишиларнинг ҳисоби йўқдур. Агар буларнинг биридан: “биродар сени оёқ-қўлинг бутун, танинг соғ, тама қилмак сенга ҳаром эмасми?”, - деб савол қилинса, “қандай қилай, ота-бобомнинг касби тиланчилик эди, мен ҳам тама орқасидан овқат қилурман”, - деб тамани касбга иснод беруру, турлук-турлук баҳоналар баён қилуру. Шариатда мундай кишиларга тама орқасидан касб қилмаклари мамнӯдир. Алҳосил, тама нони ила суяги қотган, иш ва касбга бўйин қўймай, дангаса ва ялқовликка ўрганган ва одат қилган кишиларнинг ўзларидан яхшилиқ умиди ўлмадиғи каби болаларидан ҳам яхшилиқ кўруру бўлмайдуру. Расули акрам набиййи муҳтарам саллоллоҳу алайҳи васаллам афандимиз: “Киши қўлинда бўлган нарсага қизиқма ! Тамадан сақлан! Зероки, тама ўзи ҳозир бир фақрдур. Намозингни адо қил! Сўнгиндан узр истарга тўғри келадурган ишлардан сақлан”, — демишлар.

БАЙТ

Бўлмагин мубтало дучору тама,
Айлар инсонни хору зору тама.
Йўқ қилуру ҳиммату қаноатни,
Оладуру олдан ихтиёр тама.
Нони миннат учун эғур бўйининг,
Қиладуру кўзини интизор тама.
Юздан откай ҳаёу шармингни,
Ҳайратинг куйдуруру нори тама.
Ҳирси дунё қилади Қорундек,
Ҳотам исминг ютар мори тама.

ЗУЛМ

Зулм деб бировнинг жонига ёки молига зарар еткурмакни

айтилуру. Жаноби ҳақ бутун ер юзидаги инсонларни ҳуқуқда му-совий - баробар қилуб яратмишдур. Мансаб ва давлатга, куч ва қувватга мағрур бўлуб, бировнинг ҳақиға таарруз ва тажовуз қилмак зулмдур.

Катталикнинг иззати зулм ва тааддида эмас, шафқат ва марҳаматдадур. Кичикликнинг лаззати нафрат ва қаршуликда эмас, садоқат ва ҳурматдадур. Шул хусусда Шайх Саъдий:

Ғами зери дастон бэхӯр, зинҳор,
Ғэтарс аз забардастийэ рузгор.

Таржимаси:

Қувватсизлар ғамин еб юр ҳамиша.
Қувватликлардан этгил хавф пеша.

деб кичикларни иззат қил, катталарни ҳурмат қил, маолиндаги ҳикмат ва ибратлик шеъри балиғасини сӯйламишлар.

Дунёда мазлумнинг оҳидан ўткур нарса йўқдур. Мазлумнинг дуоси ижобатга яқиндур. Қўрқмак ва ҳазар қилмак лозимдур. Боболаримиз: “пичоқни ўзингга, оғримаса, бошқага ур”, — демишлар.

Бир киши зулмнинг ёмонлигини билмак учун бошқа бир одам тарафидан ўз нафсига қилинса, чекадурган азобини ўйласа, ёмон фанолиги очиқ маълум бўладур. Ўткан замонлардаги ҳукуматларнинг барпоси адолат ила пойдор ўлдиғи каби, инқироз ва барбоди ҳам зулм ила пойтахтга етуб ва ул золим ҳукуматларнинг тарих саҳифаларида фақат исмлари қолганлиги ҳамманинг маълумидур. Расули акрам набиййи муҳтарам сал-лаллоҳу алайҳи васаллам афандимиз: “Эй бандалар! Аллоҳдан қўрқингиз, Аллоҳни исми ила онт ичаманки, бир мўъмин бир мўъминга зулм қилса, Аллоҳ таоло қиёмат кунда ул одамдан ўч олур”, — демишлар.

БАЙТ

Адолат оби ҳаёту, ситам эрур зулумот,
Бу зулмат ичра киранларга йўқ ҳаёту нажот.
Ҳазон замони келса, гулистон йўқ ўлгандек,
На ерда ҳукм сураб зулм, маҳв улур баракот.
Харобазора дўнур зулм айла билодбод,
Яшар у манзили вайронада бойқуш, ҳашарот.
Агарчи шоҳу гадо иккиси олур бир гўр,
Кафандан ўзгага етмас бутун кучу ҳаракот.
Ўзингдан ожизу кучсизлара ситам қилма,
Кимки золим эрур, кўрмагай улуг даражот.
Ҳазар қил оҳидан, афғонидан у мазлуминг,
Бир оҳ бирла солур бошинга бутун арасот.
Худони ёдида бўл, бўлмагил дил озори,
Айлан Аллоҳинга, Ҳижрон, талаб қилуб ҳожот.

Котиб:

Абдулманнон ибн Абдулмажид

БИР ИККИ СЎЗ

Бан бу асари ночизонами бир неча муаллим биродаларимнинг илтижолари ила ёзмоқ ва нашр қилмоққа ғайрат ва жасорат қилмиш эдим. Алҳамдулилло вал минна иккинчи таъбида муваффақ ўлдум.

Чунки Туркистон мактабларида ўз шевамизда ёзилмиш мукаммал "Ахлоқ" китобининг йўқлиги афроди миллатнинг шундай бир асарга ташна ва муҳтож эканлиги ўзум муаллимлар жумласидан ўлдиғимдан манга ҳам очик маълум ўлди. Шунинг учун кўп вақтлар тажриба сўнгидан адиби муҳтарам шайх Саъдий усулида ёзмоқни, гарчи оғир иш бўлса ҳам, ўзимга муқаддас бир вазифа адо қилароқ бу камчиликни орадан кўтармакни муносиб кўрдим.

Ва шул мақсадга мабни ҳар бир сўзнинг охирига, икки-уч банд шеър ҳам ёздим ва бу ёзган шеъримнинг орасида баъзи арабий, форсий шеърларнинг таржима ва мазмуни ҳам кўрилуру.

Маорифпарвар муаллим биродарларим мени бу асари ожизонамни илтифотсиз қолдурмай, бу хизмати ночизонамни кўздан кечуруб ва бундан сўнг ҳам баним қаламим ила нашр ўлинажақ китобларни лутфан майдони таълима қўймоқ ила баробар табиий ўлан нуқсонларини танбеҳ ва танқид қилмакда ҳиммати маорифпарвароналарини бандадан дариг тутмасалар эди

Тошканд, Абдулла Авлоний
Тахаллус "Ҳижрон".

ЛУҒАТ

А

Абас - фойдасиз, ўринсиз.
 Адоват - душманлик, кек.
 Ажз - кучсизлик, иқтидорсизлик.
 Амал - 1) иш, ҳаракат, 2) мансаб.
 Амора - амр этувчи, қистовчи, буюрувчи.
 Анонийят - манманлик, ғурур, худбинлик.
 Арасот - майдонлар, саҳнлар (бирлиги - арса).
 Атолат - мутаассиблик, мўртлик, бўшлик.
 Афв - кечириш.
 Афрод - яккалар, ёлғизлар (бирлиги - фард).
 Афъи - заҳарли.
 Афъол - ҳаракатлар, қилиқлар (бирлиги - феъл).
 Аъмо - кўр, сўқир.
 Аъмол - амаллар, ишлар (бирлиги - амал).
 Ақсом - қисмлар.
 Аҳком - ҳукмлар, фармонлар.

Б

Баид - йироқ, узоқ.
 Балиғ - нафис, силлиқ.
 Балоҳат - аҳмоқлик, разиллик.
 Барбод - елга, ҳавога совурмоқ.
 Басит - содда, оддий.
 Бебок - бепарво, ҳаёсиз, бевош.
 Бухл - бахиллик, қизғанчиқлик.
 Буъз - кийна, кек, гина, душманлик.

В

Вифор - оғирлик, чидам, улугворлик.
 Вожиб - бажарилиши зарур, мажбурий.
 Воқиф - хабардор, билувчи.
 Вуқур - чидамлилик, бардошлилик.

Г

Гўша - бурчак, хилват, чекка жой.
 Гушанишин - хилватга кирувчи.

Д

Даражот - даражалар, мартабалар (бирлиги - даража).
 Дароз - узум.
 Даст - қўл.
 Дафъ - қайтариш, рад этиш.
 Даҳр - дунё, олам.
 Дигар - бошқа.
 Диёнат - 1) софлик, тўғрилиқ, 2) диндорлик.
 Дор - уй.

Ж

Жавориҳ - бадан аъзолари: қўл, оёқ, кўз, қулоқ каби.
 Жамол - ғўзаллик, ҳусн.
 Жаҳд - тиришиш, астойдил ҳаракат қилиш.
 Жаҳим - жаҳаннам, дўзаҳ.
 Жаҳл - билмаслик, билимсизлик, нодонлик.
 Жаҳолат - жоҳиллик, нодонлик.
 Жибонат - қўрқоқлик, қатъиятсизлик
 Жидд - тиришиш, саъй, чолишиш.
 Жинон - жаннатлар (бирлиги - жаннат).
 Жовидон - абадий, доимий, мангу.
 Журм - гуноҳ, жиноят.

З

Забон - тил.
 Забт - қўлга олиш, эгаллаш.
 Завол - йўқ бўлиш, сўниш, ботиш.
 Зако - заҳилилик, тез тушуна олишлик, зийраклик.

Залил - хор, фақир, тубан.
 Залиллик - хорлик, ҳақирлик.
 Замима - ёмон, ёмонлашга лойиқ, ах-
 лоқи замима - ёмон хулқлар, ярамас
 одатлар.
 Зероки - чунки.
 Зи - тирик, жонли.
 Зидд - қарши, қарама-қарши.
 Зироат - экин, экиш, деҳқончилик.
 Зойеъ - йўқолган, нобуд бўлган.
 Зокир - ёд қилувчи, тилга олувчи.
 Зоҳир - кўриниб турган, ошкор.
 Зоҳиран - юзада, кўринишда.
 Зулумот - зулматлар, қоронғуликлар
 (бирлиги - зулмат).

И

Ийзо - озор бериш, уялтириш..
 Имон - ишонч, эътиқод.
 Иноят - меҳрибончилик, марҳамат.
 Инс - инсон, киши, одам жинси.
 Инқироз - ботиш, орқага кетиш, та-
 мом бўлиш.
 Иода - қайтиш.
 Иртиқоб - киришиш, бирор жиноий
 ишга киришиш.
 Ислоҳ - тузатиш.
 Истиқомат - тургунлик, соғлик, ишга
 чидамлилиқ.
 Истиҳбоб - севиш, маъқуллаш.
 Итоат - бўйсунуш.
 Ифрот - ошириш, ҳаддан ошиш.
 Ифтиро - бўҳтон, тухмат.
 Ифтихор - фахрланиш, мақтаниш.
 Иффат - поклик, тозаллик, номус,
 ёмонликдан сақланиш.
 Ихтироъ - янгилик яратиш, ўйлаб
 чиқариш.
 Иътироз - қаршилиқ, келишмаслик
 Иқтидор - қодир бўлиш, қудрат.
 Ихтироз - сақланиш, эҳтиётланиш.

К

Кабир - катта, улуг, қудратли.
 Кавнайн - икки дунё.
 Каззоб - ёлгончи.
 Калима - сўз, нутқ.
 Калом - сўз, гап, нутқ.
 Камол - тўлалик, мухаммаллик, та-
 лант.
 Карон - чет, чегара, қирғоқ.

Кас - киши, шахс.
 Касир - қўп, мўл.
 Касолат - суштлик, бўшашганлик.
 Кашф - очиш, топиш.
 Кизб - ёлгон.
 Кин душманлик, кўролмаслик.
 Ком - тилак, мақсад.
 Кор - иш, меҳнат.
 Қўшиш - ҳаракат, саъй, тиришиш.

Л

Лафз - оғзаки сўз, ифода.
 Лаъл - қизил рангли тош, қизил лаб.
 Лаҳжа - шева.
 Лисон - тил
 Лобуд - мажбурий.
 Лутф - мулоимлик, раҳмдиллик,
 марҳамат.

М

Мабно - асос, ўзак, пойдевор.
 Мавт - ўлиш, вафот этиш.
 Мазийят - ортиқлик, зиёдлик.
 Мазмун - ёмонланган, нафратли, ёмон
 Мазҳаб - йўл, таълимот, маслак.
 Малак - фаришта.
 Маломат - айбаш, ёмонлаш.
 Мамдуҳ - мақтовли, мақташга лойиқ.
 Мамнуъ - ман этилган, таъқиқланган
 Мамот - ўлим, вафот.
 Масмун - заҳарланган.
 Масрур - хурсанд, шод.
 Масъуд - бахтли, саодатли.
 Матин - мустаҳкам, пухта.
 Матонат - қатъият, бардошлиқ, чидам.
 Мафҳум - фаҳмланган, тушунилган,
 тушунча.
 Машруъ - 1) қонуний, рухсат этилган,
 2) бошланиш.
 Маърифат - билиш, билим.
 Маъсият - гуноҳ, исён.
 Мақбул - ёқимли, гўзал, маъқуллан
 ган.
 Мақол - сўз, нутқ.
 Маҳв - йўқолиш, битиш.
 Маҳд - бешик.
 Маҳкум - ҳукм қилинган.
 Молоҳъни - маъносиз, мазмунсиз.
 Мор - илон.
 Мубоҳ - рухсат этилган иш.

Муваддат - дўстлик, ўртоқлик.
 Мудоҳана - хушомадгўйлик, лаган-бардорлик.
 Мукаллиф - 1) таклиф этилган, 2) бурчдор.
 Мулаввас - ифлосланган, палид, мурдор.
 Мунис - дўст, ўртоқ.
 Мунислик - дўстлик, ўртоқлик.
 Мунофиқ - иккиюзламачи, орага ни-фоқ солувчи.
 Мураббий - тарбиячи.
 Мурид - 1) талаб этувчи, истовчи, 2) эргашувчи.
 Мурофия - тортиш.
 Мурувват - 1) мардлик, жасурлик, 2) саҳийлик.
 Муршид - тўғри йўлга солувчи, йўл кўрсатувчи.
 Мусаммо - номланувчи, аталувчи.
 Мусахҳар - фатҳ этилган, бўйсундирилган.
 Мусибат - қийинчилик, оғирчилик.
 Мусовий - тенг, баробар.
 Мусовот - тенглик, баробарлик.
 Мусоҳиб - ҳамсухбат, дўст, улфат.
 Мутафаккир - узоқ ўйловчи, кенг фикрли.
 Мухоласат - самимийлик, самимият.
 Мушоҳада - кўз билан кўриш, кўздан кечириш.
 Муштарак - умумий, ўртадаги.
 Муқаддас - пок, тоза, нуқсонсиз.
 Муқабала - қарши келиш, қарши чиқиш.
 Муҳиб - севувчи, дўст тутувчи.
 Муҳокама - ҳукм қилиш, бир фикрга келиш.
 Муҳораба - уруш, жанг.
 Муҳтарам - ҳурматли, азиз.
 Муҳташам - ҳашаматли, ҳайбатли.

Н

Надомат - пушоймон қилиш, афсусланиш.
 Назар - қараш, кўриш.
 Назари ибрат - ибрат кўзи.
 Назокат - нозиклик, адаб, тарбия.
 Назофат - тозалик, поклик, озодалик.
 Назоҳат - софлик, тозалик, нуқсонсиз.
 Намимат - чақимчилик.

Наммом - чақимчи.
 Нафсоният - ўз шахсиятига берилиш, ўз нафсига тортиш.
 Наҳй - қайтариш, ман қилиш, тақиқлаш.
 Нифоқ - келишмовчилик, мунофиқлик.
 Ниқор - гина, душманлик, кек.
 Нор - ўт, олов.

О

Одоб - юриш-туришдаги яхшиликлар (бирлиги - адаб).
 Олам - асбоб, қурола (кўпчилиги - олот).
 Ориф - билувчи, маърифатли, доно.
 Осий - гуноҳкор, исёнкор, гумроҳ.
 Осор - белгилар, нишонлар (бирлиги - асар).
 Осида - тинч, ташвишсиз.
 Оташ - ўт, олов.
 Офият - соғлиқ, тинчлик.
 Оқибат - охир, сўнг, натижа.

Р

Ражо - умид, тилак.
 Раззоқ - ризқ берувчи, тўйдирувчи, худо.
 Разолат - пасткашлик, тубанлик.
 Ранж - машаққат, меҳнат.
 Раҳоват - дангаса, танпарвар, ишёқмас.
 Рақобат - қарама-қаршилик, мусобақа.
 Раҳнамо - йўл кўрсатувчи.
 Риёзат - қийналиш, машаққатланиш.
 Риоят - эътиборга олиш.

С

Садоқат - дўстлик.
 Саййид - 1) бошлик, етакчи, 2) пайгамбар авлоди.
 Самара - 1) мева, 2) натижа.
 Саодат - бахт.
 Сарват - бойлик.
 Сафолат - пасткашлик, хасислик.
 Сафоҳат - ақлсизлик, нодонлик, аблаҳлик.
 Саховат - саҳийлик, қўли очиқлик.
 Саъй - ҳаракат, тиришиш, уриниш.
 Саҳв - хато, янглиш.

Силоҳ - қурол, аслаҳа
 Сироят - юқиш, таъсир қилмоқ.
 Собир - сабрли, сабр қилувчи.
 Соил - сўровчи, гиловчи.
 Сурфа - йўтал, кўкйўтал.
 Суъизан - биров ҳақида ёмон фикр қилмоқ, ҳақорат, ҳасд.

Т

Таадди - зулм қилиш, эзиш.
 Тааййиш - шодлик, ҳаётдан роҳатланиш.
 Таарруз - қаршилик кўрсатиш.
 Таассуб - фанатизм, шовинизм.
 Тавозуъ - адаблилик, ўзини паст тутиш.
 Тавфиқ - ёрдам, мадал.
 Тадови - даволаш.
 Тажовуз - ўтиш, чегарадан утиш.
 Тазвир - фириб, алдаш.
 Такфир - кофир (ишонмовчи) деб ҳукм қилиш.
 Талх - аччиқ.
 Тама - очкўзлик, қизганчиқлик.
 Таоли - юксаклик, кўтарилиш.
 Тараддуд - иккиланиш.
 Тафрит - ишга сустлик билан қараш.
 Ташбиҳ - ўхшатиш.
 Таҳлид - қўрқитиш, дуқ қилиш.
 Таҳлика - хавф, хатар.
 Тибб - медицина, табиблик илми.
 Тижорат - савдогарчилик.

У

Убудият - бандалик, қуллик.
 Узр - 1) кечирим, 2) баҳона, сабаб.
 Уламо - олимлар (бирлиги олим).
 Улвийят - баланд мартабалик, юқорилик.
 Улувийя - улуғлик, олий даражали.
 Улвийят - юксаклик, улуғлик.
 Умрон - обод, ободончилик.
 Уламо - олимлар (бирлиги - олим).
 Умнат - кишилар тўдаси, бир пайғамбарга тобе кишилар.
 Уммул - хабоис - ёмонликларнинг онаси.
 Умрон - ободонгарчилик.
 Умур - ишлар (бирлиги - амр).
 Уқубат - азоб, қийинчилик.
 Уҳда - 1) мажбурият, 2) жавобгарлик.

Ф

Фано - тугалиш, йўқ бўлиш, ўлиш.
 Фарт - ортиқлик, чексизлик.
 Фасод - бузилиш, бузуқлик.
 Фасоҳат - сўзнинг равшан, ёқимли бўлиши, чиройли услуб.
 Фатво - шариат қонунларига доир бериладиган йўл-йўриқ, кўрсатма.
 Фатонат - ўткир зеҳн, зийраклик, тез фаҳмлик.
 Фатҳ - 1) очиш, 2) забт этиш, қўлга киритиш.
 Фақир - камбағал, қашшоқ.
 Фидо - қурбон қилмоқ, бағишламоқ.
 Фисқ - бу - бузуқлик, ахлоқсизлик.
 Фиқх - диний қоидаларга доир ҳуқуқ илми.
 Фосид - бузуқ ишлар билан шуғулланувчи, фасодчи.
 Фоҳиш - ёмон ишлар қилувчи, алабсиз.

Х

Халлоқ - яратувчи, худо
 Хам - эгилган, букилган.
 Хандон - кулувчи, шод, хурсанд.
 Харж - чиқим, сарф.
 Хасосат - тама қилиш, пасткашлик.
 Хаста - касал, бемор.
 Хилват - холи, кимсасиз тинч жой.
 Хилоф - тескари, зид, ҳақиқатга қарши.
 Хирад - ақл, хуш.
 Хирадманд - ақлли, доно, билимдон.
 Хок - тупроқ.
 Хоксор - тубан, паст.
 Холиқ - яратувчи, худо.
 Хор - тикан.
 Худбин - такаббур, бошқаларни назарига илмовчи.
 Хун - қон.
 Хурофот - уйдирма, асоссиз гаплар.
 Хуррам - шод, хурсанд.
 Хусумат - жанжал, душманлик, зиддият.
 Хуш - яхши, маъқул.

Ч

Чарх - 1) айланиш, 2) кук, осмон, дунё

Чашм - кўз. чашми ибрат - ибрат кўзи.
 Чолишмоқ - ишламоқ, меҳнат қил
 моқ.
 Чоҳ - чуқур, қудуқ, зиндон.
 Чуғз - бойўғли, бойқуш.
 Чўх - кўп.

Ш

Шаб - тун, кеча.
 Шажитъ - ботир, жасур, шижоатли.
 Шафоат - восита бўлиш, воситачи-
 лик.
 Шақоват - бахтсизлик, ярамаслик,
 ёмонлик.
 Шаҳодат - гувоҳлик.
 Шиддат - қаттиқлик, оғирлик.
 Шижоат - ботирлик, дойураклилик.
 Шикаста - синиқ, кўнгли озор топган.
 Шом - кечқурун, қоронгулик.
 Шомил - ёйилган, ёймоқ, умумга те-
 гишли.

Я

Яъс - маъюслик, умидсизлик, қайғу.

Қ

Қабоҳат - қабиҳлик, ёмонлик.
 Қаал - гап, сўз.
 Қалб - юрак, дил.
 Қаноат - сабрлилик, чидам.
 Қаробат - яқинлик, қариндошлик.
 Қироат - ўқиш.

Қотил - ўлдирувчи.
 Қувват - куч, қувват.

Ғ

Ғаний - бой, бадавлат.
 Ғариб - кимсасиз, мусофир.
 Ғибта - орзу, орзу қилмақ.

Ҳ

Ҳавлнок - қўрқинчли, даҳшатли.
 Ҳадис - сўз, гап.
 Ҳаё - уят, шарм, ор, номус, адаб.
 Ҳалим - юмшоқ табиатлилик, мулой-
 имлик.
 Ҳамоқат - аҳмоқлик.
 Ҳандаса - геометрия.
 Ҳарисона - очкўзаларча, тамакорона.
 Ҳасад - кўролмаслик, қизганиш.
 Ҳасана - яхши, гўзал, чиройли.
 Ҳасосат - ҳушёрлик, зийраклик.
 Ҳасуд - ҳасадчи, кўролмовчи.
 Ҳақорат - таҳқирлаш, сўкиш.
 Ҳиддат - тезлик, ўткирлик.
 Ҳикмат - фалсафа, донолик.
 Ҳилм - юмшоқлик, мулойимлик,
 ювошлик.
 Ҳисор - қўрғон, қалъа.
 Ҳифз - сақлаш, қўриқлаш.
 Хубб - севиш.
 Ҳукамо - ҳакимлар, донишмандлар,
 табиблар (бирлиги - ҳаким).
 Ҳусуд - ҳасадчи, ҳасад қилувчи.
 Ҳусал - ҳосил бўлиш, қўлга кириш.

На узбекском языке

АБДУЛЛА АВЛАНИ

НАЗИДАНИЕ О МОРАЛИ

Ташкент "Ўқитувчи" 1992

Нашрга тайёрловчи Ўзбекистон Республикаси
халқ маорифи аълочиси, доцент Л.ХАЛИЛОВ

Муҳаррир С.Тоҳиров
Бадий муҳаррир А.Лукиянов
Техник муҳаррир Э.Вильданова
Мусахҳиҳа Мақсудова М.

ИБ 5840

10.02.91 да теришга берилди. 25.05.92 да босишга рухсат этилди. Бичими 60x90/16.
10-кегель шпонли. Таймс гарнитураси. Офсет босма усулида босилди. Шартли б.л.
10,0. Шартли кр.-отт. — Нашриёт т. 9,67. 40000 нусхада босилди. Буюртма N **2515**

"Ўқитувчи" нашриёти, Тошкент, Навоий кўчаси, 30. Шартнома 12-319-90.

Ўзбекистон Матбуот давлат қўмитасининг Тошполиграфкомбинати. Тошкент,
Навоий кўчаси, 30. 1992.

Ташполиграфкомбинат Государственного комитета Республики Узбекистан по /
печати. Ташкент, ул. Навои, 30.

تورکستان بحکمری طرفندن مکبلده قبول ایدگان مکتب کتابری :

یوزلاب بره طلاب

ایخ انبیا بهی ۵۰ ۶۰ عَدُّ اللّٰهِ وَلَا اِلٰهَ اِلاَّ هُوَ

ادبیات ۱۰ ۲۰ ۳۰ ۴۰ ۵۰ ۶۰ ۷۰ ۸۰ ۹۰ ۱۰۰

مکتب گستانی ۴ جز ۵۰ ۶۰ ۷۰ ۸۰ ۹۰ ۱۰۰

برنجی معلم ۶۰ ۷۰ ۸۰ ۹۰ ۱۰۰

۲ بنجی معلم ۶۰ ۷۰ ۸۰ ۹۰ ۱۰۰

تورکی گلستان او شبو کتاب ۱۲۰ ۱۴۰ ۱۶۰ ۱۸۰ ۲۰۰

علم اخلاق ۵۰ ۶۰ نظم قاری

حساب مله سی ۵۰ ۶۰ عایه الله

تحفه الصبیان ۵۰ ۶۰ عایه الله

تعلیم اول عربی ۴۵ ۵۵ رستم بیک

تعلیم اول ترکی ۵۰ ۶۰

مهر حساب ۱۲۰ اصوم ۱۲۰ عالم سعید

آدریش : ایکی تا کند «مکتب»

نشر معارف شیو گیتی

برایکی سوز

بن بواثرنا چیزی نه می برنجه معلم برادر لیم شک التیاری ایله یازمق و نشر قلمنا
غیرت و جسارت قلمیش ایدیم انکه شد و المنه انجی طبعه دد موفق اولدم.

چونکه تو کستان مکتب لیده اوز شیو، بنزد دیا زلمیش مکمل «اخلاق»، کت،
نک یوق لعی، افراد ملت نک شوندا ی برانر گشتند و محتاج ایکان لعی اوزم معلم
جمله سندن اولد یغیدن شکا هم اچن معلوم اولدی.

شونک اوجون کوب قتلر تجر به صوکلیدن ادیب محرم، شیخ سعدی، جلال
یازمق نه کچه آغزیش بولسه هم اوز یگه مقدس بر دحیفه عد قتلر ق و لو
کجلیک نه ارادن کومار کت ناس کوردیم.

و شول مقصد گه منی هر برونک خبر یگه ایکی، اوج بند شوم یازدیم، و بویازگان
شوم نه اراسیده بعضی سره، فارسی شولر نک ترجمه و ضحونه هم کوریلور.

معارف پردر معلم برادر لیم شنی بواثرنا خواهم نه التفات نیر فاله درمای، بو خدمت
ناچر نهی کوزدن کچور و ب دیوندن صوکلیم نیم قلم ایله نشر اولدین جی کتاب لرنی
لطفا میدان تعلیم قلمق ایله برابر طبعی اولان نقصانلویینی تنسیه و تنقیه
قلمک ده همت معارف پرورانه لویینی بنده دن دریغ تو ماسه لرایدی.

بَاشْکَنْدَ عِبْدَ اللَّهِ أَوَّلَ ابْنِ

تَحْلَصُ «حِجْرَان»

نه بیره حکم سورا ظلم محو اولور برکات
 خسران زان دو نور ظلم ایلده بلاد آباد
 یاشار او منزل دیرانده بایقوش حشرات
 اگر چه شاه و کدا ایکسی آور بر گور
 اکن دن اوز که غمه میماس بون کچ حرکات
 اوز کدن جمنز کو چمنلاره ستم قیلیمه
 کیسکه ظالم ایدور کورما گای اولوغ درجهت
 خذرقیل آهیدن افغانیدن او ظلوک
 بر آه برله سالور باشنگه بون عرضات
 خدانی یاد بول بولما گیل دل آزاری
 ایلن اکمنگه ججران طلب قیلوب جاجا

مکاتب:

مؤلفان: ابن عبد الحمید

حکمت و عبرتک شعریات سینی سوبلا مشلار . دنیا ده مظلوم نک آهی
 او نکور نرسه یوقدور . مظلوم نک دعاسی اجا بنگه یقین دور . قور نک
 و حذر قیلک لازمدور . بابالار ییزه بیجا قنی اوز که آغر عیاسه باشقه که اور
 دیمشلار .

برکشی ظلم نک یا مانغینی بلک اوجون باشقه بر آدم طرفیدن اوز قیلک
 قیلنسه چیکا دورگان عذابینی او یلاسه یا مان فتالکی آچی معلوم یولادور .
 او تکان زمانلار ده کی حکومت لار نک بر پاشنی عدالت ایله پا یدار -
 اولد یغنی کبی انقراض و بریادی هم ظلم ایله پانخت گیه تیوب و اول ظالم
 حکومت لار نک تاریخ صحیفه لار یزده فقط اسملاری قالگانلغی همه نک
 معلومی دور .

رسول اکرم نبی محمد صلی الله علیه وسلم افند ییزه اسی بنده لار
 الله دن قورقلز! الله نی اسی ایله آند ایچا منکه: بر مؤمن بر مؤمن که ظلم
 قیلسه الله تعالی قیامت کونیده اول آدم دن اوج اکور . دیمشلار .

بیت

عدالت آجیمات و ستم ایدور ظلمات
 بو ظلمت محسوس کر نلا که یوق حیات و نجات
 خزان زمانی کیده گه سنان یوق اولگان دیک

بیت

ایلا رهناسنی خوار و ناطمع	بولما گیل بستانلا دوچار طمع
الآ دور الدن ختیار طمع	یوق قیلوب همت و قناعت فی
قیلا دور کوزنی انتظار طمع	ان مننت او یون ایگور یونک
غیرینک کوید و مار ناطمع	یوزدن آنکای حیاء و شرمکشی
حاتم هسک یوتار ناطمع	حرص دُنیا قیلادی قارون دیک

ظلم

ظلم: دیب برادنی جانیکه یاکه مالیکه ضررینیکورمک فی ایتلور. جناب حق
 یوتون سیر یوزیدوگی انسانلار فی حقوقده مساوی، برابر قیلوب یاراشمده
 منصب و دولتمک کوچ و قوتکده مغرور بولوب، براونک حقیقه تعرض و تجاوز
 قیلیمک ظلم دور. کاتنه لک فی عزنی ظلم و تعدیده ایماس، شفقت
 و مرحمت ده دور. کچیک لکنی لذ فی نفرت و قارشولک ده ایماس،
 صداقت و حرمتده دور. نول خصوصده شیخ سعدی:

بئرس از زبردستی روز گلر،	غم زبردستان بخور ز بخیار
--------------------------	--------------------------

ترجمه

فوتنلار غمین دیب یور همیشه	فوتلک لاردن ایگیل خوف همیشه
دیب: کچیکلار فی عزت قیل: کاتنه لار فی تربت قیل: مالنده گی.	

و حیا دیگان یا خشی صفت لار بولمیدور. حاضرگی زمانده آرا مزده طمع
 نانی برله قارن تو یغوزا دورگان کشیلار ننگ حسابی یوقدور. اگر بولار
 ننگ بریدن «برادر سنی آ یاغ قو کنگ بو تون ننگ ساع طمع قیلک
 سنگه حرام ایماخی؟» دیب سوال قیلنسه «قانداغ قیلای آنا باماسنی
 کسبی تلنجی لک ایدی، منم طمع آرقا سیدن آوقات قیلورمین» دیب
 طمعنی کسب که اسناد بیروب تور لوک، تور لوک بهانه لار بیان-
 قیلور. شریعتده موندای کشیلار که طمع آرقا سیدن کسب قیلما کارای
 ممنوع دور.

الحاصل طمع نانی ایله سویاگی قاتکان اشش و کسب که بو بین قویما
 دنگه سه دیاقا و لک که اورگانگان و عادت قیلگان کشیلار ننگ اوز-
 لاریدن یا خشی لک امیددی اولما دینی کبی بالالاریدن هم یا خشی لک کوپ
 بولمیدور.

رسول اکرم نبی محترم صلی الله علیه وسلم افندیز «کشی قولنده
 بولگان نرسه که قزقمه! طمعدن ساقلان! زیرا که طمع اوزی حاضر بر فقر-
 دور. نماز کنی ادا قیل! صوکندن عذر استار که توغری کیلا دورگان
 استلاردن ساقلان» دیشلار.

کسی منافق ایکی یوز لک کشیلار تک بولشی طبیعی دور. شوکت اوچون هر حاله
عقل و تجربه سایه سپیده احتیاط اوزره حرکت قیلک آق ایله قارانی
یاخشی ایله یامانی، دوست ایله دشمن فی آیورک بقلبی پاک خلقی تازه
اخلاق یاخشی کشیلار ایله منشین بولک. ایکی یوز لکمه اخلاق سز
حرام خریشی فرق قیلما بدورگان منافقار دن حذر قیلک. وچر کاتک
لازم دور.

رسول اکرم نبی محترم صلی الله علیه وسلم افند بخرید بر آدم ایکی
یوز لک بولسه قیامت کونیده تللی اوتدن بولور، ینده قایسی کشی
مسلمانلار آسگیجه جدالغ سالسه بزدن ایما سدر، دیشلار.

بیت

منافق باد اولنسه اسم پاک	جهان بولکای همیم هون گن
حیاتک نجش و کلفنده بر باد	توزالماس ناقیامت بغر جاک
کرزار سن در بدر غریت چکیب	بیلتکاینی گای صلا ایتاک

طمع

طمع: دیب برادون بر نرسه امید دار بولکنی ایتلور. اعضا و جوارح لاری
سلامت کوچ و قوت لک کشیلار که طمع قیلک حرام، عاجز و ناتوان کوچن
کشیلار که مباح دور. طمع بلا سگیه گرفتار بولگان کشیلارده ناموس

قیلوب .. بری محاربه زمانیده . (کنجی ایر و خاتونی رضا قیلماقده . اوجنجی
ایکی مؤمن آراسینی تونا تمکده ، یالغان سویلا دها نژدور ، دیشلار .

بیت

اگر قیلسه کشی یالغانکه حادث	رذالتهه یا شاب چیکغای نذمت
خلائق ایچره بولماس عسباری	تیگار باشیکه چوق سنگ ملائت
کمت بولسه اگر یالغانجی اسمی	بواسمی اوز که بولماس تاقیامت
اشناماس ایل یالانجی نث سوزیکه	اگر بولسه سوزی کشف و کرامت

نفاق

نفاق: دیب کشینک آلدیده برخیل آرقا سیدن باشقه خیل سوز لانا دور .
کان سوزنی ایتلور . موندای سوزلارنی سوز لادجی ایکی یوز له مه کشیلار ننگ
منافق دییلور . بعضی حیلله کار ، کور ننگ ، یالغانجی منافقار بولور که -
منفعت شخصیتلاری اوجون سزنی قربان قیلور . آتش دنا نکزنی بیجک
اوجون آلد کزده اظهار دوستلک و مندارلک قیلوب آرقا نکز دن سیر
واسرار کزنی دشمنلار کز که ایلنوب ، غیبت و شکایت کزنی قیلوب ، آلاردن
هم اوز نفیکه بر حصه چصارور . موندای منافقار دوستلک و اتفاقنک
دشمنی اولد یغندن دنیا ده عزت ، آخونده زحمت یوزینی کور ماسلار . هر وقت
انسانلار آراسیده توغری سوزلک ، آق کونگلک یک چشنی کشیلار اولد یغنی

کِذِب

کِذِب: دِیب یا العان سوزنی ایتلور. یا الفانجی کِشیلار فی کِذاب دیلور.
 پیغمبر «الْكَذَّابُ لَا يَنْجِي» یا الفانجی سنی امتدن ایماس دِیشلار.
 جناب حق قرآن کریمه «کِذِبْنِیْ اِیْمَانِیْ یُوقِ کِشِیلار سولار لاز» دِیشدور.
 حاکم و دیانت لک کِشیلار که یا العان سوزلار دن تیلارینی ساقلاک ایلمه یار
 اولادلارینی یا العانکه عادت قیلدور ماسدن تربیه قیلک لاری ایلک مقصد
 وظیفه انانیه لاریدور.

بعضی اذریک که عادت قیلخان اذریلار بولور بیش که براد نک
 مالی نک اذریلار مافقه قادر بولماسلار اوزمل لارینگ اذریلار ایمشلار.
 شوکمه خوشاش یا شکلدن یا العانکه خوی قیلکان و یا العاندن لذت
 آلکان کِشیلار برادنی آلدک گناه گینی بیله لاریم «ترک عادت امر
 محال» مغه منجه تیلارینی یا العان یا لماسلار. بعضی وقت لارده اوز عالمه
 لارینی هم ویران ویریشن قیلکدن تارتماسلار. هیچ بولماسه غام لک -
 و ما هسه لیل لاریکده ایکی مؤمن اراسیکه فحاق و عداوت سالوب حتی
 یوتون بر عالمه نک بوزوشیکه سبب بولور لار. رسول اکرم صلی
 صلی الله علیه وسلم افندیم «یا العاندن ساقلاکمز چونکه ایمان ایماندن -
 برادرور دِیشلار. پیغمبر فقط اوج میره یا العان نک مبل گینی بیان

سعادت ابدیہ کہ ابر شد و دور. حضرت علیؑ حسدِ حاسدینک عداوتند
 کبر و شقاوتند پہلا بولادور کان اخلاق ذمیمہ دور. شوکت او چون
 حسود دایما عذاب روحانی ایچندہ یاشار. برکشینک سعادت مینی
 کور کان زمان حسدِ آشیکہ یا نار. حاسد کہ موندن فاتح جزا بولور می؟
 دیشلار.

سقا حکیم "حسد چی کشی بر آن دبر زمان راحت و فراغت یوزینی
 کور ماس، دنیا دہ فانیخت و مصیبت بولسہ بار چہ سی اول بیچارہ فی
 اوراب آکشدور" دیش. از ارسطو حکیم "دنیا دہ ہمہ دن حاسدینک
 یوکی آغردور. چونکہ اول بیچارہ بوتون دنیا دہ گی شاد و مسورا دملارینک
 قایغولارینی اوزاؤستیکہ یو کلاب یوریدور" دیش.

رسول اکرم نبی محترم صلی اللہ علیہ وسلم افندیم "حسد قیلو چیلار،
 سوز یور و نکو چیلار، غیبدن خبر بیکو چیلار مندن منہم آنلاردن ایہمن،"
 دیشلار.

بیت

بو تون بولاس حسودینک پارچہ نانی	کویار حاسد فی دایم جسم جانی
حسد چی خواہ فقیر اولسون یا بای	حسد نار یلمہ یا نگای استخوانی
آجہر دایم کو یوب محسودہ حاسد	چقار تندن عزیز روح روانی

یا نوب کول بولگانی کیمی حسودلار ننگ حسدی حسداونی ایله ایروب
 محمود بر باد بولور دیشلار. حسد ننگ یا مانلغی ننگ سببی الله تعالی که
 قارشو اعتراض اولد یغندن دور. زیرا که حسود ننگ «آه! فلا نچی ننگ
 مال و دولتی، عزت و سعادت منده بولسه راحت و صفائی من سور سام
 ایدی» ذمنده کی خیالات حریصانه سی جناب حق ننگ اولچاب
 بیرگان رزقیکه قناعت نزلغی ننگ نشانه سیدور. حالبوکه جناب حق
 بر نعمتی بر او که عبت و بیکار که احسان قیلمی دور. بوننگ سر و حکمتی -
 اوز ننگ علم ازی سیکه معلوم شی لاردندور. بنده حسد قیلگانی ایله
 یوق، یارم قیلگانی ایله بار قیلا لیدور.

الجمال حسود دایما یأس و حسرت آراسیده عمر گد مانلغ قیلور. قانجه
 مل و دنیا که مالک بولسه ینه حسد ندن فراغت و راحت یوزنی کوراسا
 دنیا دن کیتار.

رسول اکرم نبی محترم صلی الله علیه وسلم افندیز «مؤمن غبطه
 قیلور منافق ایسه حسد قیلور»، دیشلار. غبطه: دیب بر آدم ننگ
 دوچه و مالینی زوالینی آرزو قیلما ی «کاشکی منم شوندا ی بولسام ایدی»
 آرزو سیده بولما ننی ایتلور. غبطه ایسه مذموم ایماس مدوح بر صفت
 دور. انسان دنیا ده خوشی اشلار که غبطه قیلوب اور ناک آلوب اوزنی

سایہ سیدن قورقادور کان یو کسٹر بولوب ادا دور . بولار کشی بولکانده ہم فاندہ
 لک بشلارنی اشلاودن محروم بولوب فقیر و محتاجلکده قالور لار . بس قور قاق
 لک سایہ سیدہ اوز لاریکیمیک بولماکان یو کسٹر کشیلار دین و ملتکه بولسے
 بولالما سئلک لاری طبعی دور .

رسول اکرم نبی محرم صلی اللہ علیہ وسلم افندیفر "دنیا لاریغدور ووب آہ
 داه چیکدور ووب قانیوگه سالادور کان بخیل لک کبی . پورہ گی یار بلور درہ جہ
 دہ قور قاق لک کبی ایر کشیدہ بولکان صفت لاسک یا مانی یوقدور . ینہ "قور قاق
 سوداگر مہر زمان فاندہ دن محروم بولور . جہار نلی بہادر سوداگر لار نک دایما رزقی
 نرتار "دیشلار .

حسد

حَسَد: دیب برآمد مکہ جناب حق طرفدن بیر لکان نعمت و دولت نک
 والینی تیلما کنی ایتلور . ضییت . بہتان . سوطن کبی یا مان خلقلار
 حسد دن توغولور .

حَسَد: اخلاق ذمیمہ لار نک ایک ضرر لکیدور جناب حق قرآن
 رکبدہ "وَمِنْ شَرِّ مَا سَدَّ إِذَا حَسَدَ" دیب حاسد نک بشر دن اوزیکہ سفہائی
 مرا تمشدور .

حکمالا حسد نک آتشکد اخشا تمشلار . آتش اوزیدن اوزی

مطبوعات و ادبیات دنیا سینی ایلان و ملوک قیلمک ایلده برابر اولاریمک
هم صحبت بولادورگان یا شلارنک اخلاقینی بوزولماغیکه سبب -
ونمونه بولورلار .

پاک بولساک سینی قیلور ایلان
خیر قیلسه بولوط کوروب بولان

کوب اوتورمه یا ماننی صحبت تیده
کورنجوک آفتاب روشن دور

جانت

جانت : دیب قور قاق دیور کسز کینی ایتلور . قور قاق کشیلار دهم و خیالات
اسیری بولوب برشتی اشلاما کفر جسات قیلالاسلار . قور قاقلک ایک
یا مان خلق لارنک بیر دور . چونکه قور قاق کشیلارنک سوز و وعده لار یکه
اشانوب بولما گانی کبی یول و سفرده هم همراه بولمک خطا دور . زیرا که یور کسز
کشیلارده صبر و ثبات جرئت و متانت کبی چشتی صفت لار بولمیدور .
قور قاقلکینی باشی تربیه سز لک اولدینی کبی آخری اولوم دور . بردن -
بر نرسه دن قور قوب یور گه یار یلوب اولوب قالگان قور قاق لار هم -
بولادور . شول خصوصکه بزور کستانلی لار هیچ اهمیت بیرمایمز . بالالار یخیز
نی چشتی تربیه قیلما یمز . انه آلا بوجی کیلواندی . دیب قور قاق دیور کسز
قیلوب اوستور اعز . شونک او چون بز لارنک بالالار یخیز نرسه که جسات
قیلالمیدور کان کچ بولسه او بدن ایشیکفه چقالمیدور کان حتی اوزینی

مگر قارشو بولگان کشی آرقوق کینسه، راکه یسی هم گناه ده اورناق بولورلار»
 ینده، مؤمن قارنداشینی سوگک فاسق کک، آنلار ایله اوروشمک کفر دور،
 دیشلار، شول خصوصده میرزا بیدل :

زحرف نالایم زحمت دلها مشو بیدل
 که هر جافس سنگی هست باشد دشمن مینا

ترجمہ سی

ایمان سوزلار ایلان دل لار که زحمت میرا کیل بیدل
 ندیده ناشنی جنسی بولسه بولعای شیشه که دشمن
 دیب، انسا نلار نک دینی شیشه که حقارت و ایمان سوزلارنی تاشکه تشبیه
 قیلوب : ایمان سوز کینک شیشه کی، نازوک دینی پاویه، پارچه قیلادور
 دیشلار، قریبته لک دنیا دور .

مال و دنیا که مغرور بولوب هر کیم که حقارت کوز ایله قارگان کشیلار تگزکنه
 اوزلار یهم خوار، و حقارتکه دوچار بولورلار، حقارت ویرا ونی خوار لامک -
 سوز و داش ایله اولدینی کبی قلم دیا زواله ایم هم بولادور . بعضی ادب و تربیه
 دن محروم محرور و شاعرلار بولادور که دل لار کیمه کیلگان نرسه لارنی قایتارماسلار
 اخلاق و ادینی رعای قیلما سدن، خلقی دن ابا قیلما سدن بچه و جوان لار -
 بنیانیکه مؤمن می؟ بکه بر مؤمن برادر لار ینک حقیقه همجو و سنه زمی؟ یانوب

اتفاقش یو قالو ویکه سبب بولور لار .

الحاصل قایسی برکت نث آرا سیده برکک کوتاریلوب ، اتفاق و عداوت
حکم سورگان بولسه اول قوم نث انقراض دنیا سیکه یوز لاکمالغنی تار یخ
صحیفه لاریدن معلوم دور . رسول اکرم نبی محترم صلی الله علیه وسلم افندیمن
در غیبت دن ساقلا نکره ، غیبت زنادن هم یامانز اقدور ، دیمشلار .

اگر حرم گنه بولسون دیساک آز	تلکشی ساقله غیبت دن قش یاز
قولا قعه بخته تق غیبت ایشیمه	شکالنجی کشیکه بولمه دساز

حقارت

حقارت : دیب برکشینک فیکه ، عفتیکه نیگا دور کان سوز لار ایله قدر
و عتبارینی توشور مک نیستید یامان معامله قیلکینی ایتلور . علما لار -
دینی کتا بلارده « تشبیه زانگناه کبیره دور » برادنی حقارت قیلک اولوغ
گناه لاردن دور دیمشلار . لیکن بز لار نث آرا مزده خاتون ، فز که باروشوب
بر بریزنی حقارت قیلک عادت حکمیغه کرشدور . بو نث سببی اخلاق
سزکک ، گناه و ثوابی فرق قیلما نلفیمز نث ثمره سیدور . حقارت تحقیر -
قیلنگان کشینک دلیکه اورنا شوب شوندا یامان جراحت لارنی آچور
که فرصتی غیبت تاپوب اوچ وده انتقام . آما گونه تونا میدور . رسول
اکرم نبی محترم افندیمنه ایکی آدم بر برینی سوکسه گناه ی باشلا دجیکه بولور .

سالمور جانفہ الم لک زمہ مارن	چاقبی تل یا مان اژدر تلیدن
ساچار امت آراکین نقارن	یا مان تل سنگ تلیم بولغانی بخشی
یوقانگای شان وشوکت اعتبارن	یا مان تل صاحبی نک دشمنیدور

غیبت

غیبت: دیب برکشینک کچچیک قصورینی آرقاسیدن سویلاکمنی ایتلو
 غیبت فی سویلاک حرام اولد یعنی کبی ایشینک ہم حرام دور کشی اوز -
 نفسیک لذت امید یلمه برادنک غیبت قیلوب ایتینی چایناک گناه هم -
 انسانیت نامنه یاراشماکان لک یا مان اخلاق ذمیه لار دندور. انسان
 باشقه گناه لارنک نفسینک لذتی اوجون قیلا دور. اما غیبت صاحبی
 لذت اورنیکه اوز باشیکه یا که براشقه کشینک باشیکه بریلا حاضر لیدور.
 چونکه سوز باروب غیبت قیلنش کشینک قولاغیکه میتار. غضب قانی
 حرکت که کبرار. غیبتچیدن اوج آلمک فرصتی فی پایار. شوندا ی قیلوب
 غیبت سایه سیده ایکی مسلمان آرسیکه زور دشمن لک توشار. آخرکا
 اولو مکله هر باروب تبرالور. شول طرفه غیبت دن توغولگان عداوت
 چوزولماقغه بماند بولوب، دشمن لک زور باروب، اوز آرا لاریده کی خصمی
 جنجال لار ایلمه عزیز عمرلارینی اوز دیدوب، عمومی خلق فائده سی اوجون -
 اشلا تا دورغان ملی اشلا دن محروم بولک لاری ایلمه برابر االی نک آرسیدن

اخلاقه مبتلا بولگان ارباب نفاق فقط خلق قاشیده ایماس. جناب حق نظرندہ
 ہم سویم سز دور. تمام وغیبت چہ کشیلار در دخت ایلد بزرگہ توشکان بوناغ
 باش کبی خلق آرسیدہ اتفاق والفت نک کاو اکینی کو موردب عمومی خلق
 وملت نک یا شماغی او چون لازم بولگان محبت دختینی بوموردور لار
 برادنی یا مانلاک، یاغان سویلاک، حقیقتنی بیرکتک، مداهنر بولیکنک
 شر فاحرام بولگان غیبت فی ارتکاب قیلک بولاردور. شخصی غرض یا خود
 منفعت شخصیه سی او چون برکشیدن کشیکان سوزینی اوز مقصدیکہ موافق
 برنیچہ توری بمعنا لایله بوزدب سویلاک مذکور عیب و گناه دور.

مائل کلام اوز جسیگہ یا مانلاک قیلک، و یا مان سوزلار لایله یاد قیلکنی
 عادت قیلکان کشیلار دن قاجک و حذر قیلک لازم دور. رسول اکرم -
 نبی محترم صلی اللہ علیہ وسلم افندیخیز «اصحابدن بیر ایکنی سینک
 سوزین کیتور ماسون زیراکہ من سزگہ صدم سلامت، قلم راحت اولدیم
 حالده اوچماکنی سویام، دیشلار، حکمالار دن بیر» مال و اشیا -
 اوغز یلاریدن کو براق آد ملار آرسیدن دوستلک، الفت محبت نک
 اوغز لیدورگان آد ملار دن ساقلا نک لازم دور، دیش.

بیت

نفاق و خرا تور ملت نی کارن

چاقچیلار بوزار الفت حصارن

سویاگان آدم خصوصیت و دعوی سنده فاتح لک فیلیگان آدم دور، و دشمنان

عداوت بلاسی بزلار فی نیتدی	عداوت قیلیمه دیب حق برکمه ایندی
ضد لک قیلیمه لک مال و دولتلا کیندی	مالدن اوتوب آخر جانلار کیمیندی

نیمت

نیمت: دیب سوز یوروتک چاقچی کنی اینلور. نام لک فساد اخلاق دن
توغولا دورگان یامان خلق لارنک بیریدور. نام لک نفاق و فسادنک اساسی
اولدیمی اوچون بویامان صفت فی اوزیکه مسلک فیلیگان کشیلار خلق نظر
منافق باد اولنورلار. ایکی مؤمن آر سیده سوز یوروتوب برینگ بریکه دشمن
قیلوب، ایکی اساکه نفاق و عداوت آتشلارینی سالوب بریدن جهاد خانه -
ویران قیلیمکنی دلیده زه قدر ایمان دانسانتی بارانسانلارنک وجه انلاری
همل قبول قیلیمه کیرک بعضی عداوت و حسد چی کشیلار براونک شانید
یوق سوزلار فی افترا و هتان قیلوب اول کشینی قدر و آبروسینی توکک و اعتبار
دن توشورمک نیستید و هرگه سوزلاب یورورلار بوندای کشیلارنک شریعت
شهادت لاری مقبول ایما سدر. همه اویدورمه سوزلارینی حقیقتی بلنوب قالوب
برلاکه قازیکان چوقورلاریکه اوزلاری قیلوب، خلق آر سیده چاقچی لک
اسمی ایلمه باد اولنوب نرگنه قدر و اعتبار دن توشوب قالور. قلبی یک و جهانی
سلامت اولان انسان بوکمی حیلیمه و تزویر دن تلمینی تیار. چوکه بوندای فساد

مقابلہ قبیلہ خصوصیت نک موہنکہ ایلاندوروب، دشمن کشیلارنی اوزمکہ
ایل قبیلان من، دیش، افلاطون حکیم، دلدہ کی عداوت ہمردہ کی زگنہ۔
اوخشار، زنگ تیمرنگ بیگانی کسی عداوت قلبی مذاہبکہ سالادور، دیش،
حضرت محی الدین، خصوصیت و عداوتدن قوتولماق، ہماکہ جبر ظلم ہولادورگان
اشدن احتیاط بولمک، دشمن پیدا قیلا دورگان حرکاندن احتراز فیکم ایلہ
ہولادور، من ہیچکمنہ عداوت قیلا قفہ لزوم کورمادم ہونکہ حاضرکہ چمن بیج
دشمنکہ اوچرمامام، دیش.

الحاصل یا مان خلق لارنگ یا مان فی بولغان عداوت شوندا ی بر یا مان۔
صفت دور کہ بارچہ ہوزوق اشلا رنگ توغوب کاتنہ بولوب چقادورگان سیر
عداوت دور، عداوت ایہ نفسانیت دن پیدا بولور، نفسانیت ایہ۔
فرشتہ لارنگ اسادی اولان عزازل کہ شیطان الرجیم ہمینی بیگان
شاہان احتراز بر صفت ذمیرہ دور، عداوت ایہ نفسانیت ایکہی تربیہ نردو کہ
حاصل بولادورگان بر علت جسمانیدور کہ، ہونک، برنجی علاجمی وجدان وانصاف
اوزہ حکیمانہ تدبیر و حرکانیز کہ باغلیدور، ہمہ کہ آہوق و آیدین دور کہ۔
عداوت درختی خصوصیت میوہ سینی چقارور، اگر عداوتنی کیسوب، تا شلاب
اورنیکہ حیا لست نادوسی اولانہ و بوسایدہ محبت و الفت میوہ سی۔
نشانہ قیلور، رسول اکرم نبی محترم صلی اللہ علیہ وسلم افندہ بیزہ اللہ تعالیٰ نک

هر پیرده مایوس و حجب قیلور. کبرک انسان اوزینی عالمگه تانوتما سون، -
 کبرک بولسه عالم اوزینی تانوب آکسون. بوصفت ایسه یامان خلق لاردن -
 حذر قیلکان کشیلار که گنده میسر بولادور. کیکایوب اوسوب کیککان درخت
 یاشی میوه قیلماگانی کبی کبر و من من لکدن فضیلت حاصل بولماس. اخلاقی
 یاشی انسانلار اوزلاری دوکی فضل کمالات اثرینی خلاقیقه خوش خلق لک و تواضع
 ایله کورساتورلار. رسول اکرم نبی محترم صلی الله علیه وسلم اقدیمیز عبادت نکش
 اخضلی تواضع دور، دیب بزلار که کبر و من من لکنی تانما ای ذلت و خوار لک
 اولد یغینی بیان قیلشلار. الحاصل کبر و من من لک بلاسیکه گرفتار بولغان
 کشیلار قاپو پیرده بولسه بولسون دوچار عجز و حقارت بولورلار.

عزازل کبر قیلدی بولدی شیطان	تکبر لک قیلور می عاقل انسان
تواضع پیشه قیل صلکشی قیل یاد	وجودک خاک ایرور ای آدمیزاد

عداوت

عداوت: دیب براو که خصومت دشمن لک قیلکنی ایتلور. عداوت: دهان
 نکش بی حضور قیلادور کان ایک یامان خلق لاردن اولد یغینی انسان یاشی
 بولسه ایدی هیچ وقت عزیز جانینی الم لک خدا بکه گرفتار قیلماس ایدی. سقراط
 حکیم رومن دشمنم بولغان برآدم که عداوت قیلیمین. زیرا که منک عداوتم
 دشمنمک خصوصتینی زیاده قیلادور. من عداوتکه فارشی دوستلک ایله -

زور دشمنی رخاوت دور که حسنهات غیرت بردارانه فرنی محمود بر باد ایتار. و نهیم
 مایوسانه فکر و خیال لار که دوچار و گرفتار ایتار. ابن سینا حکیم سنی حرکت
 اوله اولک موت مسمی دور. رخاوت ایله جان بیرک اهل قضا دور. -
 غیبت سترک تبریک اولو کدن عبارت دور. اولو کارکن مکانی تبریک لار
 آرسیده اباس تو بهلغ آرسیده دور. دیش.

لقمان حکیم "شن پرورک امید و موفقیت کنش قوتینی کبسا دورگان
 بر مرض دور. سعادت انسانیه دن محروم بولوب مایوسانه یا شک رخاوت
 غیر سترک افریدور. دیش. رسول اکرم نبی محترم صلی الله علیه و سلم افسندین
 "اشد که سختن افسندین هم حنا جلکدن، کشیکه ظلم قیلکدن، اوز کز که ظلم
 قبلدور مکدن" دیشلار.

کشیکه دنگه سه لک. شأن شرافتی؟ دیار

یا قادیان کشیکه خیم و سخا و نعی؟ دیار

"بولان کار که بولوشمه" دیدیلار بابا لار ز

بولسه غیرت ستر اگر ملته خدمتی؟ دیار

انانیت

انانیت: دیب خودمین متکبر من من کنی ایتلور. من من لک جا ایلانه
 کبر و غرور دن پیدا بولادور گان ایک یا مان خلق لار کن بیر پرور که کشینی

فقر و محتاج گردن ساقلا نمک فکری ایله بخیل خوئیس لک پولینی توئکان -
 کشیلا عقل و عرفان صاحبی سانالاسلار. زیرا که خوئیس لک سایه سیده
 جناب حق نیک رزاق و خلاق عالم اولد یغینی یادلاریدن چقاروب زور خطا
 لار که دوچار اولورلار. خوئیس اولان انسان قانجه ذلت ایله جمع قیلگان ثرو-
 تندن زکات و عیشینی ادا قیلکدن عاجز سعادت انسانیدن محروم بولوب،
 جزای ابدیگه محکوم بولور. ایپک قورقی پله ایچیده اورالوب جانی محو قیلور.
 قانجه محنت و مشقت ایله حاصل قیلگان ایپکیدن باشقه لار فائده لالورلار.
 شوگمه و خشاش خوئیس انسان مل دنیا جمع قیلک ایله اورالوب، آواره
 و سرگردان بولوب، غریز جانی باشقه لار و چون فدا قیلور. دنیا عزتیدن،
 حیات لذتیدن بی بهره و کیتکانی کبی وفات و قتیله گی نداشتیدن هم فائده
 یوقدور. رسول اکرم نبی محمد صلی الله علیه و سلم فدیغیز «باردوتی ایله اهل
 و عیالیکه تارک قیلگان کیشیلار یا مان کیشیلار دور» دیشلار.

عج دیک توپلاگان اشیامنا لک
 نیچو کیکچکای سینی اولکونده مالک
 خلاص اولک بعید احتمالک

خوئیس لک برله یئکان ملک مالک
 لحد کرساک فالور وارثا لک نم
 کتا بلکن حسابنی سن بیور سن

رفاوت

رفاوت: دیب شن بورد لک بغیر نیکنی ایلور. امید و سی نک ایک

و ذوق ایلده دوم قیلورلار. هر بر معی ننگ مکافات و نتیجه سینی کور مک ممکن بولسه هم اول
 مکافات ننگ ظاهر بولشی، کورشی یوشکان و قنده معلوم بولادور. مثلاً بر درخت ننگ
 میوه سی تورت، بیش بل تربیه قیلگاندن صوگ میوه یوشد و رگانی کبی بر شاگرد ننگ
 مکتب و مدرسه سکر، اون سنه دیگی سعی قیلگانیدن صوگ بیش و حاصلات علمیه
 سی ظاهر و شاهده اولنور. شوکمه او خدشاش بهر ننگ شمه سی بر نهجه وقت چالشاق
 و سعی قیلک صوگیدن ظاهر و هوید بولور. الحاصل بالقاو و اشش ننگ کینه خوی قیلگان
 کثیرلار دنیا و آخرتده مادی و معنوی سعادت انسانیه دن محروم و بی بهره قالورلار.
 رسول اکرم نبی محرم صلی الله علیه و سلم افندیز: ای الله اسنگمه سفنا من: قابغو
 و حیردن، داود باب قالو هم بالقاو لکدن بخیل لکدن و قور قافلکدن، قرض
 آغز لکیدن هم آدم لار ننگ او ستن بولوندن، و میشلار.

عطالت دشمن جان دور یا ماندور	چاقار جسمگنی بر افعی سیلان دور
نمکس توغین ییگاسی بالقاو لغیدن	اری محنت قیلور آرام جان دور
بودنیگه کشتی اشلا و که کیلگان	توزوک تیکماسه کاسبنغه زیاندور

خاست

خاست: دیب طمع و دلت فی بونیگه یو کلاب آرقو فچه حرمینی دنیا که تو یکمنی -
 ایتلور. حرص و ملکه افراط و جرده یوز توبان کنگان بخیل، قانچه شان و شرف
 صابی بولسه هم نفسینی یا فیه سینی خیره نه برده لکدن و غوار لکدن قوتقادالاس.

سوز لار بولور که کوب شیلار فی آلداب بولدن چقارادور. جهالت ننگ دومی
 علم اولدیر یعنی کبی حماقتک در مافی عقل و فکر دور. انسان اوز نفسیکه جهل ایتوب
 بولسه هم نظر دقت ایله عبرت کوزینی آهنگ اوچون سعی و غیرت قبیله حق لک
 بلا سبدن قوتیلور. تر بیه نظریه دن محروم بولگان انسان هر وقت فلاکت
 و حسرت توزاغیغه قوتیلور.

دارومی یوق دیدی حکما لار حماقتک	سودوز یانی بلگای آبله قیافتک
هرکم اوزنی بلماسه بلگایم اوز که فی	قینوسنه توشونماکای افراد ملنک
جهل اولسه بر بلاد و حق بی دوا	هر ایکسیدو آخونی آلام غریبتک
احسن بلوری؟ دین ایله ملت فی قدرنی	آبله بلوری؟ قیمت مهر مجببتک

عظالت

عظالت: دیب دنگه سه دیالقا و لکنی ایتلور. عظالت انسانک سعادت
 لکینی زور آقشیدور. تن پرور لکدن پید بولادور گان یا مالک معیشت
 جهنمیدن نسل که هم تاشیه قیلا دور. مریض فیض کمالا لدن محروم قیلوب کشینی
 خوار و ذلیل یا شاکم ایله برابر یعنی سخالت چوقور یکه ارغینا دور. کشنی حیاتی
 بار بیکه کوچی بیکانچه چاشما قفیه مکلف دور. لیکن دنیاده مهر برسی دن مقصود بولگان
 ثمرة حال حاصل بولمیدور. خلوا دیگان ایله آغز سوچمیدور. شونک اوچون نمی
 و غیرت اصحابی هر وقت جدی حرکت بولوب دایماسی مشورده ثبات و مناسبت شوق

خلق لارنگ بیر دور. حماقت ننگ معنی ثنوی سی بلا هستکه قین اولد یغندن
 بعضی حکما حق لارنگ چهل مرکب اصحابند دور دیشلار. احمق کشیلارنگ
 بر اشد عقلی و فقلی دلیل لار ایله کوندوروب بولماس همان اوزم بلار من لغ
 لاریدن آیرلار. ابن سینا حکیم «آجوق و مادی دلیل ایله اثبات قیلنماخان
 بر نرسه فی انکار قبلک اثر حماقت دور. عاقل انسان بر مسئله ننگ هر سر
 جهتینی اویلاز تدقیق تفتیش قیلور قطعی حکم قیلماقده شاشماس معنوی جهتینی
 هم توشونور. دلیل سزجهت سز بر جمله ننگ قیاسینی رد یا قبول قبلک احمق
 لکدن حسابلانور» دیش.

احق لک دداسینی تاپمک مشکل بو لکان بر علت دور. نقان حکیم «من -
 هر دم مرضنگ و غیبی و چاره سینی تاپم. فقط احمق لک دداسینی تاپالامدم» -
 دیش.

هر کسک دداسی وار دور	احق کسینی یوق دداس
----------------------	--------------------

سقراط حکیم «احق کشی سکوت ایله احمق لکینی یاپسه اورتده چه عاقل لاردن
 حسابلانور ایدی. لکن احمق لک ایله سکوت ایکیسی بر آدده جمع کیلماس» -
 دیش.

اخلاق علمالاری قاشنده حماقت، جهالتدن یا مانراقدور. زیر که جاهلده
 فقط بر جهل بار. اما احمقده بر نه صاحب عقلنی آلدایدو رکان یالغان تشیح

مالندن برگشته سینی اوزن سر غیر مشرع میر لاردن بر یکجه صرف قیلسه بودنیاد
توار آفرنده الم لک غذا بکه گرفتار بولیشیده شبهه یوقدور .

بیت

سفاہت آفت جاندر جهانده	سفاہت بزده دور او شبوز ماند
یوقولک بر مضندور سفاہت	یوقوب آندن توغولور مهر فلاکت
سفاہت محواید ر عمرک حیاکت	امید ائیمه سفاہت دن نجاکت
سفاہت ایلا گای مالکشی تاراج	بولور سن آخری نامرده محتاج
بیرویدور حق سنگه جزا اختیار	رضا ایرماس بوزوق کارنگه باری
عزیز عمر کثنی غفلت ده کیچورمه	سفاہت جایی فتنه ایچورمه
شریعت یولیده قیل استقامت	سفاہت آخری حسرت ندامت
دوشون جان عزیزک احتیاطیت	مصفا یول بینیمبر آرتیدن کیت
سفاہت اولیلامه آرام جاندر	بوتون وجدان ایله جانگه زیاندور
فقیر لکنی پولسه اتوب آلور سن	دوشونگیل دشمنه محتاج قالور سن
سفاہت دشمن ناموس شانکت	بو یوک بر آفت روح روانکت
قباحتدور سفاکتدور سفاہت	نه دوجان لغ فلاکتدور سفاہت

حقاقت

حقاقت عقل معرفت نکت کم لغدن حاصل بولادور کان ایک یا مان -

سفاهت دنیا سیکه اسراف قیلنگان عزیز عمر و حیات ننگه اعاده سینک
 امکانی یوقدور. انسان هر حالده اوز نفسی ننگ اداره سیننی تأمین قیلوب
 بختیارانه بر معیشتکمه قادر بوله حقیقتاً مسعودیت انسانیه سیننی یولگه سالکان
 یولور. سفاهت: یا لغوز بر عالمه ننگ ایماس، بوتون بر قوم ننگ مال و ثروتینی
 محو ایتمکغه قادر دور. حتی ناموس و فضیلتیکمه مخصوص بولگان حرمت و رها-
 ییشنی هم بر باد قیلور. شونک اوچون انسان کورپه سیکه قاراب آیلغ او-
 زاتماسه، در ادیکه قاراب خراجت قیلماسه، اقتصاد یولینی رعایت قیلماسه،-
 نفسی ننگ یا قاسینی سفاهت قولیدن قوتقارالاس. مال و حیات قدرینی
 بلماگان و کورنک لک قیلگان بولادور. سفاهت بلا سیکه مبتلا بولگان-
 اشیلار ننگ باشلار یکجه شوندا ی بر قاره کونلار کیلادور که «آه سفاهت! آفت جان
 بلا ای مال» ایکان سندیب فعان قیلک فائده سیمایدور. افسوسکه منبع وجود
 بولگان یا خود حقیقی انا مز بولگان، لطیف یعنی تو بر اغیمزنی آرزکنه بهاگه ساتوب،
 پوچاک پول لار آغا نیمز که اوخشاش، آنا رعتیقه لار نیمزنی عوضینه ساخته
 اشیلاره مالک اولدوغیمز کیبی، بساطیمزده بار علم و معرفتیمز، مال و ثروتیمز ننگ
 هوای نفسانیه مز اوچون «گردگم»، ادروب، بای بیروب، کوزیمز که زینتک
 لباسکه اورالمش فاحشه فاتون کیبی جلوه گر اولوب کوزنگان سفاهت بازارین
 بوزوق و فساد اشلارنی ساتوب آلموز. حاصل کلام انسان عمرندن بر دوقیه سیننی

دارد دنیا علم الیه بر نور اولان بر وقت ده
 جمل وادرسنده یا تکاندور خاقون ایرکاکنز
 او یلاک لازم ایما می؟ ای محسند امتی
 فرض سنت دن چقوب بزلان قایان ککمن
 جاپلان بگامی؟ نفی سودینی ای عالمان
 تاکی چشی یا مانکه بیستما گای ادرایمز
 علم خوشی می؟ جهالتی تو شونایمز سنوز
 عقلمن یومی رزم عجب نومی؟ یا منتاکنز
 ایچکولک «أمّ الحَبَائِث» دیدیلا نفیرم
 کیچه کوندوز خوب ایچارض جانی ناپاکنز
 بسدورای «هجران» جهالتدن کپوراک شوپلا
 توغری سوز تو خانکه یا تمیدور دیگان اوزنکنز

سفاہت بلاسی

سفاہت: دیب بوزق و غیر شروع بیرلار که صرف عمر و مال قیلک فی ایتلور.
 سفاہت: ایک یا مان خلقلاردن سانالگان بر صفت ذمیر دور که کیشینی
 دوچار یاس و ندامت ایتمکدن باشق، شهرت اعتبارینی بیر الیه یکسان قیلور
 و ادرنر بیکه صرف قیلنگان نرسه تک قیمینی قایتاروب الکی ممکن اولادینی

نتیجده بخشی وفائده لک بولوب چقادور. افلاطون حکیم. جاهل ننگ.
 بخشی نیتی فاضل ننگ خصوصتیدن ضرر لیر اقدور. انسان اینک یوقش لک
 بر کسل دن ساقلا ننگان کی جهملدن حذر قیلک لازم دور، همیشه. الحاصل
 جهالت انسانیت نامنه باراشما کان بر صفت اولد یغندن بهمه حال علم.
 یولیده حرکت قیلک عقل سلیم صاحب لارینک حکمتلی سوز لاریدن حصه
 لائیک عزیز جانیمز دن عزیز راق جهالت و نادانلک بلالاریدن قوتقار مک
 او چون جانیمز باریمجه، کوچمز بیتکونجه چاشما قیغز لازم ولا بد دور.

ای جهالت ناری برله یاندی جسم پاکیمز
 علم منرقالدوک آباغ استیغه مثل خاکیمز
 اوسکی علم معرفتله باشق لار غرر کبی
 تربیت منجمعل مانند زنگی ناکیمز
 جسمن اخلاقن توزامدی ناسلار ناسلار

کر چاپان کوکراک آجوق یختک بقاسی چکن
 غیر یلار ناسلاب جهالت باده سین غمدن نکل
 بنایسه مست جهالت کوکناری تر پاکیمز
 عیش عشرت بولسه مهر فانیچه قیلور من بملال

دینی اشلاردن عبادتدن قاجار بیباکیمز

و ظاهر هرست دن عبارت دور . هر بر زسه نك حقیقی عقل و عرفان علم و دانش
 صاحب لارینه مخصوص بر مغربیت . جاہل و نادانلاره زور اذیت دور جهالت
 اربابی قاپو سیده بولسه بولسون لایق عتسار اولیق شرفندن محروم دور . مادی
 جهندن قانچه بای و ثروتدار بولسه معنوی جهندن شوخه فقیر و ذلیل حساب لاند
 زیرا که جهالت ایک تور قنچ فقیر و محتاجلکدن زیاده دہشت لیراق بر حصیت
 دور عقل ایلم نك خشکی و فضیلتی قانچه بلند بولسه جهالتدن توغو
 لادورگان یا مانکب لار بلا لاری شوخه استبداد و خوار لکدور .
 حضرت علی « ارباب فضل و کمال جاہلدن قانچه اذواج فاجیکسه جاہل
 ہم عقل و عرفان صاحبیدن شوخه متاثر بولور » دیمیشلار .

بیت

سویا گای فضل یکاسی جاہلی	جاہل اصل علومہ دشمن دور
--------------------------	-------------------------

سقاط حکیم « دنیاده ایک عذر قیلنا دورغان علت جهل دور . من جاہلکه
 آچگانم دیک کورگه آچمنیم . زیرا که جاہلنک اذ اختیار ایلمه فیلکان حرکات
 اعماک اختیار نرفیلکان حرکاتیدن منک نظر مدہ حوнок . دیمیش .
 عربلار « الْجَاهِلُ مِثْلُ الْاَحْيَا » نادان کشی ترکیک اولوک دیور لار .
 بز لاریسه . دوست نادان دن دشمن زیرک خشی . دیمیز . بعضی عاقل
 دشمن لار بولور که بتور کان ضرر لاری نادان دوست لار نك فائدہ لاریدن

اقسام جهالت

جهالت یکی قسم دور که: برینک «جهل بیط» «یکنجی سینک» «جهل نکب»
 ویلور. جهل بیط مرضیکه مبتلا بولگان کشیلار بر نرسه فی بلامسه لار هم
 بلاما نکب لارینی اقرار و اعتراف قیلور لار. شوک اوچون بونک دواسی -
 آسان، فقط بیک واورگاتک یولهده جهد و قفل قیلک ایلده بولور. -
 جهل مرکب مرضیکه مبتلا بولغان کشیلار بر نرسه فی بلامس، بلاما گانی هم -
 بلامسدن بلامندیب دعو اقبیلور. بزده موزدای کشیلار که «اوز باشچه و اوزم
 بلار مان» اسمینی بیرور لار. بودردی دوانک علما جناب حق نک لطف
 و عنایتی ایلده حل اولماسه نوزدالماغی مشکل و آغردور.

جهالت

جهالت: دیب اوقوماکان بلیم سنج نرسه که توشونمیدورگان نادانلغنی
 ایتلور. جهالت: انسانیت نک اینک زور دشمنی و یامان خلق لار نک
 باشلغیدور. معارفدن، فنون و مدنیت دن محروم قالکان خلق جهالت پنجه
 لارینی آراسیده خمیکیمی ایزلگان دیک افعال ذمیه دن هم اوز نفسینی -
 یاقه سیننی بوشاتا لاس. علم و معرفت صاحب لاری فضل و کمال لاری سایه -
 سیده هر روشنی تدقیق و مشاهد ایلده قیلور لار. اما جاهل لارا یسه بر نرسه فی -
 ماهیتینی مشاهده قیلور غه عقل و فرست لاری یتاس. چونکه جهل خود بین

او چون بار آتش بر سلاح دور که: اگر اورنگه استعمال قیلنسہ وجود یزنی —
 ہر خیل تعرض لار دن ساقلا ر. اور نسہ پیر لار کہ صرف بولسہ سانسک عفتینی
 بر باد قیلک ایلہ بر ابر حیا بینی خراب قیلور. بر کشی قولیدہ کی اسبابیکہ مغور
 بولوب نابہ سرکہ اور سہ اول اسبابی اوتماس قیلغانی کبی مسئولیتدن
 نفسینی ہم قوتقار الماس. افسوس بزم باشلار یزنی اکثر لاری شہوت غلبہ
 سیلہ نفس امارہ لارینہ مبتلا بولوب «یغلیس» زحم مرض لارینہ گرفتار
 بولور لار. قانچہ محنت و مشقت ایلہ با پکان آلتونلارینی با قوز مک اوچون —
 صرف قیلوب، آلتوندن قدر لی عزیز عمر لارینی کسل خانہ لار دہ اسراف —
 قیلور لار. علما لار دن بیر سی «حیات عبادت نک اسبابی اولدینی کبی —
 شہوت ہم عبودیتہ خدمت وظیفہ سینی ادا قیلور. دیو وظیفہ لار حقیلہ ادا —
 قیلنماسہ انسانیت ایلہ حیوانیت آر اسیدہ نیمہ فرق بولور» ہمیش .

اگر شہوتکہ دل بیر ساک بولور قلبک قراکم کم
 کینار نسک اوقی بیل قونی کوزدن غیاکم کم
 تمامی افعیارت نفس بدن ایلکینہ بیر ساک
 مرصلا ر کہ دوچار ایلا بولور رنگت فناکم کم
 بوزوق بول لار کہ ہر طرف ایلا ساک مالکشی جانکشی
 قو لکدن دین دنیا اش کینار شریک حیاکم کم

یگانہ دواسی صبر و تحمل دن عبارت دور، تداوی ایتلماگان بر مرض انسانک
حیاتینی محو و برباد ایتار، حذر قیلک لازم دور، دیمش .

غضب لک بولما غیل بولغیل ملائم	بولور سن شاد و خرم لک ده دایم
غضب اوتدور یا قادی و جسم و جانک	غضب برباد ایتادور خانماک
غضب لک اونی بوش سویت قیلک	غضبنی جینی یا که مست قیلغای

شہوت

شہوت: نفس نک تعیشدن، تعدیسنن حاصل بولادور گان
برقوت دور، حکمت طبعیہ قانوک احکام ازلیہ سنہ قارا کاندہ حیات
شہوانیہ بقای حیاتک مخصوص بر قوہ فطریہ دور، شہوت انسانک خزینه
ذی قیمتی اولدینی اوچون صورت مشروعه صرف قیلنسہ وجود نک زکاتی
بلکہ بنی بشر نسلیک مدار حیاتی دور، ہر اشدہ افراط و تفریط مقبول بولما گانی
کسی بخصومہ ہم حبس لک ایله اسرافدن ساقلاک لازم دور، اگر شہوتی
غیر مشروع بر بولده سو استعمال قیلنسہ امانت کہ خیانت قیلماکان بولادور
زیرایک اوچون یارانلماکان بر نعمت نک قدر و قیمتی نی بلما سدن خارلاب
اور نشوید لار کہ تاشلاماق آلیغ استی قیلماق زور کھزان نعمت دور، بخشی
خلق لار نک ایچیدہ فرشته لار نک غبطہ قیلادور گانلاری شہوت نک
مشروع بیر لار کہ صرف قیلکنی رعایت دن عبارت دور، شہوت انسان

اشتلا تکه دن نهائیده احتیاط بولمک لازم دور. نفس نک غروریدن پیدا
 بولگان غضب انسان نک الم لک غذا بلار که گرفتار قیلا دور. چونکه بو
 شدت و حرارت نک ناشیری وجود ده گی قانی بوزوب. حرکت قیل دور و
 دماغیکه مجوم قیلوب عقلنی پریشان قیلورده کشینی اختیارینی قولیدن
 آتور. و بوسایه ده اوزینی با خود باشقه بر کشینی حسرت و ندامت که دوچار
 قیلور. غضب لک کشیلار فایحه عقل و ادراک صاحبی بولسه هم غضب
 قانی توزغا لگان زمانیده اوزینی توختا لماس. عقل و ادراکیدن ایریلوب
 بریایان شنی قیلوب قویارده صونکیدن پشیمان بولور. سقراط حکیم غضب
 نک اولی جنون، آخری ندامت دور، دیش. امام شافعی حضرتلاری
 ده قلع و نیزه ایله حاصل بولما لگان کوب اشلار بومشاقلق و ملائم لک ایله حاصل
 بولور. غضب نک ضرری ایگاسیکه قایتور، دیشلار. افلاطون «بیجان
 ایله پیدا بولغان بر حال البته پشیمان لک ایله تمام بولور. غضب، غضب
 قیلنوجیدن کوبراق غضب قیلوجیغه ضرر قیلور. عقلنی غضبیکه سالوجی
 انسان نفسینی حرارت لک او تکه یا تمش اولور. ندامتدن اول متانتی
 اختیار قیلوجیلار هیچ برتره لکه و غذا بکه دوچار اولماسلار، دیش.
 سیوطی، غضب و شدت وجود اقلیمی فی دهرشتلی بر آفتی دور. بونک دفعی
 و چاره سی تا پلاس او اقلیم نک خراب قیلور. غضب بر علت مملکه دور که

آفتاب خد قیلمک لازم دور. زیرا که انسانک عَزَّی، دنیا نیک لذتی بخشی سوز
لاری ایشتب و کور و پ حصه المک، یامان و ضرر لکلاری اوقوب بلوب
وزینی تیمک، فولدن کیلکونچه خلق و ملت فائده سیکه تریشمک و وفنا دنیا
دن بخشیلمک آتینی آلوب کینمک و دور.

چونکه: هر زسته فی حد دن آرتو قچه سی اسراف دور. لیکن بخشیلمک و بخشی
صفت، قانچه کرب بولسه شو نچه مدوح و مقبول دور. رسول اکرم نبی محرم صلی الله
علیه وسلم افندیمز: «بنده لارنک بخشیر اخی بنده لار که فائده لی بولگانیدور»،
و میشلار.

بخشیلک قیل بخشیلک قیلدن	بخشیلک بازاریدور دارالامان
فرض واجب سنت استجابدن برین	مکتب دنیا ده کسب ایت بخشی خلق
چاقمه انسان جبینی یاماریشل چین	قیلمه مکروه حرام کبر و غرور من لغت
غبطه ایلار لارنگه انس و ملک جورچین	بخشیلک، عدل و سخاوت لار سنی یارک اسم

غَضَب

عَضَب: دیب برکشی ایکنی ایله شدت و حدت ایله معامله قیلشک فی
ایتلور. عَضَب انسانکه مخصوص بر قوه مدافعه دور که طبیعتده موجود اولان
غضب طریغوسی ایله باشقه لار طرفیدن کیلا دورگان ضرر و هلاکت دن
اوز نفسینی قهط شوشایه ده ساقلار. لیکن غضب نک جبر و ظلم طرفیله

قباحتیکہ محمود عفو مکافاتینی بیر سه ایکسی هم شاد و مسرور اولور، همه جنب
حق عفو قیلوجیلارنگ سوار. اوزیم عفو و مغفرت قیلوجیدور. نوشیوان
سرگناه کارنی عفو قیلماکن قانداکی لذت الگامنی هیچکجه تمیمین --
دیمش.

او لوفلارنگ اشی عفو ایلامکدور	لچیک لار عذر اوچون بیل بایلامکدور
مسلمانلیغده یوق کین عداوت	دله عفو عدالت جایلامکدور
بزم اشلا حسد، بعض خصومت	حدوددن چیب چقوب حیت بایلامکدور
بو تون افعالیمز بربر که ضد لک	اوروب تار توب اغزنی مایلامکدور

ایمان خلقلار

انسانلارنگ سعادت ابدیدن محروم قیلادور گان، جناب حق قاشیده
و خلق نظریه مذوم، حیات جاودنیمز اوچون مسموم بولگان اخلاق ذمیمه لار
غضب، شهوت، جهالت، سفاهت، حماقت، عظالت، --
حساسیت، رهاوت، آنانیت، عداوت، نهمیت، غیبت، --
حقارت، حیانت، حسد، ینفاق، ظلم دور.

بوساناگان ایمان خلق لارنگ فنانی لارینی، یوقاریده ساناکان
یاخشی خلق لارنگ گوزل گبینی انصاف موازنه سی ایله اولچاب، وجدان
محاکمه سی ایله تحقیق لاب، یاخشیلارینی تنکلاب عمل فیلمک، ایمانلارینی

حماکت کسب نرایی، عالی همت لار سایه سیده دور، دیشلار.

عبرت کوز کزنی اچیز، لا افلا الا بصار.

همنله تکیمش شو کوزل مسجد دلدار

جرئتله مزین اولور عالم یاشار انسان

همنلی قلک سو گوسی هریرده خریدار

عفو

عفو: دیب کیچورکنی ایتلور. برکشی قیلکان کچیلک لارینی بونینگه آلوب. او کونوب کیچورکنی سورسه عفو قیلک لازم دور. چونکه عفو یخشی خلق لارنک افضل انسانیت نك املی دور.

جناب حق قرآن کریمده عفو فی ما قتاب مدح قیلمش دور. عالیجناب کشیلار عذر فی قبول قیلور. برکشی قصور و قباحتینی بونینگه آلوب عذر ایتسه عفو قیلور کیچورور. کاتنه لک و اولوغ لکنک لذتی برادون اوچ آلمکده ایماس بکمه عفو قیلماکده دور.

مثلا: احمد، محمود که بریایان اش قیلوب دینی آغرتدی. محمود احمد دن اوچینی آلدی. بس احمد ایله محمود نك آراسیده گی یا مالکده گی فرق نه اولدی. حال بوکه هر یکسی هم بر بریکه یا مالک قیلدی. هر یکسی هم غمک و پریشان بولدی. بر یا مالک اکی بولدی. اگرده احمد نك -

حالی بهست: دیب چین و ملت که فاند و لک اشلا درنی مال و جهان الیدر اشلا که کنی
 ایتلیر. بهست شوزندای بوجا چنبنا ب فضیلت دور که انسانند کثافت کافی
 چشتی خلق لار کث پاسبانی دیک جایز دور. بهست صا حبلای که کور هفت
 لک ارحیم طبعست لک بولور. اوز بنجینک اولادیر دن هر وقت یار دینی
 آیا ما س، خیر و سخا و تلک اشلا در دن اوز نیتی تا ترما س. بول مالینی ملت -
 یولیده صرف یتیمدن کمر خا فرما س. عالی بهست کشی سایی لطیف اوده کی
 لذید ز رفعت کمی دور که بوسه گیر ملقبین بولگان کشیلار هر وقت خالده لار نور
 لار. بهست لک انسان لطف و مکنی الیدر دنیا یوزنده جلوه کرا لور. عالم کث
 روشن بیک کوی کونش کث قوت و تفکیک خیر یتیمای کافی کی بهست اربانی -
 کث هم صرف و خراجا ت الیدر شان و مانند زهر چغل یتیماس. انسان کث
 ماهیتی وجدانیدر ان بنور. و بدان ایسه فقط عالی بهست کشیلار دن تا پیلور
 ارحمل بهست انسان کث کمالائی، ترقی و مدنیت کث لالائی دور. هر اشر
 بهست سائر سید ه لوز که چقار. عالی بهست و خالص نیت الیدر شش
 اشلا گان کشیلار نور فیت ربانی که رفیق، رحمت رحمانیکه شمع بولور لار.
 رسول اکرم نبی محمد صلی الله علیه و سلم فند خیر عجلوا الیه و حسن الیه و کمالا
 دیکشیلار. بوشی و ان انسان عالی بهست و طبیعتی الیدر یک کف دور. عالی
 جناب اولان بر کجی کمر گران بیمار نی دایکی بهست الیدر در مالان لایور .

کشی پنج بر شنی اشلاک غم غیرت و جسارت قیالما س. دنیا نعمتیدن
 لذت آلاما س. اگر بر شاگرد علم و معلمی سویا سه، شتمنا ایله او قوما سه
 مقصود که بیتالما س. بیروزیدگی انسانلارنی اور شمه تلا شمه لار که قادوشدور
 گان، سینه لارینی دشمن اوقیغه نشانه قیلدور گان نرسه، دین و ملت
 لارنک، وطن و دولتلارنک محبت تیدور. کشنک کیچه و کوندوز تیدور
 ماسدن قل کبی محبت و شفقت لار که کوکراک بیروب اشلاتا دور گان نرسه
 وطن و بالا چقه لارینک مهر و محبتی ایما سمی؟ قوش چشنی کور گان دانه سیگه
 قویقوب نوز اقغه ایلنوب قالغانی کبی انسان سویو کلی نرسه سیگه بایلا نوب
 اسیر بولوب قالما غی طبعی دور. رسول اکرم نبی محترم صلی الله علیه وسلم افندیز
 اوز نفسک اوچون قایسی نرسه فی سوار ایساک شول نرسه فی باشقه شیکه
 هم سوی. ینه "آتا محبتی فی ساقلاا اگر سن آتا غه بولغان محبت فی اوز ساک
 الله تعالی سنی هر تور لی فیض لاردن محروم قیلور." دیشلار .

محبت لک بهار گل کوز حصولی پنج آزادلما س
 محبت سز کشینک کونگلی قشدر صل یا زاولا س
 سویوب علم و فنون تحصیل ایدن اوچکای هوا لار که
 قایو بختی قرا جا اهل قالدور دستی دراز اولما س

عالی همّت

کشیدار هیچ بر کشیکه جبر و ظلم فی خواها ما س. و جانک نرسه لارنی بیکار که
 آزار بیه ما س. عقل و شرعیتکه موافق روشده حرکت قبولور. جبر و ظلم ایله
 باشقه لارنی دینی آزار قیلگان کشیدار نک یا قه لاری جزا قولیدن قوتیلار
 زیر اجناب حق نک عدالتی ظالم لار نک جزا و سزا سیی بیر مکه دور.
 رسول اکرم صلی الله علیه و سلم افندیز. الله رضا سینی استار ایساکز بالا لار کز
 حقنده هم عدالت قیلکز! ینه مظلوم کشینک دعاسندن کافر هم بولسه
 سا قلا نکز! چونکه مظلوم نک دعاسی دایما مقبول دور. دیشلار. هر بر
 ملت نک ترقی و تعالیسی، دولت و حکومتلار نک اوزون یا شاماغی عداوتک
 با غلبه دور. عداوتدن ایر لگان پادشاهلار نک دولتلاری یوق بولوب -
 تاریخ صحیفه لاریده فقط اسملاری قالگانلکی همه که بیلکولیدور.

عدل اولسه پادشاهک آغ استیده بولاس
 باشکده بولغوسید و آنک تاجی برقرار
 غالب بولور که چقسه اگر یغینکدن قسه
 بولغای نصیب گردنیغه حیلدن طوما

محبت

محبت: دیب بر نرسه فی سویمکنی ایتلور. دنیا ده کی انسانلار هر و محبت
 سایه سیده یا شارلار، هر بر آشنی محبت آرقا سیده اشلار لار. محبت سیر

صداقت بر فیض محضی دور که او فیض دن حصه سینی الیک هر کوشینک
 مقدس وظیفه سیدور حضرت امام حسین که حضرت علی «سوزگده توغری
 بول ایا الغانچی لاکیمی منافق اولماس سن» دیب نصیحت قیامت لار .
 رسول اکرم نبی محترم صلی الله علیه وسلم افندیغیز «توغریلکینی ختم یار قیلکیز گرچه
 هلاکت کبی کورنسه هم نجات توغریلکده دور . هر فانیچه نجات کبی کورنسه هم -
 یالغاندن ساقلا نکر ازیرا که ماقبتی هلاکت دور» دیشلار .

صدق صفای راستلغ اولسه سرباشک

شولور جهمانده راحت فیض سعادتنک

عالمده توغریلک چهر یوق آدمینی زینتی

قلبک الفدیک اولدیجی ۹ حین شرافتنک

عَدَالَت

عَدَالَت: دیب باشقه لارنی مال ناموسینک عایه قیلکینی ایتلور . عدالت
 بخشی خلق لارنک فاعلی ظلمنک مقابلی دور . عدالت و محبتلی کشیلار
 اوزیکه لایق کورماکان بر شنی اوز که لار که روا کورماس . بخشی عدالت
 و انسانیت وظیفه سینی یالغوز اوزی بوزوق اشلاردن ساقلا نمک ایله
 ادا قیلالماس . بلکه اوزی ایله برابر جسد اشلارینی خطا و فناء لارینی
 اوزا نمک و بخشی یو لکه سعی قیلک ایله ادا قیلر بلور . عدالتنی ره عایه قیلکمان

یا که اوز باشیکه کیلگان ضرر فی قایتارمک او چون منافقانه دوستلک
قیلور. برکنی نا اهل کشیلار که سوزلاب قدر و اعتبار کنی پامال قیلور.
بوندای کشیلار که دوست بولمکن دوست سز چاشیر اقدور.

یاغشی دوست عیب یار دوستینی	کوز کودیک روبر و سیده سوزلار
یا مان اوز باغ مارا غچ منگ تل ایله	آرقه دن برمه لاب تیریب سوزلار

صداقت

صداقت: دیب کشی اوز وظیفه سینی توغریک ایله اشلانکنی ایتلور. صدا
کشی دین و ملتیکه، وطن و دولتیکه توغریک ایله خدمت قیلوب آبرو-
و مکافاتلار آور. صداقت گلشن سلامت، بوستان نجاتدور. صدق
زخم، ایمان زهر حاصل بولدوغی کبی راستلکدن فائده، خیانتدن ضرر
حاصل بولور. جناب حق صادقلار فی سویار. بالغابچی لار فی سویماز. -
توغریکدن بوتالگان کشی یوقی، خیانتدن بوتالگانلار چو قدور. برستلک
ایله خیانت یکیزی جمع کیلماس. اگر کرشینک دلیکه توغریک تخمی -
ایکیلسه مر قانچه آج دوسمن بولسه هم توغریک اوسار، خیانت کو کارماس
اخلاق یوزه سیدن توغری فقیر بالغابچی بایدن اعتبار لیدور. چونکه صادق
لشی عهده یغیر و قایلور. بالغابچی ایسه و عهده سیده تورمای اوزینی حیات
باشقہ لارنی اداره قیلور.

خیر خواه لک خالصانه بولماسه بیکار دور

منفعت یوق ایلاگان نذر دنیا ز کدن سنی

بر کو نکلی شاد قیلک نعت احسان ایله

بخشید ورم هر دمه منگ کعت نماز کدن سنی

مونش لک

مونش لک: دیب هر کم اوز تنگی مسلک دشمنی تا پوب الفت بولمکنی -

ایتلور. دنیا ننگ لذتی صادق دوست لارا ایله صحبت قیلکدن عبارت دور.

علم اخلاق یوزه سیدن چین دوست دیا صادق ایله الفت قیلک -

لازم دور. چونکه بعضی کسل لار ننگ یوقشی بولگانکه اخشناس نادان و حق

کشیلار ننگ عرف و عادت لاری دیامان خلقلارین ننگ تاثیر سی، سیرایتی یوقشی

مقرر دور. بعضی دوست صورتیده کونمش ایکی یوز لاهمه، منافق -

دشمنلار هم کوب بولور لار. شو ننگ اوجون هر یکریشیکه سنا ماسدن بلما سدن

دوستلک قیلک سیرایتیک زور عقل منر لک دور. چین دوست بولگان

کشی باشنکه کلفت وقایع و کیلگان وقت لار ده سن ایله برابر قیغور دور.

خاطر کده گی قایغونی بولوشوب آلور. سرکشی نا اهل و نادان کشیلار که

ایتناس عیبکنی آرقا کدن سو یلا ماسدن یوز ننگه ایتور. شاد لک -

وقت کده سن ایله برابر شاد لالوز. یالغان دوست سندن بر فایده امید

خبرخواه لک: دیب نیمه ایله بولسه بولسون بربریمیز که فائده میتکو رکنی ایتلور.
 خبرخواه لک: بربریمیز که فارشواشلا تیلادورگان بر دظیفه انانیه دور که
 کشی اوز نفسیکه لایق کورماگان بریشنی باشقه برسلان قازنداشیکم
 مناسب کورماسدن ایگری بول لاردن، یامان اشلاردن کوچ میتکانیمه
 قایتارمک دیاردم قیلک لازم دور. جناب حق انسانلارنک برینک
 دیگرینک یاردمیکه محتاج قیلوب یارتمشدر. شوئک اوچون بیر
 یوزیده کی انسانلار زمانه نک تورگان نظام دقانونی اوزره بری ایکنی
 سینک یاردمی ایله عمر او تکارور. برکشی هر قانچه بای و عتسبارلی بولسه
 هیچ وقت محتاج لک بلا سیدن قوتولماس.

همک که اولوغ بولسه بولور کلفتی آسان	حما لک اغر بولسه یوکی محنتی آرتور
-------------------------------------	-----------------------------------

بای فقیر که فقیر یا یکم، معلم شاگرد که، آنا آنا فرزند که، فرزند
 آنا آنا که محتاج دور. شوئک اوچون همک اوزا دستیکه یوکلانگان وظیفه
 سینی توغریک خبرخواه لک ایله ادا قیلک لازم دور. شریعت ده ایمانلک
 کشیلار که دنیا راحتی و آخرت سعادت اچون تولدن کیلگانچه ملی
 خدمت دیاردم قیلک واجب دور.

رسول اکرم نبی محترم صلی الله علیه وسلم افندیمیز الله تعالی که ایمان کتور دکن
 حوشره عکمل لارنک افضل بنده لار بربریمیز محبت ایتکدر. دیشلار.

و کمائی حق شناسانکه و رکه برآودن کورگان خیشیا کنی او نوتمای شوکت
 برابر یکدیگر برآودن و از وظیفه فرنی ادا قیلک لازم ایکان بهیج بولماسه تقدیر -
 قیلک ایله بهادر لک و دوستلک حرتینی ادا قیلما کیمز لازم دور . چونکه -
 مؤمن برادر مؤمن دور .

دلدن دل اوزره آچیلدور ایکی خیل یولی

مهر مهر یولی آچیلور کینه کین یولی -

معلوم دور که هر بر ملت فی ترقی و تعالی سی اوز ملتیکه جان ، مال ، قلم ایله -
 اشلاگان کشیلارنک خدمت لارینی تقدیر قیلوب وظیفه لار ، میکلار قلم لار
 ایله یاد قیلوب اوتوب کیسکان بهادر ، عالم و شاعر لارینی روح لارینی شاد
 قیلوب شاد و چی کشیلارنک غیرت و حصار تارینی زیاده قیلما که دایکان
 انوس بزلار تقدیر قیلک بر طرفه نورسون تحقیر مسخره حتی تکذیب قیلک ایله
 قارشو آلو ریز .

یا حشی اشد و حقنی تقدیر ایلاک هر خدمته

حق شناس اولک حقیقی بر قوت دور ملت

حق شناس اولک مشهور ایردیلار پیغمبر

توغری یولنی تاشلاک اصلا یا قشاس امته

خیر خواه لک

و نصیحت لارینی تنگلاب بود و نلارینی محکم تو حق لازم دور. چونکه آنلار -
 دنیا که بزودن ایگاری کیلگانلار، بزودن کو براق تحریه چهل قیلگانلار -
 وطن و ملت ننگ حالیکه آشنابو لگانلار، طبیب لار درد لار که دو ا حاضر
 لاگاندیک بولاریم توش و باشا مکنی آفتی بولگان فقیر لک، بالقا و لک،
 نادانلک کبی وجودیمیزی چورینادور گان مصلالار که دو ا حاضر لاگانلار بشونک
 او چون بزرگه قیلگان خالصانه فی غرض نصیحت لاری حاضرده آغرو اوج
 کور نسیم آخری راحت دطالعی بولوب چقار .

آجینج دار و کبی ساقلا مرقدن

نصیحت بولسه خالی لر غرضندن

زیانیدن باشقه برشی بوق غرضندن

بره لازم ایرور بلاق اشتاق

حق شناسلک

حق شناسلک: دیب برکشینک قیلگان بخشی لکینی اونو تماسلک فی
 یتلور. بوتون حاله کی انسانلار حق شناسلک دوستلک آرقا سیده -
 یاشارلار. قرص ایکی قولدن چقار. بشریعتده بخشیلک قیلگان کشیکه
 بخشیلک قیلک واجب دور. حکمالار یا مانلک قیلغان کشیکه هم بخشیلک
 قیلک لازم دور دیرلار. چهل بخشیلکدن ضرر کور گان، باشی یار لگان
 کشی یوقدور. بخشیلکدن دوستلک مهربانلک توفار ایکی کو گل آرسید
 الفت و محبت چو چوقلاری یو کوریشور، قودوشلار. بودوستلک فی جمال -

دنیاده امیدن بخشی نرسه یوقدور. همه انسانلار امید آرقا سیده یاشار-
لار. نا امید شیطان دور. امید نر کون کچور مک ممکن ایماسدور. بایلار
مال امیدیده شاگردلار علم امیدیده کچور کوندوز تر تشورلار. اگر بایلیک، عالم
لک امیددی بولماسه ایدی کچور کوندوز جانلارینی فدا قیلوب کوزلارینی نور
لارینی امید آرقا سیده توکماس ایدیلار.

امید کراولمسیدی هیچ حیانه قیمت اولمزدی

نظام و نظام ادر بیت هم دولت اولمزدی

جهان اوانی بویله زینت آرا بولماغای ایردی

حکومت تخت و تخت وسی برلان غیرت اولمزدی

اطاعت

اطاعت: دیب بوین سونماکنی ایتلور. الله تعالی ننگ امریکه بوین سونما
عبادت و اطاعت قیلک فرض همین دور. رسول اکرم نبی محترم صلی الله
علیه وسلم اقدیمیز. الله تعالی ننگ امریکه مخالف بولگان حالده هیچکمنگ
امریکه اطاعت قیلک واجب ایماسدور. دیشلار، آتا، آنا، استاد
معلم کی اوزیدن اولوخ کشیلار که بوین سونوب اطاعت قیلک ایک
بخشی صفت لاردن دور.

بوصفت که ایگه بولک اوچون هر وقت بولاننگ فائده لک کیگاش

انسانیت ننگ حامی اعتبار بدور. لیکن قارنگ حقیقی دره جبر سیکه
ایتمک و چون علم معرفت لازم دور به دیشلار.

افسوس زمانه بزم اعتبار یوق	یا شمع قریده غیرت ناموس عاریق
فخ و فخور ایله گرفتار بار چه جان	علم عمده بنده ثبات و قاریق
و تهاقه عمرهای هوس برله برهوا	ملت غمینی اولاغوجی هوشیار یوق

خوف ورجا

خوف ورجا: دیب قورقاق و امید طار بولماقنی ایتلور. بنده هرا شده جناب
حقدن قورقاق ایله برابر امیدنی هم اوزماسلک لازم دور. چونکه جناب
حقدن قورقغان انسان هیچ نرسه دن قورقماق. هر وقت جناب حقنک
لطف و رحمتیکه امید کوزلارینی تیکوب تورار. خوف درجا شونده ای بریختنی
صفت دور که بخصالت فی اوزیکه همراه قیلکان کشی ایک فاضل هیچ -
نرسه دن قورمیدورگان غریب طبعی، ارسلان یورکلی بولور. حضرت ابراهیم -
علیه السلام فی نمرود آتشکده تاشلی دیب تورگان زمانه دیا ابراهیم! سحر
منی بو حرارتی آتشدن قورقماز منمی؟ دیمش. حضرت ابراهیم ای ظالم!
الله تعالی دن قورقغان کشی نمرودنک آتشدن قورقارمی؟ دیشلار.
هیچ کشیدن قورقماق ای شکر سیک قورقغان کشی

آتشه یاندورسه لار بولغای امید برله نشی

خلق آئینده قمبر بر سره یوق دولت کبی

بولما فای دولت جهانده قوت و صحت کبی

اقتصاد انصاف نیندور وجود آدسه

چشی نعمت یوق کشیکه سعی ایله غیرت کبی

وقار

وقار: دیب کبر و غرور دن، من من لکدن اؤفسینی سا قلامنی ایتلور.
 وقار: شرع و حکمت یوزه سیدن انسان اوچون ایک کی کلی چشی خلقلار ننگ
 بریدور. وقار سز آدم اعتبار سز یایک، کبی کشی علت لک فقیر که اوخشا یدور.
 مهکننگ قدر و اعتباری نفسی ننگ وقاری ایله اولچا نادور. وقور —
 کشیلار کبر و غرور که اصلا یقین یور ما سار. چونکه غرور من من لک تکبر لک
 کشینی خوار، خلق آراسیده بی اعتبار قیلور. هر قانچه علم و دولت صاحبی
 بولسه تم بر یلچه قدر و قیمتی بولماس. منی بلور سنجی؟ موندای قیلور من —
 اوندای سخاوت قیلور من، دیب اوز ننگ اوزی ماقنا قلک ریاکار لک
 زور عیب و وقار سز لک دور. وقار لک کشی یا مان خلقلار دن پاک، عدالت
 لک، اشدیه سوزیده توغری، شفقت و رحمتلی، اوز دیندا شلار یکه خبر خواه،
 ملت فائده سیکه تر تشوچی صاف قلبلی، ارسلان یور کلی بولور حضرت علی
 مد وقور کشی کبر و غرور دن پاک بولور. وقار ادمر جیلک ننگ مارا افتخاری

مال دبا یقلاری ایله اولچانادور. هر پوره بای ملت لارا آغر کیلوب -
 پلنه فی باسوب، خواجه اولگانی یک فقیرلاری ییقل کیلوب قل واسبر
 بولوب آسلیب قالادور. مال ناپکم نك اینک بره کتلی بوللاری: هنرچیلک
 ایکنچیلک، چارواچیلک، سوداگرلک دور. بولار نك هر بره یکم هم بوز مانیمزده
 یلم لازم دور. بابالاریمز نك «بولسه بولار، بولماسه غاولاب کیتار» زمانلاری
 اوتوب اورنیکه «بلگان بیتار، بلگان بیتار» زمانی کیلیدی. «امیرکه»
 لیلار بردانه بوغدا ی ایکوب یگره قداق بوغدا ی آلورلار. «پادروپ» لیلار
 اوزیمز دن آلگان بیش تین لک پنجه مزی کیتوروب اوزیمز که یگره بیش
 تین که ساتورلار. اما بر «آسیا» لیلار خصوصاً تورکستان لیلار دؤمه ساتور
 چندر چانیمنز، قیماق بیروب سوت آشیمز، نان اورنیکه کساک شلیمنز
 سوزنک قسقه سی حاضرگی زمانکه موافق کشی بولمک اوجون عیلم و معرفت
 ایله برابر اقتصاد، انصاف، توکانماس سعی، بنماس غیرت لازم دور. رسول
 اکرم نبی محمد صلی الله علیه وسلم افندیمنز، صوکت زمانلار ده دین فی ساقلامک
 مال ایله بولور. اقتصاد اوزره حرکت کشیلار فقیر بولماس، «دیشلار»
 بنه «هر نرسه ده اوزره اقتصاد پولینی توتکم لازم دور. افراط و تفریط دن
 احتراز قیلکم کبراک، حتی دین امرنده هم برآمد آرتوق صوفی لک ساتر -
 آفرنده اوزی مغلوب بولور» دیشلار.

تل لارنگ ایگ یا شیشی سوز که اوستا تل، سوز لارنگ ایگ یا شیشی
بلوب و آخرینی او یلاب سویلانگان سوز دور.

سوزی شیشی کشی هر گکه یا قر	گوزل لک یوزده ایرماس ای برادر
ایشنگانلار قولاغی دُر که تُولسون	سوزل آز بولسون معنای بولسون
مسی چغغای سوزل کوب بولسه بول	سوزل بولسه کوش جم تورک آتُون
شکرنگ کوبیدن آزی بولور ساز	کوپایگان سوزنی بولگای توغریسی آز

اقتصاد

اقتصاد: دیب بول و مال کی نعمت لارنگ قدرینی بلماکنی ایتلور. مال قدرینی
بلوچی شیلار اوزن سیریر که برین صرف قیلاس. اوزنی کیلگانه صومنی
آپاماس. سخی دنگ ضدی بخیل لک اولدنی کی اقتصادنگ ضدی
اسراف دور. الله تعالی اسراف قیلغوجیلارنی سویماز. اقتصادنی رعایه -
قیلگان شیلار همه وقت تیج و راحتده باشارلار. آریلار قش کوننده -
ایک اوجون بال یغکانی دیک، باشلار یکه کیلادور گان قاره کونلارنی اویلا
آقی بل یغورلار. - تامه - تامه کول بولور، دیشلار. هر نرسه آزدن کوپایور

کوپنی آزابور غوجی خاتون کشی	آزنی کوپایور مک ایرور ایراشی
-----------------------------	------------------------------

حاضری زمانده مقصود که تیمک، اوزملشیکه خدمت قیلیمک، خلقة مقبول
بولک اوجون علم و مال لازمدور. محالده کی همه ملت لارنگ حال و قدر تلالی

قدیر ساک و آختر ساک یو قالگانلارینی هم تاپور منر . « یو قالسه یو قالسون
 اوزی باشمکه تارایدی » دیب یادر و پاقالیا غنی کیوب کو لگی بولمک
 زور عیب و اویاندور . پیغمبر « ایرلارده جمال لسان وئل دور » دیشلار

ای آناتل عزیز قدر دایم	التفات رحیم رحما نم
تو خدیج کوندن ایلا داک ألفت	اولگو نجه آیسلمه ای جا نم
مینکه علم و ادب سن اور گاندک	چن ادیب معلم شایم
ملکت روحینی کو تار گوجی سن	ایک مقدس کریمی سلطانم

عمومی ملی تلنی ساقلامک ایله برابر خصوصی اغراضا سیده گی تلنی هم
 ساقلامک لازمدور . چونکه سوز انساننک درجه و کمالینی ، علم و انسانی
 اولچاب کورسانادور گان تراز و سیدور . عقل صاحب لاری کشینک
 دلیده گی فکر و نیتی نی ، علم و قوتینی ، قدر و قیمتی نی سوز لاگان سوزیدن
 بلورلار . « قوروق سوز قولاغدا قیاس » دیشلار .

اگر سوز عقل و حکمت که موافق بود بوب اوزیکه یا که ایشتر چیکه بر فائده
 چقادور گان بولماسه غسل آری لاری آراسیده غوغورلاب بور گان -
 قاقاق آری کی قوروق غوغورلاماق فقط باش اغریغیدن باشقه بر -
 نرسد اها سدر . باشمکه کیلادور گان قاتبع کلفت لارنک کو بی یومشاق
 تلمیزدن کیلادور . شونک اوجون کوب اولله آز سوبله « دیشلار .

یرو باغلا رینی ساتما سلا ر. زمانه که موافق کشی قیلک او چون بالا رینی
او تو تمک و ترمیه قیلک تو غریبده آقچه لار رینی اصلا قزخاندا سلا ر.

ادراک ایله عقل کلله آیور خشی یامانی	سوره که صرف ایتمه شو قیتملی زامانی
سعی ایت جلد ایت علم فونزه حرکت قبل	باقی نیلا دیلا رکعت ایله او شبو جهاننی

حفظ لسان

حفظ لسان: دیب هر بر ملت اوز آنا تل و ادبیانی نک ساقلا کمینی ایتلور.
هر بر ملت نک دنیا ده بار یغن کورسانا دورگان آینه حیاتی تل و ادبیانیدور.
ملی تلمنی یوقا تمک ملت نک روحینی یوقا تمک دور. هیهات! بزتور کستانلیلا
ملی تلمنی ساقلا تمک بر طرفه تورسون کوزدن کون او تو تمک دیوقا تمکده دور.
تلمننک یارمیکه عربی، فارسی اولانگانی کم لک قیلوب بر چشیکه روس
تلمینی هم یاشندور مکده دور مرز. درست، بزارا که حکومتیز بولغان روس
لسانی بیلمک حیات و سعادتیز او چون آتش دنان کبی کیرا کلک نرسه دور
لیکن اوزیرنده اشلا تمک و سوز لامک لازم دور. زغیر باغی سالوب، ماش
کچی کبی قیلوب آلا لاش قورالاش قیلک تلمننک روحینی بوزا دور.
یا هو! بزرگه نه بولدی؟ بابا لار بیز بولیدن چقوب کندوک... باخشی —
توشنلن آگونچه یامان او یکنی قدیر... دیمشلا ر. بابا لار بیز گه توشغان
دراگان مقدس تل و ادبیات بزرگه نیچ کملک قیلما س. اوزا ویمزنی

یا شکستن با شلاب ذهن و ادراک منی قوتلاندورمک او چون عزیز عمر بمنی
 او یون، کوگی، سفسطه، مالا یعنی کبی پیوده سوزلاریله او تکارمای هر خیل
 کتاب، غزنیه و ژورنال لارنی اوقوب، فکر بمنی آچماق، ذهن بمنی
 قوتلاندورمک لازمدور. ذهن کشیلارنک او لچا و سوزلاری اوز -
 لارینک ادبالتورگانی کبی ایشتیچینک هم زیریکتوردر.

هر شینگ فکر ادر اکن سوزی بلد و غوسی

پسته بی مغز اگر لب آجسته سوا بولنوسی

ادراک صاحبی اوز بنی قائل و اولوغ بولوب محسوس لاریگه حقارت کوز ایله
 باقوب "پله سخی؟ من قاندا ی بای و آبرو لک کشی من" دیب ماقناوب
 اوز بنی کاتته قیلوب کورساتماس. اوستیکه بولکلانگن دینی، ملی و معنوی
 وظیفه لارینی هر برینی اوز وقتیده ادا قیلور. منه: شوندا ی کشیلار ایکی -
 دنیاده آبرو لک بولوب اولکلانلاریدن صوگ "فلانی خوب یخشی ذات
 ایدی، خدا رحمت قیلسون، ملنکه کوب خدمت قیلدی، خلقه فایده
 بیتکوردی" دیب باشقه لار طرفیدن ماقناورلار. بوشیار دزیرک شیلار
 کوچ و قوتلاری بار وقتیده کیلادورگان زمانلار بنی توشونوب بل و مال لارینی
 ادرن سوزلار گه، توی و معرکه لار گه حددن آرتوچه اسراف قیلما سزار -
 اوزلارینک رحتی، بالاچقه لارینک سعادت و اوچون کیرک بولادورگان

دلم تو را دور گان حسن و لطافت حیا ایلہ عفت دور . حیا سبز یوز جان سبز
جسد کی دور ، دیش . رسول اکرم نبی محترم افندیمز . الحیا من الایمان .
حیا ایمانند ر . اذالمشغ کا صنعت ما شئت . حیا قیلما ز ایسا ک ایسا گان
اشکنی اشلہ دیشلار . محی الدین . انسانک صورتیدگی قز یلک
سکین سکیکن کینار ، حیا قز یلگی اصلاکتاس . یا شلک حسنی نک
قز یل رنگی نک حیا ایلہ زینت لطافتک ایگہ بولورلار . دیشلار .
سقراط حکیم . خاتونلار نک ایگ کوزہ لی حیا و عفت پرده سیگہ
اورالکاتلار یدور . دیش .

حیا ناموس ایمانہ دلیل دور	حیا سز دایما خوار و ذلیل دور
او یالہ معرفت حاصل قیلودن	معارف سز ک شیلار مرده دل دور

ادراک و ذکا

ادراک و ذکا : دیب آچوق فکر لی ، خوش طبیعت ، زیرک بولمکنی ایتلور
ادراک و ذکا بخشی خلق لار نک روشہ رضوانی ، عبرت کوزلار ینک نور
رحمانی سیدور . چونکہ ادراک لی کشیلار هر پر مقصد ینک استیدہ
باشرن اولغان فہمیر لار نک معنالاری نہ بیردن باریب چیشینی -
بلور . علم معرفت صاحبی بولمک اوچون سعی و غیرت کیراک اولدیرنی
ایکب ذہن و ادراک نک ہم سلامت بولماغنی شرط دور . شو نک اوچون

بر صفت دور. خاتون عفتی آدب و ناموسینی ساقلاو دور. ایرلارنک
عفتی بوتون انسانیت ادباریکه شامل دور بعثت سزا انسان یا لانعلاج
جسد کبی دور. دیمشلا.

زانکه زینت اولان عفتی دلد ساقلاکیل

شهنش گ سنی بولوسید و عقلکغه مثل

هر شینک دنیا دیر تلسه عفت برده سی

نفسی شیطان دیک انی برکون سالور بونیک مثل

حیا

حیا: دیب اشده سوزده ادینی رعایه قیلا گنی ایتلور. حیا دینی روشن
قیلا دورگان بر نور دور که انسان هر وقت شول مغوی نورنک ضیا سیکه
محتاج دور. شریعت بویر ماگان، آدملار سویماکان اشارانی اشلامک
غیبت، هجو، مسخره، سفسطه، سوکوبی، آدملارنک نفسیکه، عفت سیکه
تیگادورگان ادب سوزلارنی سوزلامک زور حیا سز لک دور. عفت نک
برده سی، وجداننک یقانی حیا دور. شونک اوچون هر بر حرکتیمزده،
سوزیمزده حیانی قولدن بیر ماسلک لازم دور. حیا پرده سی ایله اورلش
انسانلارنک عفت پرده سی بیر تلماس. دبوچار شوندا ی مبارک دور که
آنچه مونچه سو خطالارنی بیر کیتوب یوق قیلور. ابن سینا حکیم. انسانده

عِفَّت

عِفَّت: دیب نفسی منی گناه و بوزوقی اشاردن سا قلامانی ایملور. بزلافی گناه و معصیتدن سا قلا گوجی، حرام خرشدن نفسی منی اسر گوجی فقط عقیقیز دور. اخلاق صاحبی عِفَّت ایگاسی قلینی، وجدانی نی پاکلاب تلمینی یا لغانی، خبیث، بهتان و مالا یعنی کبی یا مان سوزلاردن سا قلا. چونکه انسانکه عِفَّتیدن کو براق تل عفتی لازم دور. باشیمز که کیلا دورگان کلفت و محبت لارنک اکثری یا مان تلمیزدن، اندازه دن آرتوق سویلا گانمزدن کیلور.

او یلامی سویلا گان اغویمای اولار	فکر ایله سویلا گان یغلامای کولار.
----------------------------------	-----------------------------------

عِفَّت: ایرلاردن کو براق خاوندلار اوچون آلماسدن قیمت، اینجودن - قدرلی زینت و فضیلت دور. عفتلی کشی هر وقت نظر عبرت ایله حرکت قیلور. کیمچو کوندوز فکری، ذکرری وطندا شلر یکه، قارنداشلار یکه خیشلیک خیر خواهلکدن عبارت بولور. سوزیده، فعلیده صادق بولوب وجدانکه تیرس، انسانیت که کیلشما گان معامله دن حدز قیلور. حضرت علی رضی الله عنه عِفَّت خاوندلارنک ایک زینتلی لباسی، ایرلارنک سراپه علوی دور. دیشلار. حضرت لقمان عِفَّت ناموسنک ایک محکم - سوانجینی دور، نفسنک چومیکه شول قوت ایله مقابله قیلور. دیشلار. افلاطون حکیم عِفَّت خاوندن کو براق ایرلار که یا راشا دورگان

نظر حضرت ایلدش قیلنس کوب حکمتلار کور بلور. چونکه حقیقت علمینک
شعلی چشم عبرت دور. حق چشم عبرت ایلدش شاه قیلنور. دیشلار.

بر کور حضرت لقمان نک اگ دیار بیکه کیلوب. اگر کوز منی آجساکز من
سز که قل بولور من. دیش. حکیم کورنی معرفت صاحبی ایکان بلوب.

جانم کوز کنی پرده سینی آجماق ممکن. لیکن نظر عبرتی آجماق قولدن.

کیلیدور. دیشلار. کور. یالقان. سز نک شهر نک فقط پرده آجماق دن

عبارت بولس سزنی حکیم. دیهای. طبیب. دیمک لازم ایکان. دیب

حضرت لقمان نک عبرت کوزینی آچمشدور. جناب حق بز مسلمانلار نک

کوزیمزدن غفلت پرده سینی کوتاروب عبرت کوزلاریمز نک آجسایدی.

آج کوزلار کنی بس بو قدر غفلت ای کوزم!

عمر نک غنیمت آج نظر عبرت ای کوزم!

عبرت کوز کنی آجساک طسرا نکه باقوب

بر بر کیتار قولکدن اوجوب دولت ای کوزم!

مال اولسه باره همدم یار و برادر نک

فاچکای اور و غلامک یوق ایسه ثروت کور

حاصل نمانده علم ایلده دولتمده آتسه

سوائه سعادت هرولت ای کوزم!

نظر عبرت

نظر عبرت: دیب هر روز سه که سنج کیلاب باقوب شوندن اوز یکه بر حصه
عبرت آلماننی ایتلور. خلقلارنک ایشک افضلنی انسانلار اوچون ایشک
کیرکلیسی نظر عبرت دور. انسان عبرت نظری ایلله باقوب دنیا کتانبندن اوز
قد حصه سینی بلوب آلمک لازم دور. معرفت حاجتی ^{بیلک} اوچون احوال عالمان
خبردار بولمک کیراک. شونک اوچون عقل صاحب لاری، فطانت ایگالاری
اوزلار یکه فائده سی بولسه، بولماسه سنج کیلاب قاراگان نرسه لاریدن بر حصه
آلمی قویاسلار. حاضرکی زمانده کی ترقی قیلگان ملت لارنک هنر و صنعت
لارینک بارچه سی علم و نظر عبرت سایه سیده نمایان اولوب عالمنی
منور و مسخر قیلشلار.

بزم شریعت اسلامییه ده هر نرسه فی اعتبار، که آلوب شوندن عبرت
حاصل قیلوب اخلاقینی توزاتمک واجب دور. حضرت علی رضی الله عنه
دنیا ده ایشک منتظم دارالعلوم نظر عبرت دور. عبرت کوزلارینک بهره سی -
آچیلماگان کیشیلار دنیا کتانبیده یازلگان حقیقتنی کورالاسلار. کائنات
بی مکمل بر حصه عبرتدن فائده لانا لماگان کیشی هیچ بر معلم حکمتدن بهره -
مند بولماس «دیشلار.

مولانارومی جناب حقنک آثار قدرتلارینی بصیرت کوز ایلله، -

هر وقت کورگان، قیلکان و بلکانارینی حقیقتنی و توغریسینی سوزلار .
اشده توغریلیک: برادنی نفیگیه، مالیکه خیانت قیلماو. سوزده توغریلیک
هر وقت راست سوزلار اکلکدور .

راستلیق حقیق و ناسینی تا پار	توغری بولده یوق بولورمو؟ هیچ چا پار
------------------------------	-------------------------------------

بزم شریعت اسلامیه ده اگر کشینک حقیکه بهمنان قیلنوب قیلماکان اشنی
قیلدی دیب سوز سولانسه بلکان کشی راستینی سوزلاب شول کشینی
اقلماک واجب دور. رسول اکرم نبی محترم صلی الله علیه وسلم افندیمزه النجاة
فی القیظ. نجات راستلکده دور دیمشلار. حضرت مولانا رومی، سلامت
عین حقانیت دور. حقیق قبول قیلچیلار حقوق شرعییه فی ساقلا مقعه بولور.
رلمشدر لار. چونکه شریعت حکم لارینک ایک اساسی ایلدیزی حقا-
نیتدن عبارت دور، دیمشلار .

حق شناس اولاق شرافتدور جهانده آدنه
حقی اظهار ایلماک برکه کوروک دیر عالمه
یا لاشور انسانه صدق اوغریلیک گر کورسه کره
توغریلیک یار و چسبدور حق تعالی غم ییمه
توغریلیک سکنی فردوس ایلانیده دور
ایک یارایی جهانده غم، اتم کانیده دور .

وقت اوز وطن لارینک توپراقلارینک مهر و محبتی دور. رسول اکرم نبی محترم
صلی الله علیه وسلم افندیمیز و حب الوطن من الایمان. وطنی سویمک
ایماندور، دیمیشلار.

وطن، وطن دیه جانم تندن اولسه وان
بنگه غنیم قالور اولادیمه وی وطنم
خباره دونسه غنیم یوق و جود زیر دهم
چراکه اوز وطنم خاکید و رگور و کفتم
توغوب اوسان بیرم اوشو وطن و جودم خاک
اولور سه صله نه راجع بولور می من غمناک؟

حقانیت

حقانیت: دیب انشه توغریک، سوزده راست لکنی ایتلور. انسان
بوستان سلامتکه گلزار سعادته که حقانیت یولی ایله چقار. انسانیت
اکن ایلدیزی اولان، رحم دل لک، حق شناسک، عادل لک کبی -
اکن بخشی صفت لار اکن آناسی حقانیت دور. جناب حق ننگ -
شونا همبار کینی مقدس بلکان کشی بیج وقت حقانیتدن آیرلمس
چونکه حقانیت نوری قایسی دلدله جلوه گراولسه جناب حق ننگ توفیق
ربانی می شود دلدله نشوئه ناقیلور عقل ایگالاری و جیدان صاحبزاری

وطنی سوویک

وطن: هر کشتی کت توغولوب اوسکان شهر و مملکت سینی شول کشتی کت
 وطنی دیلور. هرکم توغولگان اوسکان سیرینی جانیدن آرتوق سویار حتی
 بو وطن (حتی) طویونسی حیوانلارده هم بار. اگر حیوان اوز وطنیدن اویوبیدن
 آیریلسه اوز سیریده کی کبی راحت - راحت یا شاماس بمعیتی تلخ بولوب
 هر وقت دلی کت برکوسیده اوز وطن کت محبتی تورار. بزر -
 توکستانلیلار اوز وطنین جانیمندن آرتوق سوید یغیمز کبی عربلار: عربستان
 لارینی قوملک سیخ چوللارینی، اسکیمولار: شمال طرفلارینی ایک ساو
 قار و موزلک سیرلارینی باشتمه سیرلارین زیاده سویارلار. اگر سوباسه لار
 ایدی هواسی خشی تیریکلک آسان سیرلار که اوز وطنلارین تاشلاب
 هجرت قیلورلار ایدی. بابالاریمز کشتی یورتمده سلطان بوگو نچه
 اوز یورتمده چوپان بول. دیشلار.

مین عیب لک ایاس ای وطنم باغلام	بنی وقت تاشاب کیتیم ایاباغلام
هجران قیلادور مینی جسد الغ	دوندی غمه روز شب چاغلام

همه که معلوم دور که ایک مقدس دینی سیریمز اولان عربستان گمه باغلامینی
 حویلارینی ساتوب هجرت قیلگان حاجی لاریمز کت اکثریینه اوز وطن
 لاریکه قایتوب کیلورلار. بونک سبی یعنی بولار کت تارتوب کیتورگان

دوست و آشنای لاریه یا شرین بر غرض لاری اولدیفندن هر وقت -
حسرت و ندامت چیکوب و جدان عذایغه گرفتار بولورلار .

هر انسان کثرت حقیقی فاعلی و جدانیدور	میوهی بخشی عمل و در صلی و جدانیدور
--------------------------------------	------------------------------------

انسان دینی و ظیفه لارینی علوتی سینی و جدانی سایه سیده تقدیر قیله بیلور .
چونکه و جدانی سلامت کشیلار ایمان و اعتقاد لارینی کماله تیکورک و چون
جناب حق کثرت بویروقلارینی دین ملتغه فائده کثرت اشلارنی شاد و خرم ک
ایله اشلار . الحاصل و جدان هر کثرت افعال حرکاتی کثرت کورساتادورگان
مصفا بر آیینه دور که بو کوزگی که جن نظر قیلغان کشی اوز عیب و کچیلکلارینی -
توز اتمک حرکتیده بولوب باشقه لار کثرت عیب و قصور لارینی اختیار ماقعه قوی
بولماس . بزم اسلامیت و جدان اخلاقینی اصلاحی و چون سعی و حرکت
قیلک لازم اولدیفندن شول ائرده حرکت قیلغان کشیلار کی جهات
عزیز و مکرم بولورلار . ارسطو حکیم ، روحیمزنی معنوی قوی اولان و جدانیمز -
فکریمز که قوت بیر گوی بر واسطه ادراکیه دیلور . چینی حسابیمز کثرت و چیمز
تأثیر ایتده و روحی بر رابطه ایکتر یقیه سیدور ، دیمیش . ابن سینا -
حکیم و جدان : روح و فکریمز کثرت طویفون قیلما کفه برنجی واسطه دور ، دیمیش

شاد و اولور انصاف ایله و جدانلی کشی	کشی اوز عیسینی بیلیک کی عرفان اولور
کجه و جدانزه ایله توغری چن انسان اولور	

بدن دنیاده اینک حقیقی توغری اولچاؤ نفس اولچاؤی دور که بومیزانده دَره -
 نقصان یوقدور، دیمش، ابن سینا حکیم، انسان نیک فضل و کمالی -
 نیک اولچاؤی نفس نیک اولچاؤی ایلد اولچاؤ نور، دیمش .

دنیاده هر سَره نیک مخصوص اولچاؤی اولار	بنده افعالی فی جَدانی ایلد نارنجیب کومار
بر اشیکی وزن ده کیلسه آغراؤنفسیک	اول اشیکی قنایغ بولا کلار که والایین

وِجْدَان

وِجْدَان: دیب و جیمز که فکر میز که تاثیر قیلا دور کان حیات، یعنی سنرو
 طومیقدن عبارت معنوی قوتنی ایتلور. بزهر وقت افعال و حرکاتیمزنی -
 یاخشی و یا مان لغینی، فائده و ضرر لغینی آنجی وِجْدَانیمز ایلد بیلورمز. وِجْدَان
 انسان نیک عقل و فکرینی حقیقی میزانی دور که بو ترا زوا ایلد اوز کچمیکلارینی
 اولچاب بیلک ایلد برابر باشقه لار نیک هم افعال و حرکاتینی سنرور. اگر -
 اشلا کان اشی شریعت، عقل حکمت که موافق بولسه محبت قیلور.
 قباحت و یا مان اشلا رنی قیلسه نفرت قیلور. بزجناب حق نیک امر -
 ونهیننی فکرور و جیمز نیک معنوی قوتی اولان وِجْدَانیمز ایلد آوره بیلورمز.
 وِجْدَان چیخی خلق لار نیک منبی اولد یغندن وِجْدَان صاحب لاری هر بر
 اشنی بی غرض خالص نیت ایلد اشلا ر. شول سبیلی هر کم نظریده مقبول
 و سو یو کلی بولور. اما وِجْدَان سنرکشیلا ر نیک اشلا ریده نیت و عمل لاریده

اخلاق سزایم سزایم سزایم ، یا القا و کشیلا که تا پیش ولاری ایله برابر اوزلارینک
 زمانکه موافق ترتیب و نظام دن خبر سزایم لارینک بیوشیدور .
 پیغمبر کسب لارینک آرتوغراقی خیانت سزایم ، بالغان سزایم قیلغان سودا-
 و تجارت ایله بنده نک اوز قوی برلان ایشلاگان ایشیدور ، دیشلار .

دولتی کافی منعی ترتیب استقام	ثروتی پایداری ابر و اقتصاد تام
محتاج بلع یوزینی کولار دیگ گمان قیلک	ترتیبی برله یورسه شینگ شایم

مقیاس نفس

مقیاس نفس : دیب قیلادور کان عمل لارینک ، ایشلارینک شریعت
 انسانیت قانونیکه موافق اولوب دلد یغینی و جدا نما ایله اولچاب کورمکنی
 ایتلور . نفس اولچاوی حقیقی بر اولچا و دور که انسانک اوز قیلک
 لایق کورماگان معامله فی باشقه لاجتیده اجرا ایتماقغه قویاس . فکر ایگاللا
 انصاف صاحب لاری هر وقت نفس اولچا ویدن تاشقاری حرکت قیلما
 اگرده بر سبب ایله شریعت حکمیدن انسانیت قانونیدن چیت کیتسه
 یوقبا حینی نفس اولچاوی ایله سیلوب ایکچی مرتبه قیلما سکمه قصد و نیت
 قیلوب ، شریعت نظامیدن انسانیت چیر یغیدن چتاسکلفه سعی -
 و غیرت قیلور . الحاصل نفس اولچاوی تعریفدن تاشقاری انسانلار -
 اوچون اینک قائد ملی هر چه مقبول یوک بوضیلت دور . یوک اسکند

اوز وقتیده ترتیبی ایله قیلمکنی آیسور. اگر بیر یوزیده انتظام بولمسه ایدی
 انسانلار بر دقیقه یا شالما س ایدیلار. جناب حق بیر آسمان لارنی رای -
 و یولد و زلارنی، انسان و حیوان لارنی، قورت و قوشلارنی شوندا ی بر نظام یلم
 ترتیب بریب یار اتمش و رک به قشیلکدن قلم یازمکن، تل سوزلا مکن
 عاجز دور. دنیا که کیلگان پیغمبرلار کت هر برلاری نین و شریعت لارینی
 ترتیب و نظام ایله یور و تمشلار خصوصاً اسلام دینی مکمل و شده ترتیب
 و نظام نی رعایه قیلمش و ر. و بوسایده از گنه زمانده اسلام اور و غلاری
 بوتون دنیا یوزیکه یایلمش و ر. اسلام دولت لارینک برپاسی نظام و نظام
 ایله اولدینی کبی بر باد و نفراضی هم ترتیب و نظام منرکک ایله بولمش و ر.
 خیر او تکان ایشک صلوات، الحاصل هر بر ملت کت ترقی و تعالیسی -
 ایشلرینی وقتیده نظامدن چتار مای ترتیبی ایله یور و تمکنه باغلید و ر.
 شاگردلر مکتب و مدرسه لارده گی زمانکه موافق روشده قولمش نظام
 و ترتیب لارنی رعایه قیلک لاری لازم دور. چونکه ترتیب و نظام نی -
 رعایه قیلما کان کیشیلارنی ایشلاری همه وقت تمام اوزلاری پریشان
 بولور لار. اما ایشلارینی ترتیب اوزره یور و تکان کیشیلار کت ایشلاری
 بیرده و زلاری پنج و راحتده عمر او تکار و رلار. حاضر گی زمانده بزک کورستان
 بایلارینک ایشلاری توختاب سینولارینک برنجی سبی ایشلارینی

ذاتیکہ حلیمیتی موصوف قیلے کیشی ایکی عالمه بولور راحت علاوتد ایشی
 رسول اکرم نبی محترم افندیمیز الخلد سیدنا خلدانی . حلم خلق لازمت سید
 دیمشلا . سقراط حکیم . شدت ایلده معامله قیلگان کیشیلار که من وقار
 حلیم لک ایلده مقابله قیلور من چونکه حلم شدنی و خصوصتی پست قیلور .
 لیکن کیشینی عاجز و خوار لک دره جه سیکه توشورادور گان حلیم لکدن
 من بیزار دیمش . بوسوز که قارا گانده سخاوت ننگ افراطی اسراف
 اولد یعنی کبی اور و نسریرده حلم استعمال قیلک انسان ننگ وقار و اعتبار
 پایمال قیلور . شو ننگ اوچون حلیمیت حد دیدن چیکار هسیدن چتمای
 غضب . حدت کبی سیرلارده حلم استعمال قیلوب نفس ننگ حرارتینی
 پست قیلمالیدور . لیکن تپسته تبرانمیدور گان . تور تسنغ ایمیدور گان
 بولوب غیرت شجاعت اورونلاریکه هم ملایم لک اشلاتو . حلیم لک
 خود دیدن آشوب پوشلک انقا و لک دنیا سیکه چمکدور . بوندای
 حلیم لکدن قاجمک . حد قیلک کیراک .

حلیم لکنی قیلسا ک اگر خشیار بولور میوه لک شاخنی باشی پست	بولور خلق عالم سنگه دوست یا حلیم اولغوسی عاقل هوشیار
---	---

انتظام

انتظام : دیب قیلادور گان عبادت لاریمیزی اشلاریمیزی مهربانی

صبر قیلاک غوره دن حلوا بیتار صبر نزلار اوز آیاغیدن بیتار

حکیم

حکیم: دیب بولار بولماس ایشکه آچغلا نمیدورگان! رسلان یورکلی -
 یومشاق طبیعت لی بولماقنی ایتلور. حکیم: انسا نلار ننگ طبعیدن مختص
 عداوت، غضب، جدت کبی یامان خلق لارنی یوق قیلا دورگان
 بکرچه قبول برصفت دور. حکیم: علم اخلاق یوزه سیدن انسا ننگه ایش
 کیر اکلن نرسه دور. نفس ننگ حتی، قلب ننگ متانتی، فکر ننگ سلامتی،
 وجدان ننگ خلاصی، حلیم طبیعت بولاق ایله حاصل بولور. چونکه حلیم
 کشیلار هر قانچه قوت و قدرت صاحبی بولسه هم اوزیدن عاجز -
 کشیلار که شدت ایله معامله قیلماس. فکری سلامت کشیلار ننگ
 قلبی حلیم، طبعی کریم اولور. زیرا که وجودیمزدن پیدا بولادورگان افعال
 و حرکاتیمزنی منبعی هوس و آرزو دور. بوهوس و آرزو که فقط هضم ایله -
 غالب کیلورمز. و بوس ایله ایله توغری یو لکه کیروب چشی خلق -
 صاحبی دین ملت خادم لاریدن بولورمز. دنیا دچن انسان بولک -
 اوچون هوس ننگ تو لیکه نفس ننگ جلا دینی برهیمیدورگان بولار بولک
 نرسه لاردن آچغلا نمیدورگان سادوق قانلی یومشاق طبیعت لی
 ملایم سوزلی، حلیم و صبری بولک لازمدور.

دور که جناب حق صابر لاری سوار. قرآن کریم بچیده کوب سیرده
صبر ننگ. صابر لارنگ صبح قیلمشده در بشریعت اسلامیه ده جناب حق
طرفیدن کیلگان بلا و قضائیه صبر قیلماق. فرض عین دور.

انسان هر برایشنی صبر و منانیت ایله پوریتیه مقصود یعنی و راحتده
باروب میتار. همیشه سعادتده یاشار.

سیکین بارگان کشی مقصوده بیتکا	شاشوب بی صبر لار کچ یولکه کیتکا
اگر صبرش بوسه ننگه یولدش	سنی توفیق ر بانیکه ایلنگای

نفسینی صبر ایله رام قیلگان کشی هر ایشده آشتقمای آهسته حرکت قیلور.
نفسینی هلاکت دن مغرور دن ساقلار صبر شوندا ی بر کوچلی نرسه ورکه
شهوت نی عفت که غضبنی، شجاعته، شدتنی، حلمه، کاتته
لکنی، تواضعه، یمالکنی، نیشیلکنه ایلاندر مکغه قوتی میتار. بشول
خصوصده سویلانمش بر حدیث شریف ننگ معناسی. علم ایمانلی
کشیلار ننگ محبی، حلم حامیسی، عقل دلیلی، پختی عمل سرمایسی، ملا
والدی، غفور اخوانی، صبر حاکم وجدانی دور. دیلمش. عرب لار -
«الصَّبْرُ مِفْتَاحُ الْفَتْحِ» صبر شاد لغنی کلیدی دور دیور لار.

صبر ایله هر شکل آیش زایل بولور	صبر ایله ن مقصودینه نائل بولور
هر شیده بولسه صبر جمیل	نفس کو بینیه پور وب سائل بولور

علم بولیده جانلارینی فدا قیلوب قوشوب، یوگوریشوب کوزلاریمیزنی
قاماشدیروب تورگان بر زمانده بزلارهمان، یقودن، غفلت دن
جہالت دن باشیمیزنی کوتاریمیز، عبرت الیمیز، اینغیمیز، عالم بول، علم
طلب قیلوچی بول، یاکه علم فی ایشوچی بول، بیج بولسه شولار که محبت
قیلوچی بول، بیشنجی سی بولمه هلاک بولورسن، دیما دیلار مو؟

تا پار علم ایله آدم اوعلی کمال	نیورماس کماله جمال ایله مال
کیهیک اورتا نور علم اوچون شمع دیک	مانوماق خدانی علمسن جمال
طلب کار اولور علمه عاقل کیشی	ساتار علم بازاری مال حلال
طلب ایلامک فرض دور بزرگه علم	بوامر دوزره دور ایر خاتون یاش چال

صبر

صبر: دیب باشیمیز که کیلگان بلا و قضا لگه چدا طلی بولکنی ایتلور. هرور
ایشده صبر و ساق قان ایله حرکت قیلیمک لازم دور، چونکه باشیمیز که
کیلادور خان بلا و قضا رحمت و مشقت لرننگ بارچه سی جناب حق
ننگ اراده سی ایله اولدینی اوچون بولار غم صبر سزک قیلگان کیشیلار
آخردن و ابدن قوروق قالورلار. صبر انسانلار اوچون یوک برفضیلت

(۱) امام غزالی بیشنجی عصر کنگ زور علم سندن دورلار، «لوس» شهریده بر تقیر شیشنگ اوعلی و دلال
کوب شهرلانی، سیاحت قیلوب ۵۵ یاش لاریده (۵۰-۵۵) ییجی هجریده وفات قیامشلار.

علم: دینی و فنی قسم لرایله ایکی که بولنور. دینی کشی بولمک اوچون
 علوم دینییه او فوک ایله برابر حساب، هندسه، تاریخ، حکمت، کیمیا،
 طب، زراعت علم لری کبی فنی علم لرنی هم بلکم چن عالم بولمک
 لازم دور. چونکه بولعلم لرنک ایکی سی هم دنیا و آخرتیمز حیات و سعادتیمز
 اوچون اینک کیرکلی نرسه لر دور. اونکان زمانده گی اسلام علم لری مبرر
 علم که تش و ترناق لاری ایله یارشدیلار. (۱) او قودیلر، او قومدیلار علوم
 و فنون سایه سیده اسلامیت ترقی قیلیدی. مدنیت مار قادی،
 کتاب خانه لار، قرا تخانه لار، یتیم خانه لار، کسغل خانه لار، کسل خانه لار
 تچیلیدی. حاضر گی مسلمانلار تعصب و جهالت لاری ایله ماقتنا نولری
 ایکی اوکی زمان مسلمانلاری علم و معرفت، کتاب اثر لری ایله ماقتنا
 نور لرایدی. الحاصل هر دولت نیک ترقی و تعالی سی یا شلار ینک -
 علم و معرفتیکه، هنر و صنعتیکه باغلیدور. رسول اکرم نبی محترم صلی الله
 علیه و سلم افندیمز، علم او قومک، سر بر دوشن ایر و خاتونک فرض دور،
 دیشلار عجبا! قرآنیمز، پیغمبریمز او قنکر دیب امر قیلعان حالده -
 بزار نه اوچون حرکت قیلمایمز، قیر لایمایمز. باشقه ملت لار ننگ -
 و غول لاری قزلاری کیمه دیهای، کوندوز دیهای، یاز دیهای قش دیهای

(۱) اسلام علماسندن امام غزالی حضرت غازی قونوز یوز که یقین کتاب تصنیف قیلشلار.

فائده نیکو رک بر طرف ده تورسون اوزاوستیگه لازم بولگان
 عبادت و طاعت نی هم لایقچه قیلا لاس. علم نیک فایده سی -
 او قدر کوبدور که تعریف قیلغان برله ادا قیلک ممکن ایماسدور.
 بزلارنی جهالت قرانغولغیدن قوتقارور. مذنبیت. انسانیت.
 معرفت دنیا سیکه چقارور. ایمان فعل لاردن بوزوغ ایشلاردن
 قییارور. یخشی خلق و ادب صاحبی قیلور. الله تعالی گنجبت
 و عقدا دیمزنی آرتدیرور. جناب حق نیک عظمت و قدرینی بیلدیرور
 الحاصل بون حیاتیتمز. سلامتیتمز. سعادتیمز. ثروتیمز. معیشتیمز.
 همتیمز. غیرتیمز. دنیا و آخرتیمز علمه باعلیدور. پیغمبریمز. علمم که -
 قیلگوچیلردن بولکمز. نقل و روایت قیلگوچیلاردن بولکمز. دیشلا
 علم بر دریا یچی تولمش در گوهر بیلان

قیمت قدرن قاچان بیلغای آنی جاهل سیلا

عالم کشیلا هر بیرده عزیز و جرم تلودور. شرعیتیمزده قیسی علمم که -
 محتاج بولسا شش شونی بیلک بز که فرضدور. شوکت و چون -
 اوقومک. بیلک زمان لارینی قولدن بیرامی وجودیمزنی دشمنی
 بولگان جهالتدن قوتیکم که جانیمز بار یچه سعی قیلکایمزلایم دور.

اقسام علم

بیور میشدور. لیکن بوسی بکث مشروعی هرگز نشده قناعتی قولدن
 بیر یا سکلدور. فالده قناعت کبی دلمی پاکلیدور گان نرسه یوقدور بجای
 حق بکث امریکه اطاعت قاندا سعادت ایسه تقدیریکه قناعت زیاده
 بختیار لکدور. حضرت علی افندیخیز «دنیا ده سعی جدلی ایله معیشت اوکار گان
 قناعت ایگاسی بریکمغه محتاج بولما گان زور بایلا کبی راحتده سعادته -
 یاشار» دیشلار. افلاطون کییم «بکث سعادتی قناعتینی قولده توتماکده
 ثروت و معیشت توغری سیده جناب حقیقت تقدیریکه رضی بولما کده -
 دور» دیشلار.

علم

علم: دیب او قومک، یا تمکنی بخشی بیلیمک هر بر کیه کلی نرسه لاری ادر
 گان تمکنی ایسیلور. علم دنیائی عزتی آخرتک شرافتیدور. علم
 انسان او چون غایت اعلیٰ مقدس بر فضیلتدور. زیرا که علم بزرگه اوز
 احوال عزتی، حرکات عزتی آمینه کبی کور ساقور. دنیمزنی، فکریمزنی قیلچ کبی اذکور
 قیلور. ثوابی گناهدن، حلالی حرامدن، تازه نی مُرداردن آیروب
 بیرور. توغری بولگه رهنالک قیلوب نیا و آخرتده مسعود بوشیمزگه -
 سبب بولور. علمسز انسان میوه نرسد وخت کبی دور. چونکه علمسز
 کشیلار آتانا سیکه. قزنداش ادر دغیکه، یار دوستیکه دین مانیکه

ایراد شده و کم توانا علم و هنر نیک باشد حسین
 بزوبه جمال آلا و در مینا حایه حسین
 بزنی ایل تار تار آیدند و لکان آتشی آتشی

بوزماند بیل ایله جنگ ایلمک ایرک ایرک
 میشلاب اولاب صوم همیشه علم ایله غیار
 باشقدار صنعت تجارده ترقی ایلاسه

قناعت

قناعت: دیب جناب حق طرفین احسان بولگان احوالک توشه بغیمز
 نعت و مالک شکر، باشیمز که کیلگان فقر، نصیب، فلاکتلار که چه اب صبر
 قیلماقنی آتیلور.

قناعت: حسد طمع حرص خوارک کبی علتلار نیک دوستی
 نفسیز نیک غناسیدور.

قناعت: برخزینه دور که نقدینه سی کوندن کون آرتار. بوخزینه که ایگه
 بولگان کشیلار عمرلارینی شوق و راحتده کچیرورلار. بو نیک ایله برابر
 قناعتلر لکدن پیدا بولادور گان حسد دیکان جان نیک ایک نور و شمعین
 قوتیلورلار. چن انسانلار کشینگ مالنه، مُملکنه، سعادتینه معیشتنه
 حسد قیلماس. قناعتدن آیریلماس. عمرینی راحتده او تکارور. انسان
 هر ایریشکه کوچی بیتکونچه چاشمق جناب حق تقدیرده گی زرسه سید
 نیمه نی بر سرته شونجه قناعت قیلماق لازمدور. زیرا که انسان او معیشتینی
 ناموسینی ساقلاک و چون فدای جان ره جه سیگه بارگونچه سعی قیلماق

شجاعت

شجاعت: دویب باطردیو رکھی بولکنی پیسیدور. شجاعت کشتی بیج نرسه دن
 قورقمايدورگان باطردیو رکھی بولور. سخی وغیرتکشد مندی دنگه ر یالقاولک
 اولدینی کبی شجاعتکشد مندی قورقاولکدور. قورقاق سوداگر فایده
 قیلمس. قورقاق کشتی اوزینی سایه سیدن جور کار بیج برایش قیلمسکه
 یوره کی بولاس. کوب کشیلار واسه قورقاولک آرد سیدن بالاریدن
 جانلاریدن ملنلاریدن آرد یولار. شوکت و چون برایشده شجاعتی قولدن
 بیراسلک لازمدور. شجاعت انسانیتکشد صاف پینیه سی بعفت.
 غیرت استقامت کبی بخشی خلقلارکشد نوانی سیدور. شجاعتکشد
 حقیقی قلبکشد متانتین دن روحکشد سلامتین دن عبارتدور. حاضرکی
 باطریک بایلمکه قیسی دولت ملتکشد دینی بولسه شول اوستون بولمکه
 - دور. چونکه حکومت اوچون خلق خلق اوچون هنر هنر اوچون علم علم
 اوچون آغچه لازمدور. ثرقلی ملنلار ملت لارینی یوقا تماس راحت و سعادت
 یاشار. بکو نده مدنی ملنلار اوروشلارینی تجارت و صناعتکشد ایلان و دیلا
 و بوسایه ده بربرلاریکه غلبه و رقابت قیلمه باشلادیلار. بنهر گرو جادوگر
 لک ایلایاس تجارت و صناعتکشد لک ایلیم چالشقان یا وروپا، افریقا
 و آسیانی اوزیکه اسیر و مستخر قیلمکدور.

سوز لاک سموار لارده کوچم لارده عزیز غمفی پوشش و تکار مک کبی -
 اشلار ننگ بهیسی ریاضتک ضد عمر ننگ ایگایسی خدا ننگ غضبی دور .. الله
 ننگ بویروغی رسول الله ننگ سنتلاری بشریعت قبل دیگان اشلار ننگ
 برین برین دوز و قنیده قیلک عبادت بهم ریاضت دور بریضتی رعایه
 قیلگان کشیلا هیچ وقت شرعیعت یولیدن آیر یاماس .. الله بویروغین
 چینگه حقیقاس بو یول ایله آخرت عذابیدن قوتیلور راحت رحمت سر سیک
 کیدار .. ریضتی رعایه قیلماگان کشیلا الله تعالی ننگ ضاسینی تاپالاس
 خوار .. زار بولوب آخرتده الگ عذابکله گرفتار بولور .. افلاطون حکیم .. من
 ریاضتده گی لذتی هیچ نرسه کور مادم .. زیرا که وجود منک سلامتی .. روح منک
 سعادتینی ریاضتده تاپم .. شو ننگ .. چون ریاضت عین سعادت دور ..
 دیرم .. چونکه فکر ننگ تیلنک ملامی بدنک ریاضتیکه باغلیدور .. پوش
 ابن سینا حکیم من چن سیدن کوبراق و ریضتی لازمدور .. مردکشی
 اوزینی ریاضت دلاب ایله کور ساسون .. انسان ایله حیوان آراسیده گی
 فرق بالفو معیشتده ایماس .. بخشی اخلاق کسب قیلماقده دور .. دمیش

ریاضت میوه سید و مثل بادام	یوزی قنچ دیکیدور .. شسته انعام
کشین مقصودینه یتار ریاضت	ریاضتیشیش اولگای بی سرخام
اگر ضرر ریاضت چیکسا ای جان	پیشوب الگنه نوشکای میوه خام

بولماگان خدستلارنی قیلیمک عیب ایماسدور. اگر بونکه هم بوین قویما یبو-
 لومو چیلیمک، بونجه چیلیمک منگه مناسب ایش ایماسدوب دنگه سه لک قیلوما
 ایش سوزورسه زور عیب غیر تسکیده ور. غیر تلکدن ایمان قوتیلما س. دیگن
 مثل بار. بونکه فارا گانده دنیا داخر تیز اوچون غیرینی قولدن بیرماسک-
 لازمه دور. غیرت ایمانه، صلابت، جدانه دلالت ایدر حضرت عمر ایشیک
 آلدیده بیکار او تورگان برکشینی کور و سب. غیر تسکیشیلاردن خدا بیزار،
 اسلامیت غیرت ایلده رواج ناپدی هسندک یالقاوشمیلاردن اسلامیت
 خد قیلور. دیشلار.

حق بووردی لیسین اللانسان لایعنی	غیرت ایلدو دنی عالمدن مومصلطنی
بزده آت مز قیلایوک سنی ایلدیز سخی	قیلسلار شاید شفاعت صاحب دوز جزا

ریاضت

ریاضت: دیب صواب ایشلارنی قیلوب گناه ایشلاردن ساقلانماقنی
 ایشیلور. ریاضت: اَدَبَنگ کانی، روحنگ در مانیدور. انسانلارنی -
 توغری یولگه سالوب ایگری یولدن قایتارگوچی ریاضت دور. شعل سبیلی
 ریاضت قیلگوچیلار عاقیل، فاضل بولور. الله، هم خلق قاشید، قبول
 و معتبر دور. یالقاو لک، کوب اوغلاک، ایمان اولار ایلدور کوب، و قننی
 بیکار اوغلاک، قشیش عشرت قیلیمک، کوب آشامک، فایده سنسوزلا

خلق عالم سوگو سید زانه لک کپنی پاکلک آرتور گو سید رفعم یلید اور کپنی
 اکر شینی گو سید پاکلک نشانی بولماسه نانه لک میدنیدن قوغا یلار اول کپنی

سعی و غیرت

سعی و غیرت: دایب اوستیکه بولکلانگان عبادت و خدمتلارنی حرکت برله
 ادا قیلکینی ایسیلور بشریت هم عقل یوزه سیدن یالقاد لک قیلوب
 ایسنر میکار یورک دُرست ایماسدور. زیرکه: قرآن کریم بزلارنی سعی -
 قیلماقده تمیشتور. دنگنه لک هر وقت انسانی خوار طمع بلا سیکه گرفتار
 قیلور. برایشکه مشغول بولگان کشیلار وقتنی اوتکمانینی بلماس، یالقاد -
 کشیلار اوچون بر ساعت وقت اوتکارماک قیامتدن قین دور. غیرت
 وجودیمز که قوت مسعود و خجست یار بولشور که سببدور. شونک اوچون هر ییمیز
 سعی قیلوب اوز کوچیمز ایله معیشتیمز که کیراک بولکلان نرسه لارنی تاپوب
 باشقلار که محتاج بولمای راحت - راحت یاشاماق لازمدور.

معتنیز، سعادتیمز، ثروتیمز، قناعتیمز، صبریمز، فضیلتیمز ایصل بوتون
 حیاتیتمز حرکتیمز که باغلیمدور. حرکت لک کشیلار نرکده مقصود لاریکجه یوللار.
 یالقاد کشیلار هر نرسه دن محروم دایم باشقلار ننگ یار دمیگه محتاج بولوب
 خوار لکده قالار لار کبشی یاش قتیده علم و معرفت هنر و صنعتکده بزمین قوباس
 تر و قیلما لسه بشته قاره ایشچی بولوب قالور بشریتکده تیرس، قانونکده ضد

ستمین دور . یثیق . ایسی کیلار کیمک عیب یاس . گنجی کیلار نی
 لیر قیلوب . یاشینی چقاروب یورماکن و عیب گناه دور . چونکه بوش
 شریعتی تیرس . تربیت بکنه فعد . فیلیلار کوزیکه سلامیت نی چرکن
 قیلوب کور ساق بولادور . هم برلیک تیار و رگان کیلار آلتی ایگه یتمی
 قر قیلوب تمام بولادور . بوسراف . مال تدرینی بلما سکلور . پلاسکل
 بلا سیدن پاکلک دوسی ایله قوتلوق کیرک . بالقنک حیات سوا یله
 اولدینی کبی انسانک سلامتگی هوا ایله دور . اگر تن پاک بولوب یومیلور
 تور ماسه قلاق کر و لسه شیماکانی کبی بدن هم اوزیکه کیرک بولگان سمانی
 ایچیکه آلا ماس . ایچیکه طیوبت هم کردن اوتوب حیوب کیتا ماس چونکه
 بدن ایلاک کبی کوز لکدور . اگر کوزی کر آلسه اذن توروب سو هم اوماس .
 شوئک و چون تمیز بولگان کیشیلار قونچ کسل لار که تگزنده گرفتار بولور لار .
 شاد اقلاری غمه آلتوندن قدر لی عملاری کسل خانه لارده اوتار . منه :
 شولار نی رعایا قیلوب شبعیمیز بکه پاککنی فرض قیلیمشده . پاکلک
 مسلمانلیغنک ایلدیزیدور . شوئک و چون نخی کیمی . جای نمازی پاک
 بولگان کشینک عبادتی هم درست بولایدور . رسول اکرم نبی محترم
 صلی الله علیه وسلم اقلدیمیز . سلام دینی پاک دین دور . بس پاک بولکن
 پاک بولگان کشی جنتکه کیر ماس . دمیسلام .

اورنگیکه بخل، توفیق اورنگیکه کبر، صداقت اورنگیکه افترا، شفقت اورنگیکه
 خد، حلم اورنگیکه حماقت، حرمت اورنگیکه خصومت، قناعت اورنگیکه طمع
 صبر اورنگیکه غرور، اقتصاد اورنگیکه اسراف، عفو اورنگیکه دہشت، سعی اورنگیکه
 سفاقت، غیرت اورنگیکه خرافات، سیر لاشدی: منہ بشول یا مان خلق لاری
 سببیدن عصر سعادت دن بویان، سلاطنت کین قاراب کیتدی، غریب
 ملتکش چن خلفاسنی، علماسی، حکماسی تختدن بمنصبندن، نہ بہندن
 سور ولدی، عادل لاریہ نیہ ظالم لار، عالم لاریہ نیہ اوجہل لار، بلبل لاریہ نیہ
 قارغہ لار، قمر لاریہ نیہ بایقوش لار، سلیم باکلار لاریہ نیہ کلار و تور دی، شول
 سبلا رہنی اسلامیت، نیاسی انقض صحر سینہ یوز لاندی اسلام
 حکومتلاریہ برین - برین کوزدن نہان ولدی

ہر فہست اولتورار بایقوش سلیمان نامیکہ اور ماوچلار این قویار فرسیاب اورنگیکہ

نظافت

نظافت: دیب اعضا لاریہ نیہ، کیہ لاریہ نیہ، اسباب لاریہ نیہ پاک تازہ
 تو تمقنی آتیلور، پاکلک فہسن اور اٹنی کیٹ و اونکو قیلور، خاق
 آرسیدہ اعتبار و شہر نگہ سبب بولور، پاکلک ایلہ مہ خیل کسل لاردن
 قوتیلوب جانیمزنگ قد رینی بیلگان بولور، پاک بولک سلامتہ سعا
 دتیزہ اوچون ایش کیرکلی نرسہ دور، پاک بولاگان کشی، راشد ہم خلق شمشید

اسلامیت

اسلامیت: بوتون انسانیت دور انسانیت ایسه بخشی خلقدن -
 عبارت دور اسلامیت فی رسول اکرم صلی الله علیه وسلم افندمیزنک
 بالغوز اوزلاری بوتون دنیا یوزیکه بخشی خلقلاری سایه سیدنا قادیلا
 صحابه لار هم پیغمبرنک آرتله لاریدن ایرگاشوب محکم اعتقادلاری، بخشی
 اخلاقلاری، پاک قلبلاری، اوکودشجا عتقلاری ایله بیر یوزینی تشراندیلار. کون
 کون اسلامیت نیک شوکت قوی آرتدی. عالمگه مدیت، معرفت،
 مسافات، عدالت اوروخلاری عربستان یارم آله سیدن یایلدی
 بوتنک سببی محله لارده کی متین اعتقاد، یوزدولاس اتفاق، صاف قلب،
 بخشی عمل، خالص نیت، توکائاس غیرت، گوزل اخلاق ایدی. هر زنده
 کنت آفتی اولدیی کبی زمانلارنک او تودی ایله اسلامیتنک اتفاقنه کوزنیک
 مسلمانلار آرسکیگه تفرقه توشدی. حکمت ایگالاری، فنون صاحبیلاری
 اسلامیتدن تولاندی. علم و حکمت خزینه لاری قفلاندی. جهالت، عداوت
 حکم سوردی ده بویله ولدی.

افسوس ایکن نازینی سیلاب الیب	دیمقانی فلاکت باسو اولیوده قالیب
------------------------------	----------------------------------

مسلمانلارنک دلیگه اتفاق اورنیکه نفاق، عدالت اورنیکه ظلم، محبت اورنیکه
 عداوت، غیرت اورنیکه عظالت، مروت اورنیکه غضب، سخاوت

عبادت ایکی توری بولادور. بری تن عبادتی کچینی روح عبادتی تن عبادتی
 طهارت، نماز، روزه، زکوٰۃ، حج کبی عمل لار دور که بولار کتک هر یومینی اوز-
 وقتیده شریعتکه موافق روشده منت قیلاسدن، ریا قیلاسدن-
 دینی پاکلاب، نیستینی خالص قیلوب شوق ذوق ایله ادا قیلک زندهور
 روح عبادتی قلب ایله ادا قیلنه دورگان عبادت دور که اعتقادنی محکم دینی
 پاک قیلوب قرآن، حدیث، فقه کبی دینی کتابلار ادا تو لگانه جان تو لاغنی
 ایله تکملاب اثر لاکمک دور. برکشی تن عبادتینی قیلوب روح عبادتینی قیلاسه،
 یارو روح عبادتینی قیلوب تن عبادتینی قیلاسه اوز وظیفه سیننی ادا قیلماگان
 بولادور. عقل دین ایله، دین عمل ایله، عمل تقوی ایله کمال تا پار. دین انسانلا
 کتک دلیدن سخاوت، مرحمت، شفقت، اُلفت، مروت ایشیکلارینی
 آچوب سعادت و سلامت بوستانیکه آلب بارور. رسول اکرم نبی محترم
 صلی الله علیه وسلم اقدیمیز اللهنی کوز آلدکده کوروب تورگان دیک عبادت
 قیل: «زیرا که سن آنی کورما ساکن هم ایسته دل سنی کورادور. نفکشی
 اولگان حسابایت ایدمیشلار».

بیت

قل هو الرحمن استابه
 وقنا ربنا عذاب النار

پاک قیلگیل دینیکی ایمان کشتنی
 دینیکی یا قماسون هوس زنها

افندمیز ای انسانلار عقلکمز که تواضع قیلکمز سر جناب حق بویورگان قایتار
 گان زسه لارنی عقلکمز ایله بیلور سر دیشلار بکملاردن بری اگر عقلکشی
 قوی نفسکشی جلادینی اولشلاسه سنی یامان یوللار که کیرماقدن ساقلار. هنرینه
 اکوب بولسه بهاسی ارزان بولور عقل ایسه علم و تجربه سایه سیده قنچه کوپارسه
 شو قنچه قیمت بهابولور دیش.

عقل دیکن صیفتنی کوردی حق انسانکه؟	عقل انسانلار بیلان بری جهان عالمکه رب
عقل نوری برله تولدی نیا که علم و هنر	عقلش ان قچان بگوسیدنغ و نه
عقلس لار بلگا یار دین نه دور دنیا نه دور؟	بولسا عقلی بیلور می فرض ایله سنت دور

دیانت

دیانت: اید حضور نبیه تعین قیلادور گان مقدس اعتقاد دور که عالمده
 موندن سیمکلی زسه یوقدور. دین اعتقادی سلامت بولالان کیشیلار
 حقنی باطلدن، فائده نی ضرر دن آقنی قارودن، خوشینی یاماندن
 آسیرالاس. موندای کیشیلار دن نه اوزیکه، دنه باشقه کیشیلار که ونه -
 ملتکه تاری قنچه فائده یوقدور.

دین جناب حق طرفیدن بنده لاری اوچون قوریش توغری بولدی که
 بنده دنیا و آخرتده بویول ایله ساحل سلامتکه چیقار. دین عملالاری دینی
 کتابلارده مد تعالی که عبادت قیلشنی یول قاعده لارینی بیان قیلشلار.

بیت

یا خشی برله یورسه کیم مقصودی صیقل یول
کاتنه لاریلکان نصیحتنی کچیک لار آسه
یورسه نادانلار ایله بکون باریق قاتل یول
عاقبت خلقي بوزوق یه بی ادب یاهل یول

فطانت

فطانت: عقل ایگاسی بولودیمکه ور.

عقل: انسانلار کیم بکاملی، مُرشد یگانه سیدور. روح اشلاوچی
عقل باشلاوچیدور. انسان عقلی ایله دین اعتقادینک محکم قیلور.
شرعیّت حکملار یگمه بو یون سونار عقلسه جتنی کشیلار بولار که بو یون قویاس
شرعیّتدن تاشقاری اشلارنی هم قیلور. جناب حق انساننی حیوانلاردن
سوزو عقل ایله آیریشدور. حیوانلار اوزلار یگمه بولاکلار طرفیدن کیلادور
کان ظلم حیرلارنی شلخ تیشش، توشوق تر ناتلاری ایله قیتارور لار.
لکن نهان جناب حق طرفیدن بیلش عقل و ادراکی سایه سیده و زیگمه
کیلادور کان ضرر ظلملار دن ساقلا نور. بیر یوزیده کی حیوانلارنی اسیه
قیلوب بو نیدن بلایا یلارنی اوچینی قول لاریگمه بیر کان انسانلار کیم
عقلیدور. علم انسانلار کیم ندر حیاتنی، رهبرنجاتیدور. علم اورگانک
مالم بولک اوچون مکتبکه گیرک، معلم دن تعلیم الک لازم عقلسه شیلار
مکتبکه گیرار. و نه معلم کیم سلاار. رسول اکرم نبی محترم صلی الله علیه و سلم

یاختشی خلقلار

یاختشی خلق: بیر قسیمی اونیفسمنیزگه قیسینی بربریمیزگه قارشو شلاتماک اوچون
 لیکلی بولگان یاختشی خلقلار: قنانت، دیانت، اسلامیت، نظامت
 غیرت، ریاضت، قناعت، شجاعت، عیلم، صبر، حلیم، نظام،
 مقیاس نفس، وجدان، وطنی سویمک، حقانیت، نظر غیرت،
 عفت، حیا، ادراک و ذکا، حفظ لسان، اقتصاد، وقار، خوف درجا،
 اطاعت، بحق شناسلک، خیر خواهلک، مونس لک، صداقت
 محبت و عفودور. مننه: بویازدیغیمز یاختشی خلقلار عقل و شرع شریفک
 موافق الله تعالی هم بنده لار کاشید مقبول و معتبر دور. ایمدی بویاختشی
 خلقلارنی تولکه آلمک اوچون آنا آنا معلوم است اولا ریم حضرتلار نیک حکمتلی
 نصیحتلارینی جان قولانی برله نکلاب دایم فاطرده توماق اخلاقی یاختشی
 کشیلار برله ائت بولمک، اخلاقی بوزوق یا مان کشیلار دن قاجمک
 لازمدور. بزم شریعت اسلامییه ده، اخلاق حسنه، یاختشی خلقلار ایله
 خلقلاریمک، هر نرسه که عبرت کوزا ایله باقوب خلقتینی توزا اتمک واجب دور.
 رسول اکرم نبی محترم صلی الله علیه وسلم، اسلامیته بوز و قلوب یوقدور
 بوز و قلعینی اوستیکه آلوهم یوقدور. اسلامیته ایشک معتبر کشیلار
 یاختشی خلق ایگالاریدور، دیشلار.

فکرش آینه سی آلوده زنگ | روح روشن ضمیر او لور می نور

اخلاق تربیسی

اخلاق تربیسی: اینست که اگر یک معلم زیاده شرف بلند و ره جه بیر گوی
 اخلاق تربیسی سیدور. بزاوکی در سده تربیه ایلده درس آراسیده فرق
 بار دیدک چونکه: درس آلوچی بلوچی، تربیه آلوچی عمل قیلوچی دیکدور.

شونک اوچون تربیه قیلوچی معلم لارنک او زلاری علم لاریکه عمل بولور
 شاگردلار که هم بیرگان در سلا رینی عمل ایلده چاوش توروب درگاه مکلاری
 لازم دور. بوره و ش تعلیم ایلده بیر یلگان درس معلومات شاگردلارنک -
 ولیکه تزل تاثیر قیلوب تلای بعمل بولور لار. رسول اکرم نبی محترم صلی الله علیه
 افندیزه ایشک یامان کشیلار علیکدور عمل قیلما یلده رگان کشیلار، دیشلار.
 اگر تربیه قیلوچی معلم اوزی عالم بولوب عمل سربولسه بونک هم شاگرد
 لارنک اخلاقیکه زور تاثیر بولادور. دایلمنک اوزی فلان جایده
 فلان اشنی قیلدی. اما بزلار که قیلما کلار حرام دور دیب عطا ایتا دور،
 دیب فکر و خیال لاریکه بولیه شک و شبهه توشوب قالادور.

بیت

منبر اوزر جلوه ایلاب عطا ایتا لاقیمده | اوزلارین خلوت کوشک آنی قیلما قدیمیش
 آچمه و دیر لازمه آلتون کوشک سبنا | بلسه مقصودلاری قول توقعه اور تا قدیمیش

معیشت تلخ اولوب حسرت چکیشد	کسل بولساک بولور دنیا قرانغو
بودنیا عیش عشرتدن کیمچشدور	حرم و شه دن پاک ایت اوزگنی
بو عالمین برش ایشلا کیمیشد	هره عشرتچی جسم انلکه کیندی

فکر تربیه سی

فکر تربیه سی ایک کیرکلی کوب زمانلاردن بری تقدیر قیلنوب کیلگان ،
 معلم لارنک دقتلاریک سو یالگان ، وجدانلاریک یوکلانگان مقدس بر-
 و طیفه دور . فکر انک شرافتک ، غیر تلک بوشیکه سبب -
 بولادور . بوتربیه معلم لارنک یار دمیگه صوکل دره جرحتا جودر که فکرنک
 قونی ، زینتی ، کیشکلکی معلم نک تربیه سگه باغلیدور .

درس ایله تربیه آرسیده برآز فرق بار بولسه هم اکیسی بریدن آیلیمید
 گان ، برینک وجودی بریکه بایلانگان جان ایله تن کبی دور . مثلاً : جای
 سالنلار گان یاخشی برادینک آچپیده اوتورمک مکان اولادینی کبی آچپیکه
 هر خیل یانگی ایشیلا تولدور و بنیتلانگان اسکی عمارت هم اولتور-
 و گسکه یارامیدور . بشرطی اولتور و لسه سالنلار " ایسکی اوکیه یانگی -
 زالد یوار کرکویلاکله جون جیاک بیس قازانغه لایق وواق " دیب -
 " چو " کونگی قیلورلار .

فکر اگر خشی تربیت تاپسه	خنجرالاسدن بولور اونکور
-------------------------	-------------------------

عادت‌ها را ایله چور و تمکدن ساقلا نمک‌غیر لازم دور . بدن تربیه سینک فکر
 تربیه سیگه هم یار دی بار دور جسم ایله روح اکیسی بر چا پانتک اوک ایله
 تربیه کی دور . اگر جسم تازه کک ایله زینتلا نمانسه ، یا مان خلقلار دن ساقلا نمان
 چا پانی اوستینی قویوب استرینی یوب آواره بولماق کبیدور که هر وقت
 اوستیده گی کیری ایچگیکه اورا دور . فکر تربیه سی اوچون محکم وصا غلام -
 بر وجود کیر اکر دور . شوکت اوچون آنا ، آنالار بالالاری کسل بولگان زمان
 بی پروا ک قیدمای نزکک ایله طیب یاد و خور که باقزمک کیر اک .
 ام شافعی حضرتلاری علم کی خیل دور : بری بدن علمی ، پکنجی دین علمی ،
 دیشلار . بونکه قارا گانده ایش اول حفظ صحت قاعده لارینی بلنک
 سلا متلک گتیرس بولگان نرسه لار دن ساقلا نمک ایله بولا دور .
 ایچکولک ، کوکنار ، نشه ، آفینون ، تر یاک ، چلیم ، ناس ، پاپروس کبی
 بدنک سلا متلکینه ضرری آخولک بعضیسی حرام بعضیسی مکروه بعضیسی
 اشراف بولگان نرسه لار دن قاجمک ساقلا نمک شریعت ، عقل ، حکمت
 یوزه سیدن لازم دور . رسول اکرم نبی محترم صلی الله علیه وسلم افندیمیز
 " هر نرسه کوب ایچکانه مست قیلادور گان بولسه ، من منرنی آیش اگزکده
 سندن هم نبی قیلان من " دیشلار .

سلا متلکنی ساقلا لازم اشد	گننه دن ساقلا جسمک یاز و قشند
---------------------------	-------------------------------

حکومت مکتبلاریدن هم اوز حصه لاریزنی آلا میفر دیر. منه: بوسوز بزلارنی
 تربیه دن محروم حقوقش نه ایکانن بلماکانلیغیزنی بلدورور. الحاصل تربیه -
 بزلار اوجون یاحیات، یامات، یانجات، یابلاکت، یاسعادت، یا -
 فلاکت مسند سیدور. رسول اکرم نبی محترم صلی الله علیه وسلم افندیز
 انسانلار بک کرمی دینیده دور، مروتی غفلنده دور، حسی خستلافتنه
 دور، دیشلار .

اگر بر قوشک پیش بالاسن آیت	بولور تربیت برله یولگه سالیب
آناسن آلیب اسراغان له رام	قیلماس کشی سعی قیلنه مدام
کیراک تربیت یاشلکدن بیک	اولوغ بولسه لازم کیلورشم بیک
ایگور بی مشقت کشی نوده نی	توغونچی ایگور کو بدوروب کاودنه نی

بدن تربیسی

بدن بک سلامت قوتلی بولماغنی بک بک ایش کیرکلی نرسه دور .
 چونکه اوقوماق، اوقوماق، اورگاناتاق واورگاناتاق اوجون بک بک
 کوچک کسل سز حسیده لازمه دور. سلغ بک بک بک بک بک بک بک بک بک بک
 اشلانده، عبادتلا رنده کمپیک قیلورلار معیشتیمزنی راحتده بولماغنی
 جسدیمز بک صاعلام بولماغیک باغلیده دور. بزمحتیمزنی ساقلامک ایله
 اسراولنگانمز. شو بک اوجون وجودیمیزی حفظ صحتک ضد بولگان یا مان

برپایه کوزلاری قیماگان زماندن خبر سنر آتالارنی اتور سنرمی؟ اول اوز-
 لارینی اوقونمک، تربیه قیلکم لازمدور، دیر. مننه: بوسوزنی ایشیکلای
 امید قول لاری قولنوقه ادریلور. خیر بولما سولمهی دیساک قیسی معلوم
 مقصدی پول مسلکی شهرت، یوقاری مکتبلارده اوقوماگان، معلوم تعلیم
 کورماگان معلوم لارنی اتور سنرمی؟ اول اوزلاری «دارالمعلمین» لارده-
 اوقونمک لاری، صوکره درس بیرکم لاری لازمدور، دیر. مننه: بوسوز-
 انسانی حیرت دریا سیکه غرق قیلور. مدرسلار گنده دیر سنر دیساک
 «قیسی؟ مدیس: مطلبلاری آتش، مقصدلاری چاپان، درس لاری
 بی اتمحان، اصلاح یقین سیدن یورماگان مدرسلارنی اتور سنرمی؟-
 بولار اوز وظیفه لارینی بیلوب نفس لاریدن کیمچون مانجه موافق روش
 درس لارینی اصلاح قیلوب امتحان برله اوقونمک لاری لازمدور، دیر. مننه:
 بوسوز هر کمنی «اصلاح» دیما گله مجبو قیلور. بولما سولمهی دیساک-
 «خیر: حکومت همه ننگ آتاسیدور. اوز فقر سینک بالالارینی
 تربیه قیلکم لازم. شو ننگ اوجون بزنگ وسیله حکومتی اوکای بولسا
 هم هر بیرده بزله اوجون هم مکتبلار اچوب بالالاریمزنی تیکین اوقوتور.
 لیکن اوزیمز ایش بیلماگان، یالقادر، اویده آتاتربیه سی، آتادن پول
 تربیه سی معلوم دن اخلاق تربیه سی، مدرسدن فنون تربیه سی کورما گانیور»

قالگان بالا لارینی تربیه قلمک فرض کفایه دور بهنمبرمیزر بالا لار کزنی
ییتی یاشیده نماز که اور کاکنز اگر اون یاشیده او قوما سه اور کز، دیمشلا .

هرکشینک دنیا ده آرام جانی تربیت	بلکه آخری ده پروردار الامانی تربیت
تربیت همراه ایتاد و خورایله ضوانلا	گردیسم بولماس خطا جنت مکانی تربیت
ای آتالار جانلار کزدن سوچوک فرزند کز	غیرت ایلانک او تماس وقت زمانی تربیت
مایه ظل هماد و تربیتک شایسی	بزدل عناق تمجید کتق آشیانی تربیت

تربیه ننگ زمانی

ایمده آجوق معلوم بولدیکه تربیه نی توغولگان کوندن باشلاک موجودیمیزی
توتملند ورمک، نکویمیزی نورلند ورمک، اخلاقیمیزی گوزل لند ورمک،
ذهنیمیزی روشن لند ورمک لازم ایکان . تربیه نی کلار قیلور؟ قید قیلنور؟
دیگان سوال کیلا دور . بوسوالکده بهنجی اوی تربیه سی . بو آنا وظیفه سید
اینجی مکتب مدرسه تربیه سی . بو آنا معلم، مدرس حکومت وظیفه -
سیدور . دیب جواب بیرساک برکشی دیور که قیسی؟ آتالار نی اتور سنا
بلمسنا باشی پاقماق، قوی توقماق آتالار می؟ اوزلاریده یوق تربیه نی قیلن
الیب بیورلار، دیر . منه بوسوز کشینی یور کینی ایزار، بغرنی -
یاندورار . آتاسیگه نیمه دیر سز دیساک قیسی آنا؟ توپچی، اولانچی،
بزنجی . دویمروچی، کرناپچی، صورناپچی، علم قدرینی بیلمگان، علم اوچون

دوانی اوستیدن بیروب کاتنه قیلمک لازم دور. زیراکه: (خستوا-
 اخلاککم) امرش یعنی اوزره خلقیمزنی تونا تمکده امر اولینگانمز. لکن خلقیمز بک
 بخشی پوشینک اساسی پنجسی تربیه دور. اخلاقیمز بک بناسینک
 گوزل و چرا بک بک لشیکه تربیه بک زور تاثیر بار دور. بعضی لار تربیه بک
 اخلاقکه تاثیر یوق انسانلار اصل یاراتیلش و قندای بولسه لار شوندا ی
 اوسارلا طبیعت اوز کارماس

ایک لاس ایپه رنگ لوان ایله	یا مان خو، توزالایدی درمان ایله
بولور یا خشی بپوند پردا بیلان	باقت بدوخت میوه سیدور یا مان
ویکم اولانگانه گی رنگیدن	بیلور هر کشی هیلینی رنگیدن

دیشلار. لکن بوسوز توغری ایماس دور. چونکه تربیه بک اخلاقکه البته
 تاثیر بولادور. آتامزده مثل بارکه. سوت ایله کیه گان. جان ایله.
 چیقار. منه: بوسوز توغری دور. رسول اکرم نبی محمد صلی الله علیه وسلم
 افندیمز. بیشیکدن تامزار که بارگو نچه علم اورگان. دیشلار. بو.
 حدیث شریفینک معناسی بزلار که دلیل دور. حکمالار دن بری.
 هر بر بک سعادتی و لئلار کشتنج ورجتی یا شلار بک بخشی تربیه
 سیکه باغلیدور. دیش. شریعت اسلامیه ده اوز بالالارینی.
 یا شیلار بک قیلمک آتالار که فرض عین. اوز بک بک قیلمک

عمل قیلایدورگان، نصیحت فی قولاعیکہ الہایدورگان، مہخیل بوزوق
ایشلارنی قیلادورگان، نادان، جاہل بر سوای عالم بولوب قالور .
رسول اکرم نبی محترم افندہ غیر ایمانی کامل بولگان کشیلار بخشی خلقلی
بولولار بمنزک ایش بخشی لارکز فائولار یکہ خیشیک قیلگانلارکز
دور، دیشلار .

ولیکن قیبت برلہ تو شک شطراکبر دو	غذاک رحمت فیضی ہر نہ سانگہ یکہ دو
وجودی تربیتا پیلہ لور اول ہناسنگ	تغویب شہادایہ لوراسن لابلو لک بلا سکر
بوزو خلقی لقمان غلی لولہ بوکوسی ظلم	تیموجیک بالاسی تربیت تلپہ لور عالم
یوردی کھف استی خوبلارایہ بولکہ اتی ہن	یالارکہ قوشولک حاک غلی لک بی ہن

(تربیہ)

تربیہ، پیداکوکیہ یعنی بالاتربیہ سینک فنی دیکدور . علم اخلاقک
اساسی تربیہ اولدیفندن شول خصوصہ برآز سوز سولیمیز . بالانک سلاستی
وسعادتی اوچون بخشی تربیہ قیلک تنینی پاک توتمک، یش قوسیدن
مسکینی توزاتمک، بخشی خلقلارنی اورگاتمک، یامان خلقلاردن -
ساقلاب اوسدور مکدور . تربیہ قیلکوچیلار طبیب کبی دور کہ طبیب -
خستہ نک بدہ نیدہ کی کسلیکہ دوا قیلگانی کبی تربیہ نی بالانک وجودیدہ
جمل مرضیکہ "بخشی خلقی" دیگان دوانی آپمیدن "پاکلک" دیگان

اشانما کز! ویشلار .

یوز کوزلی خلقنی قیداس کشود

خلق یامان یوز کوزلیدن نرسود

سگ دوسین بیر یوقیت ساک

خلق مضیگده واسته ساک

خلق اوزی بهشنگه کلنک افزار

خلق یامانک کیتوراکوب ضرر

خوار ذلیل لکده قالور در بدر

خلق فنا بولسه وکیل الحذر

یاختشی خلق، یامان خلق

اطلاق علماسی انسانلارنک خلق لارینی ایچیکه بولشلار، اگر نفس

تر بیت تا پیب یاختشی ایشلارنی قیلور که عادت قیلسه یاشیلکده توصیف

بولوب، یاختشی خلق، اگر تربیت سزا و سوب یامان ایشلار ایشیلور که

بولوب کیتسه یامانلکده توصیف بولوب، یامان خلق، دیب آتالور .

جناب حق انسانلارنک اصل خلقتده استعداد و قابلیتلی یاختشی ایل

یاماننی، فایده ایله ضررنی، آق ایلده قاره نی آسیر ادورگان قیلوب یارتمشده

لکن بولسانده گی قابلیت نی کمالکده میکور که تربیه ایلده بولادور .

قوش و یاسنده کوکانن قیلادور، انسان جوهر قابلدور، اگر یاختشی

تر بیت تا پیب بوزوق خلقلار دن ساقلا نوب کوزل خلقلار که عادتلا نوب

کاتمه بولسه هرکم محاشیده مقبول بختیار برنسان بولوب چیقار، اگر-

تربیت سزا خلایق بوز و بولوب و سده الله دن قورقما یه ورگان شرعیکه

آخراقی یوقدور. مؤمن بنده یاخشی خلقی سبیلی کیچه سی او خلا ماسدن
کوندوزلاری روزه تو توب عبادت قیلگان کیشیلار دوجسیگه میتیار. بمیشلا

یوقسه جم تورماقک ایرور یاخشی

یوقسه گنگ بولماقک ایرور یاخشی

یوقسه بیکار لیقک ایرور یاخشی

سویلا ساک سویلا یاخشی سوزلار

او یلا ساک یاخشی فکرلار او یلا

ایشلا ساک ایشلا یاخشی ایشلار نی

خلق

انسان ایکی نرسه دن مرکب دور. بری جسد، آکینچیسی نفس دور. جسد
کوز ایله بار نرسه لارنی کور دور. اما نفس ادراک ایله یاخشی نی یاماندن،
آقنی قاره دن آسیر دور. جسدنگ هم نفسنگ هم برار صورتی بار دور که
یا یاخشی و یا یامان بولادور. جسدنگ صورتی همه که معلوم بر نرسه دور که
هر وقت کوز که کور و نوب تورادور. اما نفسنگ صورتی کوز که
کور نمیدور گان عقل ایله اولچا نادور گان، بر نرسه دور که بونی خلق،
دیب آمالور. اگر برشی یا شاگمید نفسی بوز یلوب تربیه سهر، اخلاق سهر
بولوب اوسدیمی؟ الله اکبر. بوندای کیشیلار دن یاخشیک کونک
سیردن توروب بولدوزلار که قول اوزاتک کبی دور. رسول اکرم نبی -
محمد صلی الله علیه وسلم افسندیم. برتاغنگ اوزنیدن کوجب کیشکانینگ
ایشینا کز ایشانک، اما بر آدمنگ خلقی باشقه بولدی دیب ایشینا کز

بسم الله الرحمن الرحيم

اخلاق

انسانلارنىڭ خېشىلىكغە چاقىرغۇچى يامانلىقنى قايتارغۇچى بىر ئىلم دورى.
خېشى خۇلق لارنىڭ خېشىلىكىنى، يامان خۇلق لارنىڭ يامانلىقىنى دىلىل
دەشاللا رايلى بىيان قىلادورگان كىتابى اخلاق دىيىلور. اخلاق علمىنى
اوقۇب بىلۇپ ئىلىقلىغان كىشىلار اوزىنىڭ كىم ايكانىن، جناب حق
نە اچون خۇلق قىلىكانىن، سىرلوزىدە نىمە ايش قىلىمك اچون يورگانىن
بىلور. بىر كىشى اوز بدن خىبردار بولماسە علمنى، علمانى، خېشى كىشىلارنى
خېشى نەرسىلارنى، خېشى ايشلارنى قەدرىنى قىمىتىنى بىلماس.
اوقۇمىنى بىلۇپ اوقۇقۇلۇپ تونماقەسمى و كوشش قىلىغان
كىشى چىن بىمار، پىلوان كىشىدور. رسول اكرم تىي محترم فەزىلەت
بەنيزان ترازوسىگە قۇيادورگان ئىل لارنىڭ پىچىدە خېشى خۇلقنى

اثر عبدالهادی اولانی

تورکی

گلستان

یا خود

اخلاق

مین بواثر ناچیز انسانی برنجی مکتب لرینک لوقاری صنف لریده تعلیم
بیرمک الیه برابر اولوغ ادبیات محب لری. اخلاق بوسکار لرینک انظار
خالیلرینده تقدیم قیلدم.

هرگون اولوم شامغیچین غمگه گرفتار هرشب یانام آتیه پروانه کیمی زار
هیچ کسده یاس بوننی احوالده | من خسته نیم ملتم اولمش نیکه بیمار

ناشر و شاعری: عبدالهادی اولانی.

برنجی طبیبی

حق طبعی صاحب سینده عالمه دور

۱۳۳۶
۱۹۱۷

TASHKENT

Типо Лит. «Пар Соц. Револю.»
1917 г.